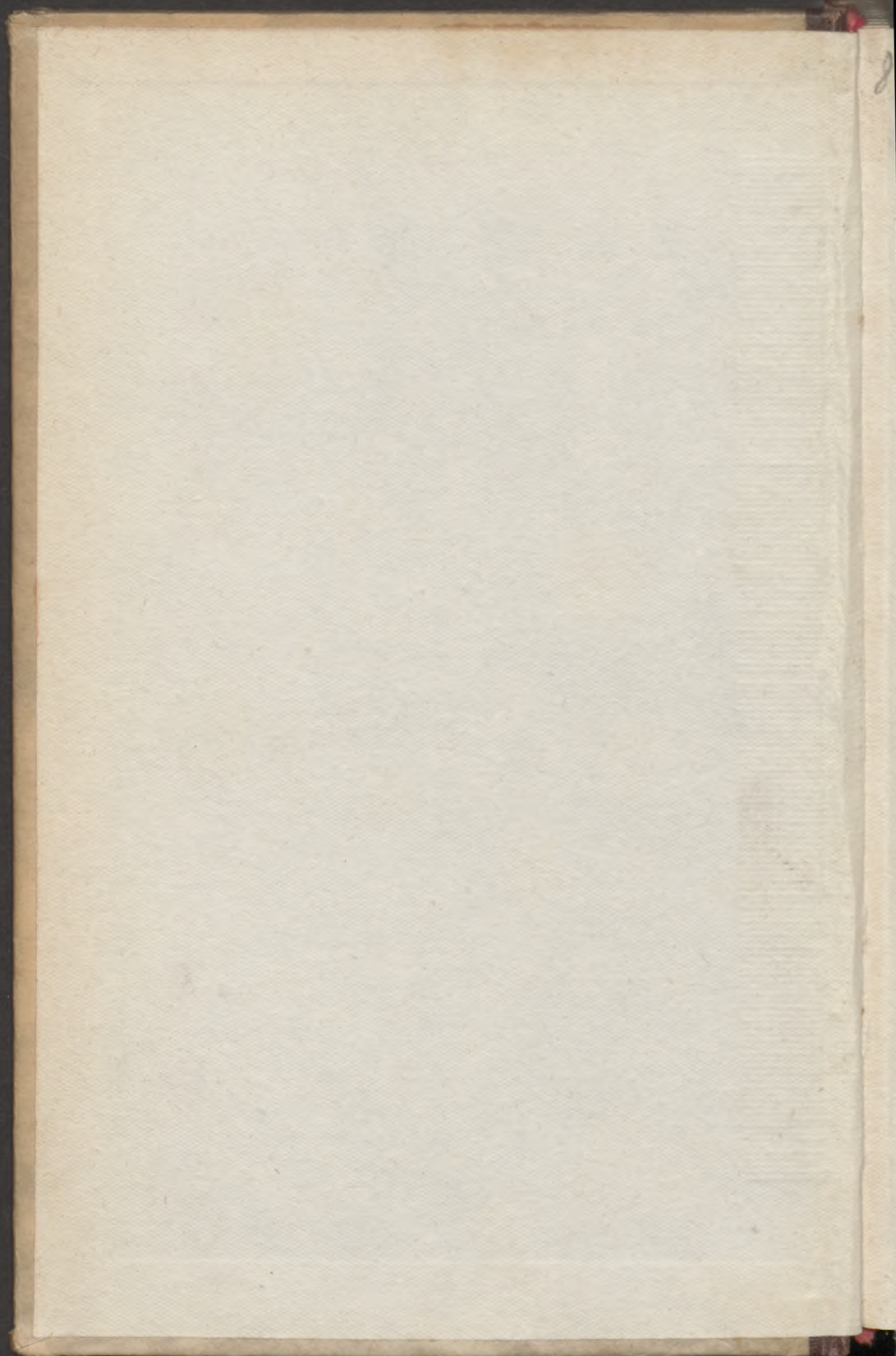
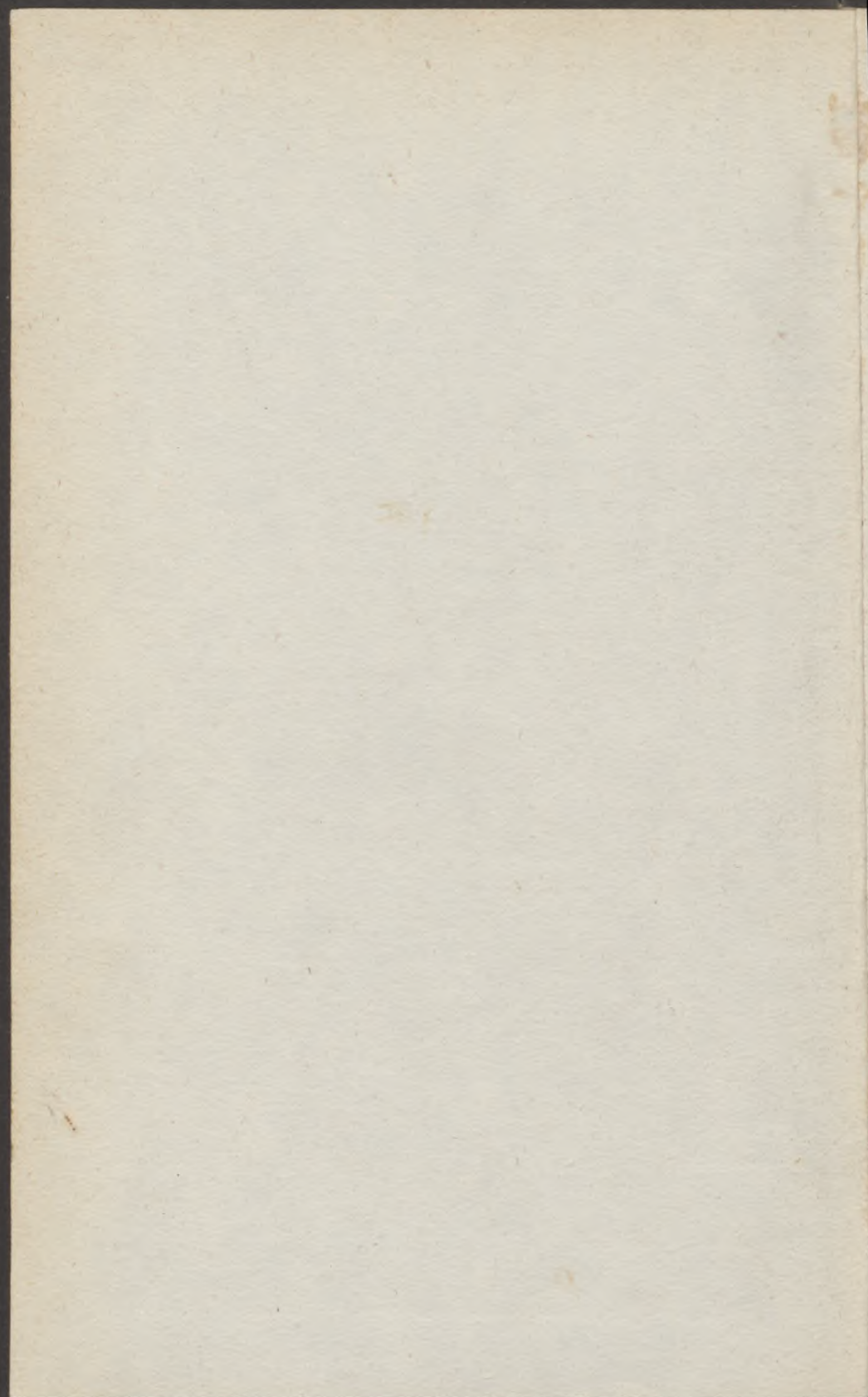

261782

8-20

96

ZENEKÖNYV

RÁDIÓHALLGATÓK SZÁMÁRA

OPERAISMERTETÉSEK

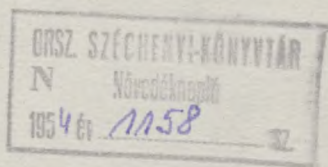
ÍRTA:
PAPP VIKTOR

II. KIADÁS

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA

261782

Felelős kiadó: Tamás Kálmán.

Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, V., Honvéd-utca 10.
Felelős: Győry Aladár igazgató.

ELŐSZÓ

Mindig arra törekedtem, hogy a magyarral megismertessem és megszerettessem a zeneművészetet.

Ezért írtam és most ezért gyűjtöttem könyvekbe hosszú időn át felgyűlt zenét ismertető írásaimat. Kikerekítettem, kibővítettem, leegyszerűsítettem őket, nehogy bárkit is elriasszanak a tudóskodó szakkifejezések. Pázmány Péter gyönyörű jelmondata világított mindig előttem: «Magyarokért, magyarul!» Én is így akartam.

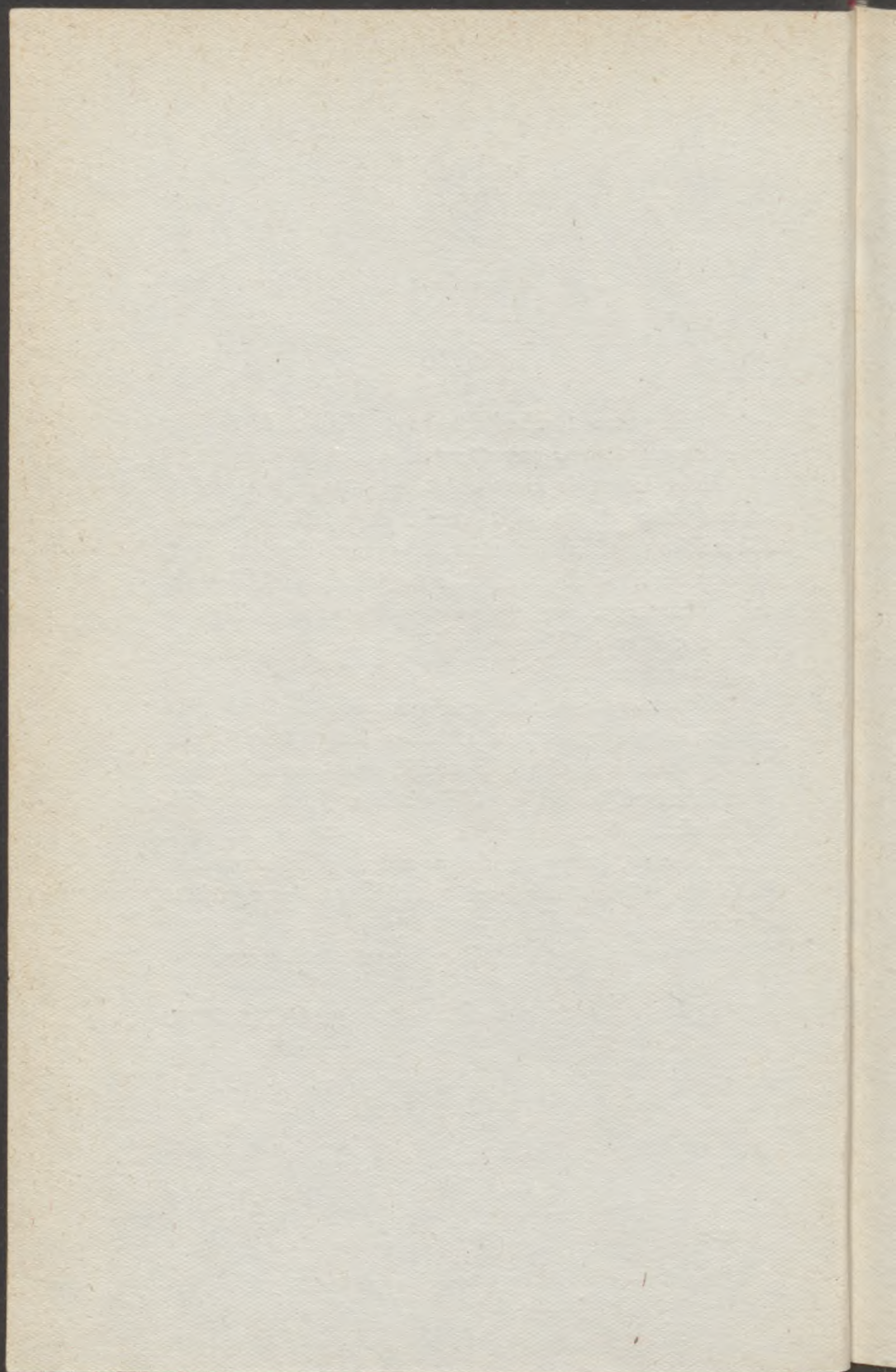
«Zenekönyv»-eim anyaga valamikor valahol szét-szórta megjelent, vagy a rádióban hangzott el. Talán legjobb hasznát a rádiózók veszik, azok a zenefigyelők és zenekedvelők, akik a rádió révén naponta muzsikával élnek.

Teljesség, vagy rendszer nincs a könyvemben. Kritikus pályám alkalmai szülték itt összegyűjtött írásaimat.

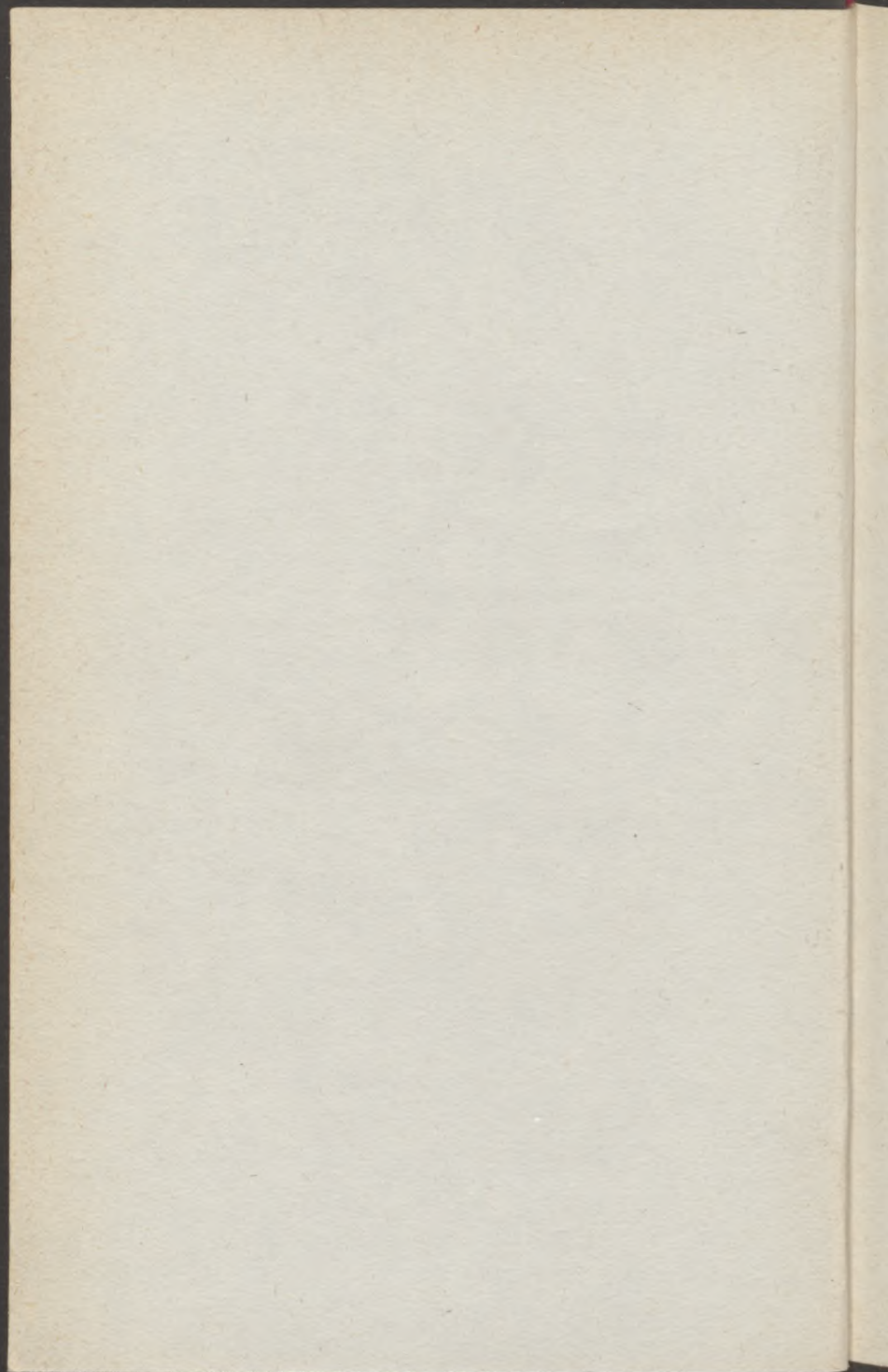
Magyarok! Fogadjátok szívesen törekvésemet.

Budapest, 1940.

PAPP VIKTOR.

OPERAISMERTETÉSEK

FIDELIO

A legnagyobb zeneköltő, Beethoven, egy operát írt, melyet *Fidelio* címen ismerünk. Az «operák operájának» szokták nevezni, nem azért, mert mintaszerűen tökéletes, nem azért, mintha az operairodalom gáncsolhatatlan remeke volna, nem azért, mert az opera műfajának követelményeit hiánytalanul egyesíti magában, — hanem azért, mert ő írta, Beethoven, a zeneművészet fejedelme.

A hangszeres zene legnagyobb mesterének a színpad, a festett világ, mindig idegen maradt. Forró levegőjének hatalma nem vonzotta. Természetimádó lelke a deszkák irreális életét kicsinyelte. A szó legtöbbször béklyót vetett szárnyaló szellemének. Ez azonban nem azt jelenti, amit tévesen hangoztatnak, hogy Beethoven bizonytalanul járkált a vokális zene mezején. Csak annyi igaz, hogy hangszeres zenéje szöveges zenéjénél drámaibb.

A színpadi zene az ő idejében általában a helyzetek ecsetelését tartotta főfeladatának. Beethoven pedig minden művében saját hangulatát zenésíti. Ha ez hiba, — mint ahogy a színpaddal való vonatkozásban az, — akkor operájának ez a főhibája. Ezért hat úgy a *Fidelio*, mintha szimfónia volna énekkel.

Beethovennek az opera szövegével sok baja volt. Zenésítésre alkalmas szöveget nem talált. Mozart silány szövegkönyveit méltán lenézte, neki erkölcsi célzatú, magasrendű szöveg kellett. *Fidelio* szövegkönyvében megtalálta az erkölcsi szempontokat, de a librettó alapvető hibában szenved: sovány a meséje, élettelen az akciója s valószínűtlenek a motívumai. Beethoven érezte a szövegkönyv fogyatékoságait és mégis feldolgozta. Külső motívumokban, a színházi gyors hírnévszerzésben és a tetemesebb jövedelemszerzés lehetőségében kereshetjük az indító okokat.

1803-ban már foglalkozott operairási tervekkel s mikor az újonnan épült «Theater an der Wien» igazgatója, Schickaneder, felszólította őt opera írására, elvállalta a megbízást. 1805 nyarán készült el az opera, abban az időben, mikor élet és teremtkedve virágjában volt. Ebben az évben majdnem kizárólag operájával foglalkozott. Szövegkönyvét egy J. N. Bouilly nevű francia író művéből Joseph Sonnleithner, az udvari operaház titkára, dolgozta át németre. A tárgyat már a francia író is olaszból vette. Az olasz és a francia megzenésítés után került a tárgy Beethovenhez.

A szövegkönyv témája: a hitvesi hűség diadala.

Florestan, az előkelő spanyol nemest, ellensége börtönbe záratta. Felesége, Leonora, keresésére indul. *Fidelio* néven, férfiruhát öltve, jár férje nyomában s annak a börtönőrnek szolgálatába áll, aki férjét őrzi. A börtönőr bizalmába férkőzik s az önfeláldozó nő hűség emberfeletti erejével megmenti hitvestársát.

Első előadásán a *Fidelio* megbukott, ezért azonban inkább a külső körülményeket lehet okolni.

Schickaneder hanyagul tanította be, a szereplők is gyengék voltak. A bukást mégis főként a szerencsétlen politikai körülmények okozták. Napoleon közeledett Bécs felé, Mack generális hadseregét megadásra kényszerítette s így a császárváros nyitva állott az ellenség előtt. A lakosság körében pánik uralkodott. 1805 november elején a császárnő, a vagyonosok, a főnemesek s Beethoven barátai elhagyták a várost, november 13-án bevonultak a francia katonák s 20, 21 és 22-én volt a *Fidelio* három első előadása. A földszintet francia katonatisztek töltötték meg, így a darab sorsa előre el is dőlt. A fogadtatás jéghideg volt, a kritika támadta, úgyhogy Beethoven három előadás után visszavonta művét.

Hogy mennyire méltatlanul bánt a színház az operával, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy Beethoven azt sem tudta keresztülvinni, hogy műve az alatt a cím alatt kerüljön színre, amelyet ő adott neki. Vezérkönyvén «Leonora» név állott s mégis «Fidelio, vagy a hitvesi szerelem» címen került először színre.

Beethovent azonban barátai a bukás után sem hagyták nyugodni. Megállapodtak abban, hogy az operát alaposan meg kell rövidíteni s ennek kikerülhetetlen voltát Lichnowszky hercegnél hat órán át bizonygatták a makacs szerzőnek. Végre Beethoven belement az átdolgozásba, de az operának így sem volt sikere. Ebben az alakban 1806 március 29-én került színre s két előadást ért meg.

Beethoven annyira elkedvetlenedett, hogy művét ismét visszavonta.

Sikert csak nyolc év múlva aratott, mikor a bécsi kongresszusra Treitschke, színházi titkár, jártas kézzel átdolgozta a szöveget, Beethoven pedig ismételten a zenét.

Ebben az alakban az udvari operában nagy hatással került előadásra, 1814 május 23-án. Sikere előadásról-előadásra emelkedett s elindult hírének di-csőséges útjára.

Az opera hányattatását legjobban jelzik nyitányai. Beethoven egyetlen operájához négy nyitányt írt. Ezek közül a második felvonás második képe előtt az úgynevezett «III. Leonora nyitány»-t szokták játszani.

Ez a nyitány a zeneirodalom halhatatlan remekműve.

Beethoven sokat hányatott operájáról, a *Fidelio*-ról mindig, mint a «fájdalom gyermeké»-ről (saját szavai) beszélt még akkor is, amikor állandó műsor-darabbá vált.

*

A magyarországi zenekultúrára kedvező fényt vet, hogy a harmadszor átdolgozott *Fidelio*-t a bécsi bemutató után másfél évvel, a budai színházban előadták. A budai színház (a mai Várszínház) karmestere abban az időben Czibulka Alajos volt. A karmester felesége, Menner Babett, a kitűnő énekesnő, Beethoven operáját választotta jutalomjátékául.

Feljegyzések hiányában az előadásról több adatunk nincs, de Isoz Kálmán dr. közlése szerint, a *Fidelio* 1820 január 27-én ismét megjelenik a budai színházban s 1834-ben átköltözik a pesti «Királyi Városi Színház»-ba. Ott három előadást ért meg.

Ugyanitt Schröder Devrient asszony 1835 szeptember 10-én nagy sikerrel vendégszerepelt ebben az operában; 1837 június 27-én lelkesedéssel írnak a lapok a magyar születésű nagy énekművésznőről, Schodelné-ről, aki a címszerepet gyönyörűen énekelte.

A Nemzeti Színházban Erkel Ferenc vezényletével 1839 december 28-án játszották először a *Fidelio*-t, ugyancsak Schodelné-vel a címszerepben, aki időközben a német színháztól a Nemzeti Színházhoz szerződött s a Nemzeti Színház opera-együttesének sokáig kiváló énekesnője volt.

A Nemzeti Színház első *Fidelio* előadása azért is nevezetes, mert itt történt, hogy Liszt Ferenc megjelenése a színházban az előadást megakasztotta. Nagy hazánkfia idegenből, hosszas távollét után akkor tért vissza először szülőföldjére, hogy a pesti árvízkárosultak javára adandó hangversenyeit megtartsa. Amint a közönség észrevette őt egy páholy mélyén, harsány éljenzésben tört ki, úgyhogy a nyitányt abba kellett hagyni s az örömrivalgások csillapultával újra kezdtek az előadást.

A *Fidelio* régi Nemzeti Színházunkban 1884-ig, az Operaház megnyitásáig, összesen 54 előadást ért meg. Operaházunkban 1885 január 31-én játszották először. Azóta többször felújították s állandó műsor-darab. Beethoven születésének évfordulóját, december 16-át, évente ezzel az operával ünnepli meg az Operaház.

SIMONA NÉNI

Dohnányi Ernő: *Simona néni* című egyfelvonásos vígoperáját *Pierrette játyola* című pantomimiája után kezdte írni, 1909-ben. 1911-ben készült el a vezérkönyv s a drezdai operaház már a következő évadban, 1912-ben, bemutatta. Szép sikerrel. Magyar földön először Debrecenben, 1918-ban játszották, majd Budapesten a Városi Színházban, 1927 február 23-án.

A szövegkönyv Heindl Viktor, német író munkája. Mulatságos, derüs történet, Boccaccio enyhébbik tollának szellemében. A cselekmény ideje nincs pontosan megjelelölve, de körülbelül két-háromszáz évvel ezelőtti történet. Olaszországban, a szerelem régi földjén, játszik.

Színhely: Simona néni szép villájának pompázó virágos kertje. A színpad baloldalán a villa virágos erkéllyel. Lépcsőzetes bejárójánál asztal és székek. Jobboldalon sűrű, zöld sövény, mely a mögötte állókat elrejtí. A sövény végében kis lugas paddal és lejárattal a melegházba. Háttérben a virágoskert kőfala hatalmas rácskapuval s kisebb bejárati ajtóval. A kapun keresztül kanyargó mezei út látható.

A függöny felgördültével a komorna asztalt terít a villa erkélyén, a kertészlegény a kerti falon áll,

bokrot nyeseget s a kapun kívül egy köpenybe burkolt alak közeledik, szemébe húzott kalappal. Énekelve jön, gitáron kíséri dalát s megáll a rácsos kapu előtt.

A vígoperának hat szereplője van. Első sorban a címszereplő: Simona néni Donna Simona (mezzoszoprán). Meglettebb hölgy és gyűlöli a férfiakat, mert fiatal korában csalódott a szerelemben. Azóta férfi nem lépheti át a küszöbét. Simona néni házában él unokahúga, a szép és tüzes Beatrice (szoprán) és ennek komornája: Giacinta (szoprán). A férfinemet ezen a női telepen egyedül az öreg Nuto (basszus) nevű házmesterféle képviseli. Még két férfi keveredik bele az elzárkóztan élő három nő életébe. Az egyik Chino gróf (tenor), akit Nuto felfogad kertészlegénynek. A fiatal gróf süketnémának tettet magát, hogy így férközzék szerelme, Beatrice közelébe. Chino gróf, vagyis a kertészlegény révén egy idősebb gróf, Florio (basszus) is bejut a férfiak elől hét lakattal őrzött házba. Ez a gróf Florio nem más, mint a Donna első szerelmi ideálja, akiben csalódott. Az ál-kertészlegény Florio grófot a melegházban bujtatja el, ő maga pedig felfedi kilétét imádott Beatriceje előtt. Boldogan meghúzódik vele egy kerti lugasban. Itt lepi meg a szerelmes párt Simona néni s éktelen haragra gyúlva, unokahúgát zárdába akarja küldeni.

A melegházi levegőt nem bírja tovább az oda bujtatott Florio gróf. Kipirulva, izzadtan előjön onnan s a kertben találkozik Giacintával, a komornával. Tőle tudja meg, hogy Donna Simona nem más, mint az ő fiatalkori szerelme. Amint így beszélgetnek, megjelenik a Donna s azt gondolva, hogy az ismeretlen

férfi a komorna kedvese, haragjában kikergeti házából Giacintát. De csakhamar megbékül, mert nagyon megörül az eléje toppanó Florio grófnak, első ideáljának. Boldog szavak közt vonulnak be a lugasba.

Beatricét a zárda jövőendő komorsága szomorítja. Giacinta csomagol, mert el kell hagynia a házat. Ez azonban nem következik be, mert Chino gróf, aki véletlenül tanuja volt a régi szerelmesek találkozásának, odavezeti a lugashoz Beatricét és Giacintát s leleplezi Simona nénit. A néninek egyszerre megszűnt a férfigyűlölete.

Ennyi a frissen gördülő, mulatságos történet. Ezzel az epilógussal zárul (sextett):

*Már tündököl a friss tavasz,
Hej, víg kacajjal ránk köszönt a kis ravsasz,
Zsendül a fű, nyíl a virág,
Megrészegül az egész nagy világ,*

*Mily dús szerelmi ünnepség!
Emberi szív: most résen légy!
A boldogságot megragadd,
Mert egy-kettőre elszalad.*

A cselekményt a zene felemeli, elfínomítja, fölényesen megmosolyogja. Dohnányi jól ismert, pompás humorú tolla könnyedén és színesen rajzolta meg a hat szereplő huncutkodó kis világát. A vígopera-stílus zenei eszközeit bravúrosan önti rá a helyzet-komikumokra s az egész vezérkönyv tréfálkozik, mosolyog és nevet. De mindig a szép muzsika nyelvén.

Milyen ez a zene? A neoromantikának hagyománytisztelő terméke. Ariózókból, melódikus ének-

beszédből, áriákból, duettekől, dalokból, tánc és indulószerű részekből s a végén egy mesteri sextettből áll. Dohnányi ragyogó humora főként a harmónizálásban és a hangszerelésben buzog. A művet gondosan megépített, lezárt zenekari nyitány vezeti be, melyet 1913 december 15-én mutattak be a filharmónikusok.

. DON PASQUALE

Az olasz opera buffa, vagyis vígopera, mulatságos, vidám műfajának egyik mesterműve Donizetti: *Don Pasquale*-ja.

Az olaszok vígopera játszása — páratlan. Frissesség, kedély, ötlet, remek énektudás és gyönyörű hang egyesül opera buffa stílusukban. Ezt a stílust a mult tartja fenn ma is, amikor két és fél évszázados egyeduralmát tulajdonképpen már rég elvesztette.

Rossini és Donizetti, az olasz vidámság két klasszikusa, sohasem vénülhet meg, mint ahogy nem vénül meg a fájdalom, vagy a szomorúság sem. Ezek enyhítéséül teremtették meg évszázadok zseniális írói és muzsikusai a legkellemesebben szórakoztató műfajok egyikét: — a vígoperát.

A XIX-ik században, a zeneművészet legnagyobb századában, az olasz opera mestereinek tündöklő névsorát Rossini nyitja meg s Verdi zárja le. A sok-sok operaszerző közül is kiemelkedik Gaetano Donizetti. 1797-től 1848-ig élt. Utódja Rossininek s előzője Verdinek. Elsőrendű zenei tulajdonságokkal megáldott szerző, aki közvetlenül Verdi előtt uralta az olasz operaművészet európai színpadjait. *Lucretia Borgia*,

Lucia, Linda, Favorita című híres drámai operáiról ki ne hallott volna? A *Don Pasquale*-ban pedig a víg-opera-irodalom egyik gyöngyét alkotta meg. Művei közül sokat játszottak a régi Nemzeti Színházban s néhányat az Operaházban. A *Lucretia Borgia*-t Pesten, 1839-ben mutatták be s összesen 181-szer játszották; a *kegyencnő*-t 1869-ben és 118-szor játszották; a *Lucia di Lammermoor*-t 1846-ban adták elő először s 220-szor játszották; Az ezred leányá-t 1844-ben és 89-szer játszották; a *Don Pasquale*-t 1846-ban mutatták be s összesen 71-szer adták elő, utoljára 1933-ban; legkésőbb mutatták be a *Csengettyű*-t (1926) s csak nyolcszor került színre. Donizetti operái közül a fővárosban előadták még a *Bájital*-t, a *Belizar*-t, a *Linda*-t, a *Don Sebastián*-t és *Rohan Mária*-t, — vidéken pedig a *Boleyn Anna*-t, *Calais János*-t és *Torquato Tasso*-t.

Látható ebből a felsorolásból, hogy Donizetti operái nálunk csaknem egy századon át nagy népszerűségnek örvendtek. Mutatja az is, hogy a *Don Pasquale*-t párisi legelső színrehozatala után két és fél évre már játszották a régi Nemzeti Színházban.

A *Don Pasquale* szövegét Anelli Angelo nevű olasz író nyomán maga a zeneköltő állította össze. Elég ügyes, fordulatos. Tárgya: ravaszul font szerelmi történet, melynek Don Pasquale, egy hatvan esztendős, köszvényes, gazdag vőlegény a kicsúfolt hőse. Don Pasquale azért akar megnősülni, hogy unokaöccsét az örökségben megrövidítse. Három felvonáson keresztül bonyolódik a vidám történet, melyből természetesen nem az idős Don Pasquale, hanem a fiatal szerelmesek kerülnek ki győztesként.

Az opera főbb szereplői:

Don Pasquale	tenor
Norina	szoprán
Ernesto	bariton
Dr. Malatesta	bariton.

HUNYADI LÁSZLÓ

A magyar opera megteremtője, Erkel Ferenc, nyolc operát írt, melyek közül kettő, a *Hunyadi László* és a *Bánk bán* nemzeti operánkká vált. Erkelnek sorrendben a *Hunyadi László* második operája. Első előadása 1844 január 27-én volt a Nemzeti Színházban, a szerző betanításában és vezénylésével. Emlékezős magyar művészettörténeti dátum! Azóta 439 előadást ért meg a fővárosban; vidéken sem kevesebbet. Ez a legtöbbször játszott magyar opera.

*

Keletkezését Erkel így mondta el (id. Ábrányi Kornél: «Életemből és emlékeimből» 293. old.).

«Egy ízben a Kígyó-utcában Egressy Bénivel találkoztam, aki irattekercset tartott kezében. A *Hunyadi László* szövege volt, melynek megzenésítésével Bartay András akkori Nemzeti Színház-i igazgatót akarta megkínálni, de nem találta otthon.

Amint átfutottam rajta s egy pár jelenetébe bepillantottam, zsebrevágtam s minden tiltakozása ellenére sem adtam neki többé vissza.

— Írjál neki mást — mondtam — majd írok én erre zenét, legalább is olyant, amilyet Bartay írt volna.

Nem telt bele néhány hónap s kész lettem az egész opera vezérmotívumaival.

— Ilyen az igazi inspiráció, ha valaki megtalálja, amire vágyódik — mondta Erkel.»

A «Szózat» zeneköltője, Egressy, sokoldalú tehetség volt. Író, versíró, nótaköltő, színész és zenész. Másik nemzeti operánknak, a *Bánk bán*-nak szövegkönyvét is ő írta. Egressynek jó történelmi és színpadi érzéke volt. Az opera szövegkönyve Tóth Lőrincz «Hunyadi László» című történeti drámája nyomán készült. Ezt a művet a Tudományos Akadémia 100 arannyal jutalmazta volt.

Tárgya Hunyadi János nagyobbik fiának, László-nak, vérlázító lefejeztetése. Idő: Hunyadi János kormányzó halálának éve, 1456.

*

Az opera főbb szereplői:

V. László király	tenor
Cillej Ulrik gróf	basszus
Szilágyi Erzsébet, a Hunyadi-fiúk özvegy édesanyja	szoprán
Mátyás {	szoprán
László { gyermekei	tenor
Gara nádor	bariton
Leánya, Mária	szoprán.

A szövegkönyv idők folyamán színpad-technikai szempontból több változtatáson ment át.

A dalmű magyar nyitánnyal kezdődik, mely szimfonikus remekmű. Egy évvel később készült, mintsem az opera bemutatója volt. Dallamtémáit a dalmű fontosabb részleteiből merítette, a cselekménynek megfelelő eszmei csoportosításban.

Az *első felvonás* színhelye a nándorfehérvári vár felvonó hídjá előtti tér, hol a Hunyadi-fiúk s a Hunyadi-ház barátai várják V. László királyt és kíséretét, akikről tudják, hogy velük szemben ellenséges érkeletűek.

Trombita jelzi a király érkezését. Szabályos formában tartott magyar induló ütemére vonul be a várba a király.

A Hunyadi-fiúkat elveszejtteni szándékozó Cilley Ulrikot szolgáló idegen zsoldosok előtt felhúzzák a várhidat. Az idegenek künnrekednek.

Színhely a vár egyik csarnoka.

A király nyugalanságát, mert az idegen zsoldosok a falakon kívül maradtak, Cilley — kinek főcélja a Hunyadi-ház kiirtása — céltudatosan növeli. Ármánykodásával eléri, hogy a gyenge király nem mond ellent a Hunyadiak elveszejtésének. Cilley estebéd ürügye alatt akarja a gyanútlanokat legyilkoltatni. De Rozgonyi felfedi előttük a titkot s mikor Hunyadi László Cilleyt kérdőre vonja, az orvul megtámadja őt. Erre a szomszéd termekben rejtőzők előrohannak és Rozgonyi leszúrja Cilleyt.

A király borzadva látja a vérontást, de félelmében színleg megbocsát a Hunyadiaknak.

Mindez hataimasan felépített finálé keretében zajlik le. A finálét a nagyon ismert kórus zárja le:

«Meghalt a cselszövő, eltűnt a rút viszály»...

A második felvonás Temesvárott történik, a Hunyadiak várában. A felvonás hat képből áll. Első kép: a palota belseje, második: Szilágyi Erzsébet szobája, harmadik: a lovagterem, negyedik: ismét Szilágyi Erzsébet szobája, ötödik kép: a várkert és a hatodik: a vártemplom.

Női karral kezdődik a felvonás. Szilágyi Erzsébetet, Hunyadi János özvegyét, hölgyei körében találjuk. Valamennyien fekete ruhába öltözötten gyülekeznek a temesi vár tágas csarnokában, a nagy kormányzó, Hunyadi Jánost, gyászolják.

Az ifjú Mátyás hozza a hírt, hogy a király Hunyadi Lászlóval Temesvárra érkezik.

A szépséges Gara Mária, Gara nádor leánya, Hunyadi László menyasszonya, rossz sejtelmektől gyötörve bolyong a vár termeiben.

Megjelenik az úrnő, Szilágyi Erzsébet, aki az egész felvonásnak középpontja. Fiai életéért aggódik, mert sejti, hogy a király Cilley haláláért őket boszszulja meg.

A zeneköltő nemes magyar dallamok szépséges sorát adja Szilágyi Erzsébet ajkára. Ez a szerep vetekszik a legnehezebb és legtündöklőbb opera-szerepekkel.

Az első felvonásból ismert bevonulási indulóra érkezik meg a király és díszes kísérete. Az induló utolsó ütemeibe beleszövődik a végzetszerűen feljajduló Hunyadi-téma.

A király a szépséges Gara Máriát feltűnően kitünteti szavaival. A nagyravágyó Gara nádor, aki nem szívesen adja leányát Hunyadi Lászlóhoz, úgy hiszi, hogy leánya útján hatalmába kerítheti a királyt.

Az udvar elvonul, az anya egyedül marad két fiával. Emelkedett dallamú énekhármasban örülnek a viszontlátásnak.

Egyszerre megjelenik Gara nádor s közli, hogy a fiúkat hivatja a király.

Most következik a dalmű koronája, a válighírű «La Grange» koloratúr-ária. Ennek a ragyogóan ékes, magyar dallamfűzérnek nincs más neve. Tanuljuk meg tehát így, franciául az elnevezését. Emlékező kötelességből is, mert egy kitűnő francia énekesnő, La Grange asszony, aki 1850-ben vendégszerepelt a Nemzeti Színbán, rokonszenvből és hálából Szilágyi Erzsébet szerepét megtanulta magyarul. Az ő számára írta Erkel ezt az áriát betétként. Azóta a vezérkönyvnek szerves része és egyben gyöngyszeme. 1850 július 5-én mutatta be az áriát teljes nevén Sztankovitsné De La Grange Anna. Tomboló sikerrel.

Művészi tartalomban, bravúros énekben, drámai felépítésben olyan hatás, olyan mesteri ihletettség, olyan magyar szívdobogás van ebben a gyönyörű áriában, hogy mind a mai napig páratlan és veretlen a magyar opera-irodalomban. «Tárgya szerint a fiaiért aggódó, repeső és örömteljesen megnyugvó anyaszív érzelmi megnyilatkozása», — mert a király kegyesen bánt a kihallgatás alatt a Hunyadi-fiúkkal.

A La Grange-ária után Hunyadi László és Gara Mária bensőséges szerelmi kettőse következik, a várkertben.

Változik a szín.

A vártemplomban égő gyertyák az oltáron, fényes papi segédlet, testőrök, ott az egész udvar. V. László

király esküszik, hogy ő a Hunyadiakon bosszút soha nem áll.

Harangzúgás, orgonabúgás közt zeng az eskü-kar fináléja.

A *harmadik felvonás* színhelye: Budavára. A felvonás öt képre tagozódik. Első kép: a király belső szobája, második: a budai várkert, harmadik a börtön, negyedik: a börtön folyosója, ötödik: a Szent György-tér.

A király boldogtalan. Szereti Gara Máriát, aki nem lehet az övé, mert Hunyadi László menyasszonya. A nagyratörő Gara nádor kihasználja a király hangulatát, elígéri leányát a királynak s ugyanakkor király elleni koholt összeesküvéssel vádolja Hunyadi Lászlót.

A király megparancsolja Garának, hogy fogja el Hunyadi Lászlót.

A lelketlen nádor vad örömben tör ki, mert azt hiszi, elérte célját. Az «Örökre fel tehát, örökre most Gara» kezdetű dal, amit ekkor énekel, igen ismert.

A színhely változik. A budai várkertben ünnepi tömeg várja a lakodalmi párt, Gara Máriát és Hunyadi Lászlót.

Nászkart énekelnek, mire Gara Mária híres cava-tinettája, vagyis kis áriája következik. Ezt Erkel az opera bemutatója után három évre írta betétként Hollósy Kornélia, a nagy magyar énekesnő és Doppler Károly, a kiváló fuvolaművész számára. Népdallamokra emlékeztet ez a fuvalával kísért, rövid, ékítmenyes nászdal.

Ropogós csárdást járnak az apródok. A legszebb és legelterjedtebb, magyar, ősi zamatú táncmuzsikák egyike.

A tánc végén besötétedik, fáklyák gyulladnak, távozni készül mindenki, mire Gara nádor a királytól kiármánykodott paranccsal fegyveresek élén beront s börtönbe hurcoltatja Hunyadi Lászlót.

A börtönjelenet Hunyadi László hattyúdallával kezdődik. Az ártatlanul szenvedő magyar szív minden bánata zokog e dalban. Zenei formára tulajdonképpen: téma, szabad változatokkal. Ez a magyar kesergő is egyik kiemelkedő része a dalműnek.

Mária meg akarja szöktetni Hunyadi Lászlót börtönéből. De Hunyadi nem szökik, mert nem bűnös. Emelt fővel megy bírái elé, valójában pedig a verpadra.

A dalmű záróképe a budavári Szent György-tér, ahol a verpad várja a hős Hunyadi-fiút.

Esti félhomály, dörög, villámlik. Vészes hangú, fekete gyászinduló kíséri a vesztőhelyre vonuló menetet.

(Ezekkel a gyászhangokkal szokták kísélni országunk elhunyt nagyjait utolsó útjukra.)

A vesztőhelyre vonuló menet után jajongva fut az anya, Szilágyi Erzsébet, hogy fiát megmentse.

Az örök visszatartják.

A szent szobor elé omlik s imát rebeg reménykedő ajka. Kétségbeesése elvész a viharban és a dobpergésben.

Vészesen felbúg a tragikus Hunyadi-téma. Látszik messziről a bakó suhintása, hangzik László tiszta szava:

— Ártatlanul halok meg!...

«Most vág, — nagy ég! — harmadszor a bakó, ő mégis él, meg van mentve», — esdekel a nép, de mire a király parancsolhatna, Gara intézkedik s az ártatlan, drága, magyar fő lehull.

Szilágyi Erzsébet fájdalmában összeesik s a leg-szomorúbb történeti tragédia — elvégeztetett.

BANK BÀN

Negyven egynehány évvel ezelőtt, — mikor Mascagni, a *Parasztbecsület* hírneves szerzője nálunk a *Bánk bánt* meghallgatta, — olaszos hívületében így kiáltott fel:

— Aki ezt írta, a XIX. század egyik legnagyobb operaköltője!

*

Kultúrtörténetünk csaknem teljes egészében: nemzeti történet. A magyar lángész legtöbbször azzal a küldetéssel jött, hogy nemzeti, politikai vágyainknak zászlóvivője legyen. Erkel Ferenc is apostol volt, nemzeti öntudatra ébredésünk lánglelkű dalnoka. A muzsika fenséges nyelvén erősítette törekvéseinket. A nemzet nagy ébresztőinek zenei vezére ő. Működése a nemzet szívének dobbanása.

Erkel Ferenc legnagyobb érdeme, hogy megteremtette a magyar operát. Érdekes a magyar opera fejlődésében, hogy akkor, amikor faji zenénk forrongásában még alig tisztultak ki a legegyszerűbb műformák és műfajok, mikor daliródalmunk nemzeti jellegének főbb vonásai még bizonytalanok, mikor hangszeres zenénk még gyermekkorát éli, mikor zenekari kultúráról alig

lehet beszélni — egyszerre, úgyszólván, minden előzmény nélkül, megterem: a magyar opera. Ezzel a magyar zenetörténet elébe vágott a természetes fejlődésnek, ami a művészettörténetben ritkaság.

Erkel Ferenc nemcsak megteremtette a magyar operát, de ő ennek a műfajnak mindmáig legnagyobb képviselője. A *Hunyadi László* és a *Bánk bán*, két nemzeti operánk, ma is a világ bármelyik színpadán feltűnnék, annyira elevenen élő, művészi, magyar muzika. Erkel nyolc operája az olasz operairodalom mintáiból, a verbunkos zene szelleméből és a népies magyar dalköltészetből táplálkozik.

Erkel Ferenc 1810 november 10-én, Békésgyulán született, ahol atyja gazdatiszt volt. Első zeneoktatását apjától nyerte, majd Pozsonyban a híres zenésztől, Klein Henriktől, tanult. Tizennégy éves korában már virtuóz készségű zongoraművész volt. Így került Kolozsvárra, hol hat évig mint karnagy működött. Innen Pestre hívták, ahol évtizedekig a Nemzeti Színház első karnagyi állását töltötte be, majd az 1884-ben megnyílt Operaház első zeneigazgatója lett. A Filharmóniai Társaság elnöke, a Zeneakadémia igazgatója, az Országos Daláregyesület karnagya, — nem volt olyan zenei mozgalom, munka és eredmény Magyarországon, amelyben haláláig (1893 június 15) részt ne vett volna.

*

A *Bánk bán* bemutatója 1861 március 9-én volt a régi Nemzeti Színházban. Tizenhét évvel a *Hunyadi László* után. A dalmű a mai napig összesen 300 előadást ért meg.

Az opera szövegkönyvét Katona József remekművéből Egressy Béni, a Szózat zeneköltője írta. Egressy Béni, színműíró, színész és sok gyönyörű magyar dal zeneszerzője, Erkel három operájának szövegírója. Ő írta a *Báthory Mária*, a *Hunyadi László* és a *Bánk bán* szövegkönyvét. Négyessy László Erkel operaszövegeiről írt tanulmányában azt mondja, hogy drámai hatás szempontjából Egressy szolgáltatta Erkelnek a legjobb librettókat. Ezek közt a *Bánk bán* kissé mozaikszerű, de az öt felvonásos tragédia szellemével egyező kivonat. Hozzáköltés is van benne: egy teljes felvonásrészlet, az úgynevezett «Tiszaparti jelenet». Egressy az öt felvonásos tragédia bonyolalmát, tizedrésznyi szövegbe sűrűsítve, a drámai hatás sérelme nélkül, három felvonásban kivonatolta. «Annak a hatalmas sikernek — írja Négyessy László —, melyet a *Bánk bán* bemutató előadásán és azután aratott, kétségtelenül nagy része van a drámai hatásokban gazdag librettónak is. Természetesen a hallgató az opera háttérében ott érzi és tudja Katona művét, mely éppen úgy segít fokozni a hatást, mint ahogy egy szép szobor érvényesülését nemhogy elnyomná, hanem emeli a jól megválasztott monumentális építészeti háttér.»

Az opera személyei:

II. Endre magyar király	bariton
Gertrud, királyné	mezzoszoprán
Ottó, a meráni herceg fia,	
Gertrud öccse	tenor
Bánk bán, Magyarország	
nagyura	tenor

Melinda, a felesége	szoprán
Petur bán, bihari főispán	bariton
Biberach, kalandor lovag	basszus
Sólyommester	bariton
Udvarmester	basszus
Tiborc, paraszt	bariton.

Udvarhölgyek, udvaroncok, békétlenek, katonák, szerzetesek, parasztok. Történik az 1213. év vége felé.

A *Bánk bán* bemutatója óta öt új rendezésben került színre. Felvonások szerinti tartalmát a legutolsó rendezéshez alkalmazkodva mondjuk el.

Az opera nyitánya két dallamot ragad ki és fűz össze a vezérkönyvből. Tulajdonképpen nem Bánkkal, hanem Melindával, Bánk tragédiájának akaratlan okozójával foglalkozik. A híres «Tisza-parti jelenet» előzenéje zokog a hegedűkön. Vándorhegedűsöktől ellesett, színmagyar dallam fonja át a nyitányt.

Első felvonás. A királyi palotában gazdagon ékesített, magyaros jellegű, boltíves csarnokban vagyunk.

Vidám mulatság folyik. A bor dícséretit éneklik, — csak a terem egyik sarkában tömörült magyarok komorak, békétlenek. Petur bán, a bihari főispán, csaknem kitör a merániak mulatozása láttára. Hívei lecsendesítik, biztatgatva, énekeljen inkább bordalt.

— Jó, — mondja Petur — legyen. De keserű lesz.

És belekezd a legszebb magyar bordalba: «Ha férfi lelkedet egy hölgyre föltevéd». A nemesveretű dal strófáinak záradékához a kar csatlakozik.

Petur elárulja híveinek, hogy Bánk bánt a harmezőről hazahivatta, mert itthon veszélyben a haza és Melinda.

A királynével élén megjelenik az udvar, Gertrud, Ottó, Biberach és kíséretük.

Ottó, a fiatal meráni herceg, régóta legyeskedik Melinda körül, mindenáron meg akarja őt hódítani. Mindezt hatásos együttesből tudjuk meg. Az együtteshez csatlakozik a kar s Petur szólamával kifejlődik a pompázó énekötös.

Gácsországból magyar győzelmi jelentés érkezik az udvarhoz. Erre áldomást isznak s nagyszerű magyar zenére fényes táncmulatságot rendeznek.

Ottó herceg vágyakozva kérleli, ostromolja Melindát. Bánk felesége menekülni igyekszik előle. A herceg térdepelve vall szerelmet Melindának, mire a nagyszony megvetéssel, sértődötten távozik.

Ebből a jelenethől Biberach mesterkedése folytán Bánk bán, — aki közben megérkezett — csak a megtévesztő térdeplő helyzetet látta. Szédület fogja el a nagyurat, alig tudja visszatartani őt Biberach, hogy Ottóra ne rontson.

Ottó dühös, mert felsült. Biberach, a kóbor lovag, kétszínűen tovább keveri a kártyát.

Beján Bánk, Elszánt, kemény férfi. Feldúltan néz körül. Belső kín szagatja lelkét felesége nevének említésekor. Megható gyöngédséggel szól:

— Melinda, égi név, öröklétem javát eggyéfogó kapocs (az opera egyik legszebb dallama).

A felvonás vihar előtti feszült szorongással telt fináléval végződik.

A *második felvonás* színe a királyi palotában Bánk szobája. Gondokba merülten találjuk a nagyurat. Hazája sorsán kesereg («Hazám, hazám, te mindenem»).

Belép Tiborc és a parasztság sorsát tárja fel. Bánk csak hallgatja, hallgatja az elkeseredett panaszt, de alig érti, összekeveredik benne az a saját bánatával. Maga elé meredve néha megszólal, de Tiborc sem érti a szavát, aztán ismét együtt búslakodnak a merániak országrontásán.

Bánk megnyugtatta az öreget, hogy sorsuk jobbrafordulását ki fogja küzdeni.

Amint Tiborc kimegy, az ármányos Biberach szalad be a szörnyű hírrel.

— Késő, nagyúr, végrehajtatott, nőd erénye meg-raboltatott.

Fájdalmasan horkan fel a zenekar.

Melinda megtépett madárként menekül Bánk bánhoz védelemért. Onkívületben hull férje lábaihoz.

Éppen ekkor hozza be a terembe Tiborc kézenfogva Bánk és Melinda kisfiát. Az apa eszeveszett fájdalomában átkot szór rá. Melinda magához ölelve védi fiacskáját. Könyörögve, térden kúsznak Bánk előtt.

Itt következik az opera gyöngye. Rendre megszólal a viola d'amore, a cimbalom, az angolkürt és a hárfa s ez a pompázó együttes elzengi a hitvesi szerelem csodálatos zenéjét.

Bánk Tiborcra bizza Melindát és kisfiát, hogy vigye várába őket, míg ő is utánuk mehet.

Mikor az anya, a gyermek és Tiborc eltávozott, fékezhetetlen erővel tör ki Bánkból a fájdalom.

— Szakadj rám, szakadj rám ég boltozatja!

E végzetes pillanatban lép be a királyné. Döbbenetes erejű számonkérés következik. Bánk az orszá-

gért és Melindaért a királynét okolja. Élesen vagdossa a zenekar a királyné felé a leszámolás szavait

— Illik ez?!

— Becsület ez?!

Mind hevesebb a szóbeli viadal. Félelmetesen fenyegető a felfokozott zene (mesteri duett!).

A királyné segítségért kiált, mire Ottó beront, de Bánk elől elmenekül. A királyné orvul tört emel Bánk bánra, Bánk kicsavarja kezéből a tört s leszúrja őt.

Tettének iszonyú súlyát érezve, megtörten mondja a nagyúr

— Vége! Volt, nincs! De ne tapsolj hazám, mert reszket a bosszúálló.

Harmadik felvonás. Két színből áll. Az első a híres «Tisza-parti jelenet». Látjuk a szélesen hőmpölygő, zavaros Tiszát, nádasokkal és megtépett koronájú fűzfákkal. Fantasztikus, elcsavarodott csonka törzsei rémképeket festenek a lelki egyensúlyát veszített Melinda elé.

Erre hozza őket Tibor s át akarja vinni a folyón.

A felvonás előzenéje a nyitányban is felhasznált témával vezeti be a zeneirodalom egyik legremekebb koloratúr-jelenetét. És milyen magyar ez a zene! Két furulya sírdogál a folyó partján. Melinda madarat hesseget (ez az opera híres madárdala). A harmadik felvonás csupa ének-bravúr, tele magyarsággal, mesterien hangszerelt helyekkel és szomorú hangulattal. A madárdalra következő álmadal újabb gyöngyszem.

Aztán beülnek Tiborcék a csónakba, mely nekivág a viharos Tiszának. Melinda gyermekét magához szorítva, a hullámokba ugrik.

A felvonás változásának színhelye: a ravatalozóterem, hol koporsóban fekszik a királyné.

A győzelmes hadjáratból hazaérkezett király a királyné ravatala mellett tetemrehívást rendel és ítélkezik.

Petur bánt már kivégezték s a békétlen magyarokra is ez a sors vár, amikor megjelenik Bánk bán s bevallja, hogy ő ölte meg a királynét.

A király meg akar vívni vele. E percben megjelenik Tiborc, Melinda és gyermeke holttestével.

Bánk kezéből kihull a kard. Összeesik.

VANDORSZÍNÉSZEK

Ez a vígopera jó ötnegyedszázaddal ezelőtt Párisban olyan viharos sikereket aratott, hogy Napoleon keletporoszországi harctéri győzelmeit is elhomályosította. Egy színdarab, melynek zenei szépségei olyan izgalomban tartották a lelkes franciákat, hogy időlegesen megfeledkeztek a legnagyobb franciáról, Napoleonnól. Érthető, hogy idők távlatán át felelszígázott érdeklődéssel fordulunk a felé az olasz vezérkönyv felé, amelyről ilyen feljegyzés maradt reánk.

A vándorszínészek című vígoperát nálunk sohasem játszották. Itt nem ismeri senki. De talán már a franciáknál sem. Rég letűnt a színpadokról. A zenei irodalomból csak a szakemberek tudnak róla. Pedig ez a pezsdülő, szellemes, meleg zenéjű opera-buffa ma is eleven élet. Ütemeiből minduntalan kimosolyog a zseniális olasz zenei ősiség: a melódia.

A vándorszínészek (I Virtuosi Ambulanti) operát a maga korában híres zeneszerző: Valentino Fioravanti írta. A zenetörténet két Fioravantit ismer. Apát és fiút. Az apa volt a tehetségesebb, *A vándorszínészek* az ő műve. 1764-ben született Rómában és 1837-ben, Rómából Nápolyba igyekezve, Capuában halt meg. Nápolyban Sala Nicola, a híres pedagógus tanítványa volt. Abban a nápolyi iskolában tanult,

ahol Alessandro Scarlatti hagyományait elevenen őrizték. Scarlatti stílusának tisztasága és könnyedsége Fioravanti jellegzetes tulajdonságává vált. Első operája (*Le arventure Bertolino*) Rómában, 1784-ben, tehát 20 éves korában került színre. Az akkor divatos műfajnak, az úgynevezett *opera-buffának* (vígoperának) hívatott és elismert mestere volt. Az olasz komikus opera benne tetőpontját érte el. Negyven év alatt, 1784 és 1824 közt, 77 operát írt. Hat évig Lisszabonban a királyi olasz opera intendánsa volt. Onnan Párisba került, majd huzamos ideig Nápolyban élt s 52 éves korában a római Szent Péter bazilika pápai karmestere lett és sok egyházi kompozícióval gazdagította az irodalmat. De vérbeli világi zenész volt. Friss és humoros operabuffái mellett egyházi szerzeményei jelentősekké nem váltak. Operái közül kettő szerzett nagy hírt: *A vándorszínészek* és a *Falusi énekesnő* című, mely újabban az «Universal» zeneműkiadónál megjelent. *A vándorszínészek* bemutatója Párisban volt 1807-ben, tehát kilenc évvel előbb, mintsem Rossini világhírű *Szevillai borbély*-a megszületett. Ha tehát «rossinis» zenei hangulatokat talál *A vándorszínészek*-ben a hallgató, az Fioravanti rovására nem írható. Az akkori vígopera dolgozási módjában volt valami egyezőség, amelytől Rossini sem szabadulhattott. Az előd mindenestre Fioravanti, aki nagy sikerrel túl, már negyvenhat éves volt, amikor a 18 éves Rossini első operája 1810-ben színre került s 52 éves, mikor a *Szevillai borbély*-t bemutatják. Ekkor már Fioravanti operáinak háromnegyed része járta a világot. Az a közös vonás, mely Fioravantiban és Rossiniben kiütkezik, az operabuffát, mint műfajt jel-

lemzi és nem érinti a szerzők értékét. Ez a közös vonás: az úgynevezett parlandó-stílus, a beszédszerű dal-előadás. Ha valaki Fioravantira hatással lehetett, úgy az Mozart, aki 8 évvel idősebb nála.

Valentino Fioravanti a régi olasz opera szabályai szerinti szigorú formaművész. Fínomlelkű muzsikussal, élénk, humoros szellem, gyakorlott szemű megfigyelő. Komikus figurák zseniális zenei rajzolója. Külön érdeme, hogy a kapott zenei formákat tovább fejlesztette, a Cimorosa stílusára emlékeztető zenei dialógusokat az eleven élet muzsikai elemeivel telítette. Ő építette meg a lépcsőt Rossininek, a legnagyobb olasz melódistának.

*

A *vándorszínészek* szövegét egy Picard nevű francia írta és Balocchi fordította olaszra. Egy olasz vándorszínésztársaság viselt dolgait mutatja be. Alapötlete, hogy a színészek színpal mögötti életüket saját maguk figurázzák ki.

Az opera részletes tartalma:

Első felvonás. Bellarosa nevű színigazgató vándorszínész csapatával Montefiascole városba igyekszik. Thespis kordéja az úton felfordul és a sok lim-lom szanaszét gurul. Amíg a színészek a kordét megigazítják, Bellarosa, aki egyszemélyben karmester és rendező is, az általános zűrzavar elől a közel fekvő erdő tisztására menekül, de itt sem marad tétlenül, legújabb szerepét próbálja. Alig fejezte be áriáját, melytől nagy sikert remél, megjelenik egy katona, aki az erdőben eltévedt. Bellarosa a katonában tünökösét, Ubertót ismeri fel. Uberto elmeséli, hogy éppen az imént három rabló támadását verte vissza

és mutatja Bellarosának a batyut, melyet a menekülő rablók elvesztettek. Bellarosa meglepetéssel megjegyzi, hogy a színtársulat batyuja hasonlít a zsákmányolt batyuhoz.

Az egymásra talált rokonok beszélgetését Bocchindoro, a társulat házi szerzője zavarja meg. Kétségesen jelenti, hogy Rosalinda, az egyik primadonna és Fiordaliso a tenorista, csúnyán összeveszett. Bellarosa Bocchindoróval elmegy rendet teremteni, Uberto pedig — tévedésből kicserélve a batyukat — Montefiascole felé megy.

Alig indul el a társaság, megjelenik Gervasio, egy parasztgazda, aki pénzével igyekszik hazafelé. Bár fél a vidéken garázdálkodó rablóktól, fáradtan ledől egy bokor mögé és elalszik. Közben Bellarosa visszajön társulatával. A társulat két énekesnője, Rosalinda és Lauretta, nincs jó lábon egymással, összeveszésük minden pillanatban várható. Fiordaliso típusa a tenoristáknak. Csak magával törődő, önhitt. Rigidaura, Lauretta anyja: a társulat komikája. Cipelgeti a poros ruhákat és kalapokat; míg a három színész: Milordino, Burlone és Fanfarone az elromlott kordéllyal foglalatoskodik. Bocchindoro, a költő, aki ingyen írja a darabokat, csakhogy együtt lehessen a vándorszínészekkel, tesz-vesz, fontoskodik és csak növeli a zavart.

Sok baja van Bellarosának, a gondokkal küzdő direktornak és hogy civakodásra nagyon hajlamos társulatát a veszekedéstől visszatartsa, «A rablók» című darabból próbát tart. Ő a «rablóvezér», a tenorista «a vándor» és a többiek a «rablók» szerepeit játsszák. A próba elején Bellarosa pisztolya véletlenül elsül, mire a bokor mögött alvó Gervasio felriad és a rabló-

kat játszó színészeket valódi rablóknak nézi. Alig várja, hogy a «rablók» elvonuljanak, nyomban siet Montefiascoleba, hogy a «rablóbandát» feljelentse.

Második felvonás. Montefiascoleban egy vendég-lőben ebédelnek a színészek a jó bevétel reményében. A férfiak ebéd után elmennek alkalmas helyiséget keresni az előadásra. Bellarosa ezalatt a két primadonnával énekpróbát tart. Véletlenül a fogadóba érkezik Gervasio is. Megrémül, amikor Bellarosát, a rablóvezért megpillantja. Gianettát, a kis pincérlányt rögtön rendőrökért küldi. Nemsokára megjelenik a rendőrség és a podesta. Átvizsgálja a kordélyt és a sok színpadi holmit, ruhákat és a hamis ékszereket rablott holmiknak nézi. A podesta el akarja fogatni az egész társaságot, amikor megjelenik Uberto a kicserélt batyúval és a társaság ártatlansága mellett tanuskodik. Kiderül a tévedés, a kis incidens felett jókat nevetnek. A podesta vacsorára hívja meg a vándorszínészeket és megígéri, hogy a megnyitó előadáson telt házuk lesz. Kitörő örömmel mondja Bellarosa: «Telt színház és telt gyomor, álmunk hát valóra vált». Az opera-buffa víg együttessel zárul.

*

A vígopera a nyitányon kívül 16 zárt számból áll. Áriák, tercettek, együttesek, két finálé adja az opera zenei épületét. Ez az épület nemes, színtiszta muzsika. A partitúra vidám, fordultatos, lendületes. Olasz melódiák természetes, könnyed kergetőzése. Helyzetfestő, sőt jellemfestő zene, mely mozarti hangzatokkal ékes. Az egész opera fénypontja a második felvonásbeli «éneklecke», melynek keretében Bellarosa, az igaz-

gató és énekmester egy személyben, a két primadonnával, Rosalindával és Laurettával próbát tart. A solmizálástól kezdve a legbravúrosabb koloratúráig mindenféle éneklési módot gyakorolnak. Olyan ötletesen és csillogóan, hogy Fioravanti vezérkönyvének ez a része a zeneirodalom egyik legszebb «éneklecké»-jének mondható.

Az opera zenéje annyira egyöntetűen csiszolt, hogy talán nem is volna szabad kiemelni belőle részeket. Az «éneklecke» tercettjén kívül mégis kiemeljük Bellarosa második felvonásbeli monológját, melyben a színházigazgató nehéz sorsán keserűen humorizál.

*

A vándorszínészek-kel E. T. A. Hoffmann — kortárs — a zseniális német író és muzsikus, összegyűjtött műveiben behatóan foglalkozik. Hoffmann a vezérkönyvet nem ismerte, de a zongorakivonatot tanulmányozta. Fioravantit Cimarosával és Mozarttal hasonlítja össze. Kiemeli az első jelenet hangulatos zenei illusztrálását, a madárdalt, a patakcsörgedezést és erdőzsongást, Bellarosa színigazgatónak a parlando stílus változatosságában rejlő humorát; Rosalindának, a primadonnának derűt keltő erőltetett koloratúráit. Ezzel a zenei tartalom nélküli virtuóizást gúnyolja. Kiemeli az «énekleckét» és Bellarosának az igazgató szenvedéseiről szóló monológját. Dícsérve említi, hogy a zeneköltő a kisebb szerepeket is gondnal dolgozta ki, mint pl. Gervasio parasztgazda elalvási jelenetét.

E. T. A. Hoffmann véleményére sokat adott a zenevilág s ha a kor ízlése azóta sokféleképpen változott is, a melódia-szeretet megmaradt.

MARTA

Amíg a melódia megtartja uralmát, a «Márta» és a «Stradella» szerzőjéről nem fognak megfeledezni.

Friedrich Flotow báró német volt, de szellemi társait a francia operaszerzők közt találjuk meg. Adam, Boieldieu, Herold, vagy Maillarthoz áll közel. Műveit a gall szellem könnyedsége díszíti. Érdekes, hogy a német opera jelesei közül Meyerbeer és Flotow művészetükben teljesen franciákká váltak. Meyerbeer a francia hősi opera nyelvén beszélt s Flotow a francia vígopera egyik mestere.

Flotow 1812-ben a mecklenburgi Teutendorfban született. Tanulmányait Párisban végezte, ahol a zeneszerzésben Reicha volt a mestere, aki Lisztet és Gounod-t is tanította. Eleinte Páris színpadain kísérletezett operáival, de az első nagy sikert Hamburgban érte el «Alessandro Stradella» című operájával. Második híres operájának, a *Mártá*-nak sikere Bécsben robbant ki.

Írt még vagy húsz színpadi művet, operákat, baletteket, kísérőzenét, operetteket, — de nevét ez a két alkotása tartotta fenn.

Flotow előkelő, gazdag ember volt. Élt, halt a színházért. Egy ideig a schwerini udvari színház intendánsaként működött. Csaknem állandóan Párisban és Olaszországban lakott.

Hetvenegy éves korában halt meg, Darmstadtban.

Zenéjének jellemzője: a könnyedség, ötletesség, hajlékonyság, tetszetősség és bizonyos természetes előkelőség. Népszerű, dallamos muzsikát írt, érzelmes, sőt többször érzeltős kóttakkal. A drámai igazságra nem nagy súlyt vetett, a realitások iránt nem volt érzéke. Első törvénye a dallamszépség.

Legértékesebb művét, a *Mártá*-t Bécsben mutatták be 1847-ben. Egy év múlva, 1848 július 11-én, a mi régi Nemzeti Színházunkban is színrehozták, ahol az Operaház megnyitásáig 105-ször került előadásra. Az Operaházban 1885-ben nem ért el sikert, mindössze kilencszer adták. 1935-ben Operaházunk felújította s azóta műsoron tartja. 1918-ban a Városi Színházban is játszották néhányszor. A Nemzeti Színházbeli bemutató előadáson a címszerepet Hollósy Kornélia, az Operaházban annakidején Bianchi Bianca énekelte.

A *Márta* szövegkönyvét egy Friedrich nevű német librettista Jules Henri Saint-Georges ismert francia író elbeszélése nyomán írta. Elég ügyes munka, de nem volna helyes vele szemben irodalmi igényekkel fellépni. A szövegkönyvet először Szerdahelyi József, a kiváló színész, énekes és zeneszerző, fordította magyarra. Most az Operaház Kern Aurél fordítását használja.

A *Márta* zenéje áttetsző, könnyű, világos. Vezérkönyvének felépítése a szokásos régebbi stílusú operák

beosztását mutatja, vagyis nyitány vezet be, aztán áriák, ariózók, dalok, különféle recitativók, táncszámok, elő-, utó- és közzenék, karok, énekkettősök, hármások, négyesek, megszokottan szerkesztett finálék váltakoznak benne. A hangsúly mindenütt az ének-dallamokon, azok kifejező erején van. A zenekar csak színez, illusztrál és aláfest. Az opera tengelye inkább a színpadon forog, mint a zenekarban.

A *Márta* vezérkönyve 21 zeneszámból áll. A szólóénekeken kívül nagy szerepük van benne a fináléknak. Ezek közül a harmadik felvonásbeli: az operairódalom egyik nevezetessége.

*

Bemutatjuk a *Márta* főbb alakjait.

A címszereplő Lady Harriet Durham, előkelő angol úrnő, aki — pajkos ötletből — parasztleánynak öltözve, elmegy a richmondi oselédvásárra, hátha őt is felfogadja szolgálatába valaki. Kalandos tervét Márta néven viszi keresztül. Márta: szopránszerep.

A címszereplőnek kalandjában társa, egyben komornája és bizalmasa: Nancy nevű kisasszony. Mezzoszoprán szerep.

Tristan Mickleford öregedő, piperkőc lord, aki reménytelen gavallérja Lady Harriet Durhamnak, vagyis Mártának. Bassz-buffó szerep.

Plumkettnek hívják azt a gazdag bérlőt, aki a richmondi vásáron gazdasszonyt és szolgálóleányt keres. Bassz-bariton szerep.

Lyonel fiatal, csinos fiú. A gazdag bérlő házában nevelkedett fel, hova még mint gyermek került

édesatyjával. Apja korán meghalt s reá csak egy gyűrűt hagyott azzal, hogy ha egyszer nagy szükségben lesz, vagy bajba kerül, küldje el azt a királynőnek. Ez a gyűrű a cselekmény folyamán természetesen betölti küldetését. Lyonel: tenorszerep.

Az opera hatodik főbb szereplője a basszushangú, tekintélyes, richmondi vásárbíró, aki az elszegődések felett őrködik.

A cselekmény a XVIII. században, Anna angol királynő uralkodása idején történik, a lady birtokán, Richmond nevű városkában és környékén.

A vígopera lezárt nyitánnyal kezdődik. Kedvelt zenekari önálló darab. Hatásos hangulat-előkészítő muzsika, mely az opera főbb zeneszámaait idézi, de azért nem egyveleg-nyitány, mert dallamfeltalálása és elrendezése nemesebb veretű, gondosabb. A nyitányon is az opera főtémája uralkodik. Kellemes, széles *largo* dallamát annyiszor halljuk majd, hogy nem lesz nehéz megjegyezni. A nyitány dallamai közt nagy szerepet játszik még a richmondi leányok behízelgő, könnyed, vidám kórusa. Ez az opera legelterjedtebb zeneszámai közül való.

Az *első felvonás* első színe a királynő udvarhölgyének, Lady Durhamnak — később Márta néven szolgálóleány — gazdag, előkelő szobája.

Jön az öregedő udvarló. Fanyalogva társalognak, mialatt az ablak alatt felcsattan a richmondi cseléd-vásárra vonuló szolgálók friss dala (ennek művészi dallama az opera egyik erőssége). Szinte vonzza magával a ladyéket ez a kórus. A lady hirtelen elhatározza, hogy cselédruhát öltenek s tréfából mindhárman elmennek a richmondi vásárra.

Hiába a meggondolt gavallér ellenkezése — elindulnak...

A felvonás második színe a richmondi vásártarka forgataga.

Az emberek vidám énekkel várják a szolgálatot kereső lányok érkezését (nagymeretű vegyeskar).

A vásárbíró kihirdeti a királyné rendeletét, hogy minden szerződés egy évre szól és ha az elszegődő a felpénzt elfogadta, nem léphet többé vissza.

Megjelenik a vásári tömegben Plumkett, a gazdag bérlő és fogadott fia, Lyonel, hogy gazdasszonyt keressenek. Körülnéznek s legjobban megtetszik nekik a szolgálonak öltözött és éppen most érkező lady és kísérőnője. A két hölgy, hogy pajkos kalandjuk teljes legyen, elszegődik hozzájuk. Elfogadják a nekik nyújtott felpénzt. Vásár zártával, mikor hazamenésre kerülne a sor, természetesen meg akarnak ugrani. De a tréfa komolyra fordult, mert a királynő parancsa értelmében követniök kell új gazdáikat.

Zeneileg mindez hatalmas finálé keretében bonyolódik le.

A vígopera *második felvonásának* színhelye a gazdag bérlő majorja.

Amint megérkeznek a richmondi vásárról, Plumkett, a gazda, munkát ad az újdonsült szolgáloknak. A munkához ők nem igen értenek és nem is nagyon engedelmeskednek. Sok mulatságos jelenet fejlődik ki ebből. (Két egymásután következő, igen ügyes éneknégyes.) A szerelmi kettős larghettója (F-dur) az a dal, melyet talán mindenki ismer. Szövegének kezdő szavai: «Árva rózsa» (német szöveg szerint: «Letzte Rose»). Ezt az ir népdalt a szerző operája legszebb

virágjává nemesítette. Az «Árva rózsza» azok közé a dallamok közé tartozik, melyek végigjárták a világot. Az opera világsikerének egyik kulcsa ez a dal.

Az igézően behízelgő, szentimentális dallamot a lady, vagyis Márta énekli Lyonel kérésére. Ezzel teljesen meghódítja a fiatalember szívét, aki térdreborulva, felajánlja neki a kezét.

Holdfényben alszik a major. A férfiak nyugovóra tértek, a nők egyedül maradnak és kétségbeesetten tanácskoznak, mitévők legyenek.

Zörgetnek az ablakon.

Lord Tristan az éj leple alatt jelentkezik s szépcsendben haza szökteti a tanyáról a két dámát.

A második felvonásból az említettekén kívül a tenor éji dalát (Nocturno) s az énekháromast emeljük ki.

A vígopera harmadik és negyedik felvonását a magyar rendezés összevonta. Így az eredetileg négyfelvonásos dalmű a m. kir. Operaházban, az 1933. január 24-iki felújítás óta, három felvonásra tagozódik. A cselekmény egyszerűbbé és rövidebbé vált, anélkül, hogy zenei szépségeiben csonkult volna.

Az *utolsó felvonás* négy képből áll. Az első szín egy erdei korcsma, ahol Plumkett, a bérlő mulatozva, vidám dalban dicsőíti a sört.

A királynő fényes udvari vadászat közben betér a korcsmába.

A vadászok közt Plumkett egyszerre csak felfedezi Nancyt, aki az ő szolgálatából megszökött.

Erőszakkal vissza akarja vinni a majorjába, amit a leány társnői megakadályoznak.

Az új rendezés szerint Lyonel, a szerelmes ifjú, a korcsma melletti erdőségben bolyongva, rátalál Lady Harriet Durhamra, az ő volt Mártájára s kirobbanó szenvedéllyel csókolja össze kezét.

A lady azonban letagadja, hogy valaha is látta őt, bár a csinos, szelíd fiatalember nem közömbös előtte.

De mit szólna a királynő?

Mikor Lyonel szenvedélyétől a lady már nem tud másként szabadulni, mint örültet elfogatja őt.

Lyonel megtörik. Vigasztalan fájdalmában az atyjától örökölt gyűrűjére gondol s elküldi azt a királynőnek. Ez a gyűrű aztán rendbe hoz mindent, mert a gyűrű a méltatlanul száműzött Derby gróf tulajdona volt s így a megtalált ősnemes fiút a királynő visszahelyezi jogaiba.

A felvonás harmadik változásában a színhely ugyanaz, mint a második felvonásé, vagyis a gazdag bérló majorja, ahova a lady elhozza a királynő üzenetét Lyonelnek.

A fiú azonban nem tud hinni és nem tud örülni semminek. Visszautasítja a királynő és a lady kezét.

A lady hirtelen megvalósítja azt az ötletét, hogy a színtérre varázsoltatja a richmondi vásárt. Ő maga is felveszi áruháját, hogy ismét Márta legyen Lyonel szemében.

A fiú körülnéz a cselédség közt s meglátja Mártáját. A leány újra felajánlja szolgálatait neki, sőt a kedvéért kész arra is, hogy a rangjának kijáró pompáról és fényről lemondjon. De erre nincs szükség, hiszen Lyonel közben gróf lett.

A szerelmes ifjú megértve a helyzetet, meghatódva, boldogan öleli át a ladyt, az ő Mártáját.

Ebben a felvonásban a már említett zeneszámokon kívül a tenor édeskés románcára és a fináléra hívjuk fel a figyelmet. A finálé az említett új rendezésben a harmadik változás végére kerül, míg az eredetiben, amelyben négy felvonás van, a harmadiknak a zárórésze.

Nevezetes finálé ez. Az egész opera zeneileg legcrősebb és legértékesebb része. Larghettója az opera vezérdallama. Itt virágoztatja ki a szerző a legszebben. Opera-finálé ilyen népszerűségre aligha tett szert.

SÁBA KIRALYNŐJE

Sába királynője az utolsó hetven év egyik legnagyobb operasikere. Bécsből indult el s Budapesten keresztül operaházról operaházra terjedt a híre. Olyan sikereket ért meg, mint egy-egy Verdi-dalmű. Budapesten 270-szer adták.

Szerzője Goldmark Károly, hazánkfia. Goldmark nem tudott magyarul s állandóan Bécsben élt, de magyar állampolgárságát mindvégig, rábeszélések ellenére is, megtartotta. Apponyi Albert grófnak egyik őt üdvözlő beszédjére így válaszolt:

— E haza földjében nyugosznak szüleim, itt állott bölcsőm, büszkén és szívből mondom mindenkinek: magyar vagyok!

Goldmark Károly Keszthelyen, 1830-ban született. Atyja messze idegenből került Keszthelyre, ahol a zsidó hitközség kántora lett. A kis fiú nyomasztó szegénységben nőtt fel. Apja javadalmazása csekély s huszonegy testvérével kellett osztozkodnia a családi tűzhely szűkös melegén. Zenei tanulmányait a soproni zenedében kezdte, innen Bécsbe került, ahol rövid ideig tanult, mert a konzervatóriumot a forradalmi időkben bezárták. Keserves küszködéssel Bécsben, aztán

Pesten kótamásolással, majd mint színházi hegedűs tartotta fenn magát. Számmottevő tudását könyvekből és zeneművek tanulmányozásából önmaga szerezte meg. Huszonkét éves korában Bécsben s Pesten műveiből hangversenyt adott, de a szerencse csak tíz év múlva fordult felé. Bécsben, 1867-ben, nagy sikerrel mutatták be «Sakuntala» című nyitányát. Rövidesen a magyar filharmonikusok is előadták, Erkel Ferenc vezetése alatt. Ekkor már dolgozott *Sába királynője* című operáján. Befejezéséhez Eötvös József báró kultuszminiszter 800 forint állami ösztöndíjjal segítette. Sok akadály elhárítása után végre 1875-ben Liszt Ferenc és Andrássy Gyula gróf közbenjárására a bécsi állami operaház bemutatta a *Sába királynő-jét*. Nagy sikert hozott szerzőjének. Egy évre rá a pesti Nemzeti Színházban is színre került s megvetette Goldmark világhírének alapját. Ot operát írt még Goldmark, ezenfelül két szimfóniát, hét nyitányt, két hegedűversenyt, különleges szépségű kamaraműveket, dalokat s karműveket. Öreg korában sok sikerben és sok megbecsültetésben volt része. Többször járt Budapesten, betanította és vezényelte műveit Operaházunkban. Szülővárosát gyakran meglátogatta. Szülőházán emléktábla áll. A budapesti Tudományegyetem díszdoktori oklevéllel, a király és a külföld kitüntetésekkel halmozta el. 1915-ben, 85 éves korában, Bécsben halt meg. Kézirat-hagyatékát a budapesti Zeneművészeti Főiskola őrzi.

Goldmark kivételes jelenség a zeneirodalomban. Nem a legnagyobbak sorába tartozik, de tehetségének egyéni, sajátos ereje megkülönböztetett helyet biztosít számára. Művészetét szinte érzelmesség, egész-

séges derű és ösztönös tetazenivágás jellemzi. Keleties dallamait érzéki muzsikáláncolatba fűzi. Forró, perzselő kirája jellegzetes vonásként uralkodik alkotásain. Színpadi művei a német és francia lírai opera felé hajlanak s a wagneri technika felépítési formájától nem idegenek. Színgazdag kótasoraiból orientális zene árad. Kelet meshangulata, meleg szerelme, fűtött érzékisége, bódító illata s pompázó szertartásossága szálldos kótasorai felett.

A *Sába királynője* a bécsi bemutató után először Budapesten került színre, 1875 március 18-án, nyolc hónappal a bécsi sikert követőleg. Tíz nap alatt négyszer adták elő zsúfolt nézőtér előtt. Idők folyamán jubiláris és díszelőadások emelkednek ki a dalmű életéből. Szerepeinek kiváló művészei közül Wilt Mária, Perotti, Turolla Emma s Vasquez Italia grófné nevét említjük.

Az opera keletkezésének története Goldmark- és a Bettelheim-család meleg barátságából indult ki. A Bettelheim-család szép és igen tehetséges leányát, Karolinát, Goldmark zenére tanította. Mindennapos volt a zeneköltő Bettelheiméknél. Ebéd közben egyszer a leány édesanyja részletesen elbeszélte Goldmarknak a bibliai királyok könyvéből Salamon király találkozását Sába királynőjével. A fiatal zeneköltőt, akkor már a «Sakuntala» híres szerzőjét, megragadta a keleti mese bája s mikor egy ismerős Bettelheim Karolina szépségét a Sába királynőjéhez hasonlította, megkapta az első ösztönzést az opera megírására. Goldmark maga készítette el a dalmű szcenáriumának vázlatát, aztán egy dilettáns író kezdte el formába öntését, míg a véletlen folytán Mosenthalhoz került a tárgy. Mosenthal érdekes és hatásos szöveggönyt írt belőle

Goldmark számára. Mosenthal, jeles német író, az osztrák kultuszminisztérium könyvtárának igazgatója volt. Ő írta a «Windsori víg nők» opera szövegkönyvét is. Első és legismertebb drámája, a «Deborah», Pesten jelent meg nyomtatásban.

Mosenthal a szövegkönyvvel hamar elkészült. A zeneszerző három évig, 1865-től 1868-ig egyfolytában dolgozott a vezérkönyvön, majd családi ügyek miatt félbeszakította a munkát s így az operát csak 1871-ben fejezte be.

A szövegkönyvet Dóczy Lajos fordította magyarra. Az ő fordítását használták 1916-ig, azóta Kern Aurél fordításában éneklik a szöveget.

*

A *Sába királynője* négy felvonásból áll. Főbb szereplői:

Salamon, a zsidók királya	bariton
Asszád, Salamon király kegyence	tenor
Főpap	basszus
Szulamit, a főpap leánya	szoprán
Sába királynője	mezzoszoprán
Asztarot, a királynő rab- nője	szoprán.

A történet színhelye Jeruzsálem és a szíriai sivatag. Idő: a Krisztus előtti 955-től 915-ig eltelt évek.

Az opera lezárt nyitánnyal kezdődik, mely a felvonások folyamán felhangzó jellegzetes dallamokból áll. Pompázó keleti téma jellemzi Sába királynőjét. Tulajdonképpen ez a téma az egyetlen vezér-

motívum a vezérkönyvben. Mindig felhangzik, ahol a királynő végzetes varázsa megjelenik a színen.

Első felvonás. Harsogó kürtök örömteljes hangtömbjei közben nyílik szét a függöny s előttünk áll Salamon király palotája teljes pompájában. Várják Sába szépséges királynőjének látogatását. Salamon asszonyainak, Jeruzsálem leányainak ünnepi dalától visszhangos az első felvonás bevezető része.

Nagyszerű női és vegyeskarok gazdag gyűjteménye az egész opera, mely Goldmark kiváló karműveszetét mutatja.

Megjelenik a főpap leányával, Szulamittal. Mint menyasszonyt ünnepli őt az udvari nép.

Szulamit vőlegénye: Asszád. Őt küldte Salamon király Sába királynője elé.

Szulamit örömteljes dalt énekel Asszád visszatértenek hírére. Lobogó szerelmi kitörése beleolvad a barátnök ábrándos «rózsadal»-ába. Ez az örömének olyan hatásos, hogy mikor a Nemzeti Színházbeli bemutatón Benza Ida, a kiváló énekművésznő, drámai hévvel előadta, a tetszésnyilvánításra megállt az előadás s a jelen volt szerzőnek jelenet közben fel kellett mennie a színpadra a tapsokat megköszönni. Ilyen esetet nem ismer még egyet színészettörténetünk.

Indulózenére megérkezik Asszád s jelenti, hogy a királynő mindjárt itt lesz. Asszád sápadt, zavart, észre sem veszi szerelmes menyasszonyát. Szulamit kérdései elől kitér s a királynak is tétován válaszol.

A király elküldi az udvari népet, hogy kikérdezhesse négy szemközt kedvelt vitézét a történetekről.

Asszád híres elbeszélése következik. Elmondja, hogy Libanonnál talált rá Sába királynőjének embe-

reire. Őt magát nem látta, mert csak királyok láthatják arcát, de Salamon üzenetét átadta.

A nap heve elől a cédruserdőbe húzódva, egyszerre csak gyönyörű fürdő nőt pillant meg a hús folyó habjaiban. Szenvedélyes gyönyörűséggel írja le a csodálatos képet s bevallja, hogy a meglepett nő kegyébe fogadta őt. Egyszerre eltűnt a nő, s ő egyedül maradva, azt sem tudja, kit csókolt meg.

Forró, izzó, színes zene érzékíti Asszád elbeszélését és vallomását. Ez a szám az opera egyik ki-magasló értéke.

A király bölcs megértéssel hallgatta Asszád gyónását s azt tanácsolja neki, hogy Szulamitot, meny-asszonyát, vezesse oltár elé.

Hatalmas méretű, színes bevonulási induló hangjai mellett érkezik meg Sába királynője. Festői képben vonul el szemünk előtt kelet pompája. A királynő rabnői a király elé rakják a magukkal hozott mérhetetlen kincset.

Szerecsen gyerekek tánca s más festői csoportok élénkítik a tarka képet.

Az udvar és a nép zengő kórusban üdvözli a vendéget.

Sába királynője a király és kísérete előtt leveszi fátyolát s megmutatja arcát. Halandó szem még nem láthatta a királynői arcot.

Amint Asszád megpillantja, szinte önkívületben rohan felé, mert megismerte benne azt a nőt, akit Libanon erdeiben karjai közt tartott.

Sába királynője jóghideg tekintettel utasítja vissza a vakmerő idegent.

Mesteri szeptett zenei formájában jut kifejezésre az Asszád viselkedéséből következő megdöbbenés.

A helyzetet csak Salamon király érti meg. Komoly figyelmeztetéssel mutat rá a csendesen zokogó Szulamitra, aki néma fájdalommal nézte végig a kínos jelenetet.

A királynő azonnal átérti Szulamit és Asszád viszonyát s hogy Asszádot ki ne eressze karmaiból, amint a menetben elvonulva, a hős elé ér, meglebbenti fátyolát előtte. Az előbb megtagadott, most újra felbátorított szerelmes megbűvölve néz a királynő után.

Sába királynőjét ünneplő kardal zengése közben hull le a függöny.

A második felvonás színhelye: holdsugárban úszó, fantasztikus, buja növényzetben gazdag kert. A rövid előzene zsongó, fojtott kürtjei s csevegő hegedűfutamai a palotakert szerelmes levegőjét és csobogó szökőkútjainak vízi játékát érzékitik.

Sába királynője bolyong a kertben. Asszádért eped, mert a libanoni szerelmi kaland óta szíve rabja a deli leventének. Salamon király előtt észszerűségből megtagadta ugyan Asszádot, mikor azonban arra gondol, hogy az ifjú holnap mást vezet oltárhoz, elemi erővel tör ki belőle vágyakozása. Szerelmes dallamok sorával mondja el az éjszakának a királynő epekedését.

Az ábrándozó királynő rabnője, Asztarot, jelzi, hogy Asszád a kertben bolyong.

A leány úrnője parancsára dallal kíséri meg, hogy Asszádod odacsálja. Csodálatosan jellemző keleti zene ez az ékítményes dallam. Zene-kíséret és szöveg nélküli.

A csábdalra Asszád megjelenik. Uresen találja a színt, mert Asztarot és úrnője eltűnt a bokrok között. Mámoros dalban önti ki szívét az ifjú a szerelemről, mikor a szökőkút sötét háttéréből hirtelen előlép Sába királynője.

Gyönyörített dallamokon hullámozó szerelmi kettős következik. Talán örökké tartana, ha az ór reggeli imára hívó szava fel nem hangzik.

Villámgyorsan bontakozik ki a királynő kedvese karjából és hirtelen eltűnik a bokrok közt.

Asszád önkívületben a szökőkút márványára roskad. Itt találja őt a napot énekkel köszöntők kis csapata.

Felemelik, beviszik a palotába.

Asszád dalának zenekari foszlányai zárják le a forró szerelmi felvonást. Muzsikájából a bevezető «éjjeli és ünnepi zene» címen ismert zenekari számra. Sába királynője monológjára, Asztarot kíséret nélküli, úgynevezett «csalogató dalára» és a szerelmi kettősre hívjuk fel a figyelmet.

A *harmadik felvonás* színe: Salamon templomának belseje.

Ünnepi, díszes szertartással vezeti oltárhoz Asszád a főpap leányát, Szulamitot. Hatalmas együttesek zenéje tölti be a felvonást.

Folyik a szertartás, mikor közvetlenül az eskü előtt megjelenik Sába királynője.

Erre Asszád elhajtja jegygyűrűjét s a királynő felé rohan. Menyasszonyáról tudni sem akar, csak a királynőt látja, csak őérte eped.

A királynő ismét megtagadja Asszádöt a nyilvánosság előtt, de amint alkalom nyílik, meglebbenti fátyolát titkolt szerelmese előtt — biztatásul.

Erre Asszádból kitör az örülettel határos vágy a királynő után.

A templom népe félelmetes erejű kar-részben halált kiált Asszádra, a botránykoztatóra.

A király megfékezi az indulatokat, kijelenti, hogy ő fog bíraskodni Asszád fölött.

A negyedik felvonás első színe: Salamon király palotájának ünnepi terme. Kápráztató keleti balett szórakoztatja a királynőt.

Sába királynője szeretné megmenteni Asszádöt, de minden ravaszkodása kárba vész, mert a király hajthatatlan, a bírák ítéletére bízza a bűnöst.

Asszádöt a törvény szerint halálra ítélik, de a király kegyelmet adhat.

Szulamit, a csalódott menyasszony, meghatóan könyörög a király előtt Asszád életéért. Salamon király megkegyelmez Asszádnak, de száműzi a sivatagba, ahol egy menedékházban kereshet gyógyulást és megnyugvást feldúlt lelkére.

A színpadi változás a sivatag vígasztalan képét tárja elénk.

Asszád a menedékház előtti pálmafaig elzarándokolt s ott a kimerültségtől összeesik.

Sába királynője arra megy kíséretével. Új csábításokkal akarja megszerezni magának a meggyötört vitézt, de Asszád ellenáll s a királynő csalódottan elvonul.

Zúg, tombol a sivatag vihara a haldokló Asszád fölött. Egyszerre Szulamit térdel mellette.

Aaszád boldogan ismeri fel megcsúfolt menyasszonyát, zokogva kéri bocsánatát s aztán eszméletét veszve, Szulamit ölében azzal a boldog érzéssel leheli ki lelkét, hogy a másvilágon egyesülni fog menyasszonyával.

A sivatag vihara elül, a fellegek szétoszlanak, mennyei dicsfény sugározza be a tájat. A függöny legördül.

A felvonás zenéjéből a nagyszabású balett zseniális exotikus muzsikájára, Szulamit megindító könnyörgésére, a félelmetes vihar-zenére s az operát be záró ismert «rózsadal» szelid megbékéltető hangzaira hívjuk fel a figyelmet.

FAUST

A *Faust* a legelterjedtebb opera. Világsikere volt. Ma is mindenütt játszák. Párisban több mint ötezer-szer került színre 80 év alatt s alig van hét, hogy a franciák Nagyoperája ki ne tűznél. Nálunk is ez a legtöbbet játszott opera. Bemutatója óta, mely a régi Nemzeti Színházban 1863 október 2-án volt, összesen 545-ször került színre. Jó száz előadással meghaladja a nálunk legtöbbszor játszott operát is.

Ennek a rendkívüli sikernek alapja elsősorban a mű dallambeli szépségeinek gazdagságában, a vezérkönyv szinte lírájában, a szövegkönyv érdekfeszítően ügyes összeállításában s jó szerepeiben rejlik. Faust, Margit és Mefiszto három olyan szerep, mellyel ének-művészek világhírré tettek szert. Zseniális muzsika, érdekfeszítő cselekmény és remek szerepek, — a belső és külső értékeknek ez a szerencsés egyensúlya szerezte meg a *Faust* operának a világsikert és biztosítja jövőjét.

*

A *Faust* zeneköltője: Charles Francois Gounod, francia. Fajának egyik legragyogóbb művésze volt. A *Faust* Goethe mesterműve nyomán készült s Gounod kezében annyira sajátos francia alkotássá lett, hogy a franciák nemzeti operájuknak tartják. Eredeti címe «*Marguerita*» (vagyis: «*Margit*») volt, de mikor a

párisi Nagyopera a bemutató kisebb színházból átvette, *Faust* címen iktatta műsorába.

Gounod Párisban, 1818 június 17-én született. Apja korán meghalt s édesanyja zongoraleckékkel szerzett keresetéből nevelte fel fiát. Tíz éves korában már anyjának tanítani segít, hat év múlva a Conservatoire növendéke. Szemefénye a nagyhírű párisi zeneintézetnek. Huszonegy éves korában kantatájával megnyerte a «római nagydíj»-at s így anyagi gondtól mentesen, három évig Rómában tanulhatott. Az egyházi zeneművészet e nagy városában a reneszánsz idők kiváló zeneszerzőjének, Palestrinának hatása alá került. Az egyházi misztikum felé mindig vonzódott. Zenéjében a misztikus szín jellemző vonás, mely a francia áttetszőség és világosság mellett egyéni zamatú, lebilincselő hatásokat ad. Rómából visszatérve, Párisban a Nagyoperába szeretett volna bejutni, de nem sikerült. Így a Missions Etrangères zeneigazgatói állását fogadta el. Első szerzeményeivel, hangversenydarabjaival, kis operájával nem aratott számottevő sikert, de az ötvenes évek közepén szimfonikus műveivel már feltűnt. Világhírét a *Faust* alapozta meg. Az operairodalomnak ez a tökéletessége 1859-ben került színre először a párisi Theatre Lyrique-ben. Első előadásán meglehetősen semleges fogadtatásban részesült. Le is vették a műsorról. Világsikerét tíz évvel később Nagyopera-beli előadása hozta meg. Egyszerre Gounod diadalával telt meg a francia főváros s csakhamar mindenik európai, sőt amerikai színpad is. Ilyen sikere soha sem volt egyetlen operának sem! A *Faust* zenéjét a nemzeti génusz megnyilatkozásának tartják. A francia hevülékeny lírának,

a bájos chanssonak, a francia érzelgőségnek és szenvedélyességnek legsikerültebb összefoglalója.

Gounod még vagy tíz operát, négy misét, oratóriumokat, kantátákat, rekviemet, szimfónikus műveket, színpadi kísérőzenéket s dalokat írt. Kivételes tehetségét mindenik mutatja, de örökéletű *Faust*-jához közel csak «Rómeó és Julia» című operája jutott.

Négy világhírű tanítványa is emelte Gounod nevét: Bizet, Delibes, Saint-Saëns és Massenet.

Az öreg mester utolsó éveit Párisban visszavonultan, szűk baráti körben élte le.

Nemzeti pompával temették el a boulevardok levett kalapú sokasága és a francia hadsereg tisztelgése mellett 1893 október 18-án.

*

A *Faust* opera szövegkönyvét Goethe halhatatlan költeménye nyomán két francia író: Jules Barbier és Michel Carré írta. Ez a két színműíró és költő Gounod több operájának librettistája. A francia színpad jeles szerzői közé tartoztak. A *Faust*-ban is kitűnő érzékkel szedték ki Goethe költeményéből a jellemző részeket.

Az opera szereplői ezek:

Faust	tenor
Mefisztó	basszbariton
Valentin	bariton
Wagner	bariton
Margit	szoprán
Siebel	szoprán
Márta	alt.

Előjáték. Mikor a függöny felgördül, előttünk áll az öreg Faust dolgozószobája. Fantasztikus rendtelenségben hevernek könyvek, régi fóliánsok, vegyi és fizikai szerek.

Az emberi lét titkát fürkésző Faustot kétségbeesés fogja el az élet vígasztalansága miatt. Méregpohárhoz akar nyulni, hogy töprengéseinek örökre véget vessen.

Észreveszi, hogy pirkadó szép hajnal önti el a szobát. A nyitott ablakon fiatal leányok és aratók egyszerű, vidám dala csap be. Sötét szándékában meg-inog, székébe roskad, átkozódni kezd és gyötrelmeire utolsó mentségül a sátánt hívja segítségül.

És Mefisztó megjelenik. Felajánlja szolgálatait, ifjúságot és a legszebb lány szerelmét ígéri, de ennek ára van, a túlvilágon Faust lelke a sátáné lesz. Faust habozik, de mikor Mefisztó varázásával megmutatja neki a gyönyörű Margitot, megköti a sátán által kínált szerződést. Erre egyszerre fiatal, előkelő úrrá változik s az ifjúság dalával ajkán indul Mefisztó kíséretében a legnagyobb rejtelem: az élet, a szerelem elébe.

Az első felvonás díszlete középkori város kapuja előtti teret ábrázol. Szép tavaszi napsütésben a téren és a korcsma előtt embertömeg hullámszik. Katonák, diákok, leányok, polgárok. Külön-külön, majd együtt énekelnek, olyan hatalmas karban, amilyen kevés van az operairodalomban.

Jön Valentin, Margit testvére s meleg fohászt küld Istenhez, hogy óvja Margitot, míg ő a harcmezőn küzd.

Ez az ima az opera egyik kiemelkedő bariton-áriája.

Megjelenik Mefisztó s a sokaság mulattatására dalba kezd.

Ez a másik híres dal: az aranyborjúról szóló «Rondo». Démonikus himnusz ez a mindenható pénzről. Cseng a zenekarban az arany és forog a tánc az aranyborjú körül. A versszakok végén a karta magával rántja Mefisztó fékevesztett éneke. A sátán ördögi cselekedeteket visz végbe, bort fakaszt a cégérnek állított hordóból, az ellene kihúzott kardokat a levegőben széttöri, vészjósló ígéket mond tenyérből jósolva, egyszóval annyira nyugtalanítja a sokadalmat, hogy a tömeg ellene fordul s a bűvös vendég a kardok markolatának kereszt jelétől és egy korál dallamától: megtörik. A hit ereje diadalmaskodott a sátánon.

Az egész operában Mefisztó szerepének ez a jelenete a leghálásabb és legkiemelkedőbb.

Jön Faust. Mefisztóval váltott izgatott beszédjüket elnyeli a táncra perdülő éneklő sokaság.

A vegyeskar a világhírű keringőbe kezd. Elbűvölő, csillogó, behízselő keringő dallamok. Egyik a másiktól csakúgy ömlik. Szebbnél-szebb témák kergetőznek a csodálatos dallamgyűrűben.

A keringő vége felé egyszerre pillanatnyi csend s látjuk, jobban mondva zenei mását halljuk az egyik legbájosabb színpadi jelenetnek. Margitot templomból jövőt Faust megszólítja: Elkísérhetem, szép kisasszony? Margit válaszol:

— Ah, uram, nem vagyok sem szép, sem kisasszony s kíséretül karját el nem fogadhatom. E szavak dallamát talán a legtöbben ismerik az egész világon.

Margit egyedül tova siet, Faust elragadtatással néz a bájos leány után, mialatt a nagykeringő sodró lendületében lehull a függöny.

A második felvonás színhelye Margit kis háza és a körülötte elterülő kert.

A *Faust*-nak ez a része a leggazdagabb és a legbensőségebb szerelmi felvonása az egész operairodalomnak. Meleg, forró lírája elkábítja a hallgatót.

Jön Siebel, Margit ifjú, ábrándos imádója s a kis kertben elénekli a népszerű dalt: «Helyettem kis virág tégy vallomást.»

Most Faust és Mefisztó surran be a kerti kapun. Megbújnak egy bokor mellett, míg Siebel, letéve virágait Margit házának küszöbére, elmegy.

Mefisztó egy doboz csillogó ékszer tesz a virágcsokor alá.

Faust belekezd a legszebb férfivallomás elragadtatott dalába.

Belép a kertbe Margit s énekelni kezdi rokka-pergetés közben a «Thulei királyleány»-ról szóló ó-francia románcot.

Be akar menni a házba, mikor észreveszi a küszöbön a virágcsokrot és az ékszerdobozt.

Elragadtatásának zabolátlan öröme az úgynevezett «ékszer-ária»-ban robban ki, mely az ékítményes, vagyis koloratur-éneklés legelterjedtebb áriája. Ezüst- és aranyszálakból szőtt zenei csipke.

Az ária után Margit köré gyűl Mefisztó, Faust s Márta nevű szomszédasszony és megindul a nagy-szerű ének-négyes. Közben Margit az őt ostromló Faust elől a kert sűrűjébe menekül, Faust utána.

A sátán az éjhez intézett szózatban ünnepli ter-
vének diadalát.

Erre kibontakozik a két szerelmes csodás kettőse.
Szívből jövő, szívhez szóló örök esküt fogadnak egy-
másnak.

Faust már távoznék, a holnapi viszontlátásban
reménykedve, de Mefisztó visszatartja s csakugyan:
Margit ablaka nyílik és a boldog leány epekedő,
mámoros vallomást küld a csillagokhoz.

Faust az ablakhoz rohan s Margit megadva magát,
keblére hull.

A sátán kárörvendve kacag.

Margit éji dalának zenei pompájával zárul le
az izzó szerelem páratlan felvonása.

A harmadik felvonás két változásból áll. Színhely
a Margit háza előtti tér. Vidám katonazene hangzik.
Megjöttek a vitézek a győztes csatából. Kemény in-
dulóra lépked a hazatért csapat.

Megjött Valentin is, Margit testvérével s
Siebeltől kérdezősködik Margit felől. Siebel burkolt
válaszokat ad, mire Valentin hazarohan.

A katonainduló dallamaiból felépített nagyszabású
férfikar hangjai mellett vonulnak el a térről a harcosok
és menetel velük az örvendező nép. Mind messzebből
hangzik a katonazene, végül elhal.

Üres a tér, esteledik. Faust Mefisztóval megjele-
nik, mert szeretné látni szerelmesét.

Mefisztó gitárjához kap és szerenádöt énekel.

Ez a szerenád igazi ördögi dal. Démoni gúny
futkos ütemeiben.

A dalra Margit helyett Valentin toppan elébük, — kivont karddal. Felelősségre vonja Faustot, meg akarja bosszúlni Margit szégyenét.

Rövid küzdelem után azonban Faust leszúrja Valentint, mert a sátán áll őrt Faust mögött.

Faust és Mefisztó futva menekül.

Jönnek a szomszédok, vérében találják a hőse katonát.

Rohan ki a házból Margit. Haldokló testvére megátkozza.

A felvonás második színe templom belsejét ábrázolja.

Félelmesen vádoló hangok, nyugtalanul bűgő orgona kísérik az imaszámolyhoz az imbolygó léptű Margitot. Imádkozni akar, de folyton Mefisztó hangja cseng a fülében, mely elűzi tőle Isten irgalmát.

Egyszerre a templomi sötétben Mefisztó áll előtte s ráolvassa bűneit.

Valahonnan vallásos kar hallszik s a leány szörnyű félelmében rettenetes sikoltozással eszméletlenül esik össze.

Orgonabúgásban hal el a misztikus kép.

A *negyedik felvonás* első képe: Mefisztó birodalma, az alvilág.

Lidércek éneke kíséri Faustot és Mefisztót. A sátán bemutatja Faustnak a Walpurgis-éj buja ünnepeit.

Egyszerre kísérteties fény ömlik a Harz-hegységi tájra. A hegyek szétnyílnak s óriási palota áll a színen. Mefisztó csábos kegyencnői fogadják az érkezőket.

A francia nagyopera elmaradhatatlan balettje következik. Hét bájos zenei számból áll. Csapongó, szelimes, csillogó, érzéki táncmuzsika. Mindenütt ismerik. A balett utolsó része vadul tobzódó bachanália.

Faust a vígasságban is csak Margit képét látja maga előtt. Eldobja kezéből a boros serleget s a neki megjelent Margit felé rohan, magával vonszolva Mefisztót.

A palota a vigadozó nőkkel együtt hirtelen eltűnik.

A színtér változik. Előttünk a börtön.

Margit nyomorúságos szalmazsákon hever s várja halálos ítéletét, mert gyermekét — eszt veszve — megölte.

Örvendezve fogadja Faustot, majd megindító és megkapó álmodozásba esik. Fínom költészettel vonultatja el Gounod dallamokban Margit és Faust szerelmének kimagasló jeleneteit. Megemlékezik az óráról, mikor Faustot először látta; a zenekarban leheletszerűen hangzik a keringő. Ennek ütemei mellett történt az első találkozás. Visszaemlékezik a megszólítás szavaira, a feleletre, melyet ő adott; a szerelmi esküre... De belép Mefisztó, távozásra sürgeti Faustot.

Amint Margit megpillantja a sátánt, Istenhez fohászkodik. Csaknem megbékél a buzgó fohászra, mikor víziószerűen Faust kezén látni véli legyilkolt testvére, Valentin vérét. Iszonyattal fordul el kedvesétől s élettelenül hanyatlík szalmaágyára.

Egyszerre felcsendül Isten angyalainak misztikus
kórusa. A színpad ködbe borul s amint a felhők el-
oszlanak, biztatóan zengi a mennyei kar:

*Krisztus feltámadott,
Vérével megváltott,
Az igaz hívőknek
Békét, üdvöt hozott.*

Angyalok szállanak le Margitért, Faust térdre-
hull, Mefisztó az arkangyal kardjának suhintására
összeesik.

Húsvéti harangok zengnek.

PARASZTBECSÜLET

A *Parasztbecsület* méltóképpen képviseli mindennütt az újabbkori olasz zeneművészet hódító erőnyeit. Egyesíti magában a dallamgazdaságot, egyszerű közvetlenséget, forró lírát, szenvedélyességet és nemes zenei formát. A *Parasztbecsület*ből annyira jellegzetes olasz faji zene árad, hogy annak ereje szinte nemzeti operává emeli Pietro Mascagni mesterművét.

Itália sohasem tanult másoktól zenét. Ellenkezőleg, egyidőben ő tanította zenére az egész művelt világot. Minden zenei megnyilatkozása mindig egészen a sajátja volt és az ma is. Olaszország zenei termésének átlaga faji művészet. Kimagasló alkotásaiból — kiváltképpen az operairodalom terén — olyan díszes és hosszú sor állítható össze, hogy ebben egy nemzet sem vetekedhetik vele.

A díszes sorban a *Parasztbecsület* egyik legelőkelőbb helyet foglalja el. Ilyen gyorsan egyik társa sem hódította meg a világot. A *Parasztbecsület* zenei uralma színrekerülése óta tart, sőt növekedik. Római első bemutatója után, mely 1890 május 17-én zajlott le, rendkívüli siker közepette, hónapok, sőt hetek

mulva már félszáz operaház játszotta Európában. A bemutatás után félév múlva a m. kir. Operaház is előadta (1890 december 26-án) s azóta folyton zsúfolt házak előtt játsza. Budapesten 422-szer került színre.

A mű értékén felül mi lehet ennek az oka? Első-sorban a hatás-ellenhatás örök törvénye. Mikor a *Parasztbecsület* megszületett, Wagner uralma tartotta lenyűgözve a zenevilágot, a hatalmas, de nehézkes német zene, mely patetikus zengésében félistenekkel, mesebeli alakokkal népesítette be a színpadot. *Mascagni* ezzel szemben megigéző, könnyed, népies dallamokra építette fel vezérkönyvét. A mondák világa helyett egyszerű, könnyen érthető, mindennapi történethez nyúlt s az emberi lélek mélységeit a régi olasz opera kissé megújított formáin belül mutatta meg. Wagner felhők magasságában járó zenedrámáinak szellemét olaszra fordította, a föld népéhez vitte el, a zene jellemző erejéből mellőzte a filozofálást, csak a lényeget dalolta el s mindent dallammal érzékített. Wagner hosszadalmassága és terjengőssége helyett rövid, meglepő jelenetekre és történetekre vágyott a közönség. Négy-öt óra hosszat folyó végtelen dallamok helyett énekbeli szépségekre, sodró lendületű, forró, szívhezszóló muzsikára. A jó hangzás, dallambőség és zenei formatisztelet jegyében készült a *Parasztbecsület*, ezért hódított születésekor s ezért hódít ma. A zene őstermészete zeng benne.

A *Parasztbecsület* keletkezésének körülményeit és zeneköltőjének regényes pályáját sokan ismerik, mert annakidején nagy művészeti meglepetés volt. A milánói Sonzogno zeneműkiadóvállalat 1890-ben pályázatot

hirdetett olasz operára. Sok volt a pályázó s a sok közül az első díjat a *Parasztbecsület* vitte el. Szerzője egy ismeretlen, huszonhét éves, vidéki színházi karmester: Pietro Mascagni, akit azóta világhír övez. Egyik napról a másikra gazdag ember és ünnepelt szerző.

Szülei Livornóban éltek, igen szegények voltak. Fiúk zenei tanulmányainak költségeit csak pártfogók útján tudták megszerezni. Mascagni a milánói konzervatóriumban tanult, ahol kiváló mestere Ponchielli, a neves operairó. Nem járta végig a konzervatórium összes osztályait, kenyérkeresetből elszerződött vándorszintársulatokhoz karmesternek. Ez alatt az idő alatt ismerte meg teljességében az olasz népzene, mely zenei anyanyelvévé vált. Kóborlásai közben került el Cerignola városba, ahol letelepedett. Itt írta a *Parasztbecsület*-et. 1895-től a pesaroi Rossini-zeneiskola igazgatója, később a római Scuola di Nazionale di Musica vezetője. Az olasz akadémia tagja, számos kitüntetés birtokosa. 1933-tól a római operaház igazgatója. Az olasz zeneművészet élő büszkesége. Most is működő karmester és szorgalmas szerző.

Többször járt nálunk. Ismeri és nagyra értékeli zeneművészetünket. Néhány évvel ezelőtt «A kis Marat» című operáját az ő vezetésével mutatták be Szegeden. Az a kapocs is hozzánk fűzi a maestrót, hogy Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolánknak tiszteletbeli tanára.

Mascagni a *Parasztbecsület*-en kívül még vagy tíz operát s több másféle szerzeményt írt. Egyikkel sem aratott jelentős sikert.

*

Mascagni zenei irányát, stílusát verizmusnak szokták nevezni s a *Parasztbecsület*-et a zenei verizmus irányjelző alkotásának tartják. Vigyázzunk az elnevezéssel, mert a szépítés és változtatás nélküli életábrázolást az esztétika naturalizmus szóval jelöli meg. Az olasz a naturalizmust verismo-nak mondja. *Mascagni* stílusa tehát a zenei naturalizmusban gyökerezik, melynek a verizmus csupán olaszos elnevezése. Verismo alatt nem annyira a zenének, mint inkább az operák szövegének a valósághoz, főként a népelethez közeledését értik. Erre a *Parasztbecsület* kiugró példa.

A *Parasztbecsület* szöveggönyvének alapja *Giovanni Verga*, a kiváló olasz regény- és drámaíró «*Cavalleria rusticana*» című naturalista színműve, melyből két nem jelentős olasz színpadi író, névszerint *Targioni-Tozzetti* és *G. Menasci*, készítette a *Parasztbecsület* librettóját. Kitűnő szöveggönyv. Irodalmi értékét természetesen *Verga* drámájának köszönheti.

*

A *Parasztbecsület* című melodráma (mert a színlap így nevezi) egy felvonásból áll. Szicília egyik falujában történik a mult század végén. Főbb szereplői:

Santuzza	drámai szoprán
Turridu	tenor
Lola	szoprán
Alfio, Lola férje	bariton
Lucia, Turridu anyja	alt.

Az opera kiépített nyitánnyal kezdődik, mely élénk vetíti Sziciliát, azt a vidéket, ahol a cselekmény hősei élnek. Sorra felvonulnak az opera jellegzetes dallamai s pár perc alatt benne vagyunk abban a forró, szenvedélyes légkörben, amelyből a dráma kirobban. Érdekessége a nyitálynak, hogy a zenekari szövegbe egyszerre énekhang vegyül, egy szicíliai népdal, vagyis Siciliana, melyet a függöny mögött Turridu, a főhős, énekel.

Lezárt nyitány után harangszóval indul a zene. Húsvét van. Hajnalodik. A kis falu népe gyülekezik a piacon, hogy templomba menjen. A színpad egyik oldalán templom, szemben a korcsma, mely Turridu özvegy édesanyjáié. Amint benépesedik a tér, a nők és a férfiak kardalban dicsőítik a csodálatos tavaszt. A tömegből kiválik Santuzza, Turridu elhagyott szeretője s kérdezősködik a korcsmárosnétól a fia után.

Az izgalmas párbeszédet kocsizörgés, ostorpattogás szakítja meg, hazaérkeztek húsvétra a fuvarosok, élükön Alfioval, aki vidám dallal köszönt be. Alfio tudja, hogy Turridu az éjszaka az ő háza táján járt.

A templomból kiszűrődik az orgonaszó. A temploni kar összeolvad a kintlevők kórusával s felséges zengéssel száll ég felé a húsvéti ima. Amint a kórus rövid orgona-utójátékkal véget ér, Santuzza fordul szenvedő szívvel az Urhoz. Kimagasló zenei része ez a dalműnek, melyben a kar és a szólóének összefonódik.

Amint a nép a térről elvonult, Santuzza feltárja Luciának, Turridu édesanyjának, szerelmi bánatát. A szenvedélyes elbeszélésből megtudjuk, hogy Turridu szerelme Lola volt, de a leány nem várta meg a

katonai szolgálatból visszatérő Turridut, hanem férjhez ment Alfio fuvaroshoz. Ekkor akadt Turridu útjába Santuzza, aki Turridut szereti, de a kacér Lola asszony vissza akarja hódítani magának s a legény így egy idő óta elfordult Santuzzától.

A leány beszélni akar a legénnyel, várja a korcsma előtt. Jön is Turridu, el akarja kerülni Santuzzát, de nem sikerül. A viharos kettőst mesterien érzékíti meg a zenekar. Mikor legizőbb a hangulat, megjelenik Lola, dudorászva, kacéran, fölényesen. Amint bemegy a templomba, tombolva csap össze Turridu és Santuzza. A férfi gorombán, nyersen elkergeti a leányt s bemegy Lola után a templomba. Santuzza megalázottságában szinte önkívületben mindent elmond az arra jövő Alfionak, aki szörnyű haragra gerjedve, elrohan.

A színpad üresen marad, mialatt elhangzik a legnépszerűbb zenekari darabok egyike, az úgynevezett «Intermezzo sinfonico». Megejtő dallamaiban mintha színpadi hőseit siratná el a zeneköltő.

Amint a szépséges melódiák elhalkulnak, megszólal a templom harangja, vége a húsvéti misének. A templomból kiáradó nép hazamenet vidám dalba kezd, majd barátainak Turridu a korcsma előtt elénekli a híres bordalt.

Az általános jókedv közepette megjelenik sötét arccal Alfio. Turridu borral kínálja, de Alfio kiüti kezéből a felkínált poharat. Mindenki menekül, mert mindenki tudja, hogy ez a sértés parasztbecsület szerint vért kíván. Megtörténik szicíliai módon a párbajra való kihívás — a sértett beleharap a sértő fülébe.

Mielőtt Turridu a párviadal színhelyére menne, elbúcsúzik édesanyjától. Ennél meghatóbb párbeszédet anya és fiú között aligha ismer az operairodalom. Amint Turridu, édesanyját kétségek közt hagyva, elrohan, jön Santuzza halálra rémülten. Egymást átölelve várja a két nő a történendőket. Alig pár pillanat múlva ide hallszik a kertek alól a vérfagyasztó kiáltás:

— Alfio megölte Turridut!...

Santuzza eszméletlenül összeesik.

Néhány (vivacissimo) ütemben vészes erővel zárja le a zenekar a drámát.

HOVANCSINA

A *Hovancsina* zeneköltője, Modeszt Petrovics Musszorgszkij, az orosz zeneművészet egyik legnagyobb tehetsége, az új orosz iskolának nevezett szentpétervári muzsikusi csoport tagja, az «ötök» vezére.

Az «ötök» — mert öten voltak — névszerint Balakirev, Musszorgszkij, Borodin, Rimszkij-Korzakov és Cui, zenei nacionalizmusra és naturalizmusra törekedtek. Az orosz népzene művészi magasságba emelték. A nyugati kultúrákra támaszkodó úgynevezett «akadémikus» iránnyal szemben Musszorgszkij és társai a továbbfejlődés útját kizárólag a népzeneben látták. Nem igen törődtek a dologbeli készség és tudás megszerzésével. Rimszkij-Korzakov kivételével egyik sem dicsekedhetett rendszeres zenei tanulmányok elvégzésével. Musszorgszkij mindhárom operáját jóbarátja, Rimszkij-Korzakov hangszerelte. Főművét, a «Boris Godunov»-ot, az orosz operairodalom remekművét, Rimszkij-Korzakov még a szerző életében hangszerelte. A «Szorocsinszki vásár» és a «Hovancsina» című operát a zeneköltő halála után fejezte be és hangszerelte.

Feltűnhetik, hogy az «ötök» csoportjának tagjai fogyatékos tudással remekműveket alkottak. Zsenik voltak! Kiváltképpen Musszorgszkij, akinek minden munkája a lángelme bélyegét viseli. Ennek erejét látjuk egyedülálló gyermek — és egyéb dalaiban, zongorára írt, valamint szimfónikus műveiben s legjobban operáiban. Olyan mélyen hatol népe szellemébe, olyan elementáris erővel muzsikál, a tömegek és az egyes ember lelkét olyan reális vonásokkal rajzolja, a drámai igazságnak olyan megérzőkítője, mint egyetlen orosz muzsikos sem. Ez avatja őt a féltudású, folyton kísérletező komponistát nemcsak kora, de minden idők egyik legnagyobb orosz zenei géniuszává.

*

Musszorgszkij 1839-ben, Karevo-ban született. Atyja birtokos volt. Tíz éves koráig a falu emberei közt élt. Zenei hajlama korán megmutatkozott. Szülei katonai pályára szánták. A szentpétervári kadétiskola növendéke lett, majd a gárda tisztiiskolájába került s tizenhét éves korában belépett a gárdaezredbe. Közben, jórészt magánúton, zenei tanulmányokat folytatott. A katonaságnál megismerkedett Borodin-nal, ki abban az időben katonaorvos volt. Borodin révén érintkezésbe került az új orosz nemzeti kultúra vezető egyéniségeivel. A fővárosnak ez a kialakuló szelleme annyira áthatja, hogy mikor elhelyezik a tűzér-séghez vidékre, lemond tiszti rangjáról. Négy évig keserves küzdelmet folytat megélhetéséért. Végre szerény állami hivatalt kap s ettől kezdve bekapcsolódhat Szentpétervár zenei életébe. A híres «ötök»-csoportjában fejt ki jelentős működést.

Minzenhat éves korában egészsége megrendült. Idegrohamok támadják meg, úgyhogy három éven át kénytelen vidéken keresni gyógyulást. De azért ott is dolgozik s mikor visszakerül a fővárosba, több kész munkát visz magával. Majd nagy mohósággal megírja legkiemelkedőbb művét, a «Boris Godunov»-ot. Az operát sok akadály elhárítása után bemutatják Szentpétervárott. Feltűnést keltett s szerzőjét ünnepelni kezdték. Nem volt benne öröme, mert betegsége elhatalmasodott rajta. Élete utolsó hét évét barátjánál, Golenicseff-Kutuszov bárónál vidéken töltötte. Idegbaja fokozódott s e mellett súlyos alkoholizmusban szenvedett. De azért dolgozgatott. Legszebb dalait és a *Hovancsiná*-t is ekkor írta. Életének e vígasztalan korszakában egy déloroszországi művészkörút hozott számára némi enyhülést. Aztán egészségi állapota válságosra fordult, úgyhogy fel kellett magát vettetnie a szentpétervári katonai kórházba, ahol fél év után, negyvenkét éves korában, 1881-ben meghalt.

A «*Hovancsiná*»-t 1872-ben, mindjárt a «Boris Godunov» elkészülte után vette munkába. Zongorkivonata 1880-ban jelent meg, de bemutató előadása csak a zeneköltő halála után volt, 1886-ban, a szentpétervári operában. Rendkívüli sikert aratott. Szövegét Wasszilevits nevű orosz író nyomán Wladimir Stasszoff írta. Musszorgszkijnak jóbarátja, művészetében ösztönzője s korának egyik legkiválóbb kritikusa és zene-történetírója volt. A laza szöveget dolgozás közben a zeneköltő annyiszor és annyira megváltoztatta, hogy

a szövegtényv Musszorgszkij munkájának tekinthető. A magyar színlap, a vezérkönyv és a zongorakivonast nem is jelöli meg a szövegíró. Különben is a szöveg színházanként sok rendezői változtatáson megy át.

A színpad eseményei Nagy Péter cár uralkodása idején, 1682-ben peregnék le. Történeti képek bonyolult sorozatában ismerjük meg azt a kort, melynek előterében a két Hovanszky-testvér áll. Lázadások, szerelmek, gyilkosságok, árulások, vallásos miszticizmus, fanatizmus, népüldözés és cári önkény kúszálja a lazán összefüggő cselekményt. Döbbenetes természetességű és kifejező erejű zenei képek ezek. Művészi lélekábrázolásokon át félelmetes drámai jeleneteket hoznak elénk. Maga a zeneköltő «zenés népdramá»-nak nevezte alkotását, a magyar színlap: zenedramának, Rimszkij-Korszakov, az átdolgozó: zenés népszínműnek.

A cselekmény ismertetését és természetesen az opera megértését megnehezíti, hogy Musszorgszkij hőseinek, alakjainak előéletét ismertnek feltételezi s cselekedeteik indító okairól nem tájékoztat. Jeleneteinek jelenében él, ezzel éri el a lenyűgöző közvetlenséget.

Bemutatjuk a cselekmény főbb szereplőit:

A történet egy Doszifej nevű, félig remeteéletű szent férfiú személye körül csoportosul, aki az orosz ó-hitűek feje. A zenét az első ütemtől az utolsóig ennek a Dosztojevszkij képzeletére méltó regényalaknak szellemisége hevíti át. Az opera éltetője a vallási miszticizmus, melyre Musszorgszkij lélegzetelállító kifejezéseket talál. (Doszifej híres basszusszerep.)

Egy másik vallásos alakja a modern népdramának Márfa nevű özvegy, ő afféle női Doszifej-e az óhitűeknek (mezzo-soprán szerep).

Egy cárhű bojár Saklovity néven intrikuskodik és gyilkol (bariton szerep).

Emma nevű szép német leány a brutális orosz szerelemnek több oldalról üldözöttje (szoprán szerep).

Galiczyn herceg, orosz nagyúr, aki éles politikai ellentétben áll a Hovánszkyakkal (tenor szerep).

Végül Hovánszky Iván (basszus) és ennek fia, Hovánszky Andrej (tenor), a két hatalmas oligarcha, két herceg. A róluk szóló *Hovancsina* opera alcíme: «A két Hovánszky».

Főszereplő még az operában az orosz nép; aztán a Hovánszkyak vadászai, orosz elnevezés szerint: «strelie»-ei; az óhitűek tömegei; Péter cár gárdája.

A cselekmény Moszkvában és környékén történik.

Az *első felvonás* első képének színhelye a moszkvai folyópart, ahol Hovánszky Iván vadászai, vagyis «strelieci» táboroznak.

Saklovity, a cárhű bojár, beárulja a Hovánszkyakat a cárnál, hogy lázadást szítanak ellene.

Emmát, a szép német leányt, Hovánszky Andrej szerelmével üldözi.

Márfa megmenti a leányt Andrejtől.

Megérkezik az öreg Hovánszky herceg. Neki is megtetszik a leány, meg akarja szerezni magának. Apa és fiú szerelemfáltásból csaknem ököltre megy, de megjelenik Doszifej, az óhitűek papja, megmenti a leányt s hatalmas prédikációban figyelmezteti a népet az Oroszországot fenyegető veszélyekre, ha a viszálykodás meg nem szűnik. Az öreg Hovánszky megindulva a prédikáción, katonáit felajánlja Moszkva védelmére. Doszifej és az egész nép imát mond Oroszországért.

Az első felvonás zenéjén a mesteri kórusok uralkodnak.

A *Hovancsina* első felvonása második képének színhelye Galiczyn herceg lakása, moszkvai palotájában.

A nagyúr, a felvilágosodott oroszok vezére, fogadja Márfát, a híres jósnőt. Márfa megjósolja a herceg bukását, mire Galiczyn feldühödve, megparancsolja, hogy öljék meg a jósnőt.

Hovánszky Iván felkeresi Galiczynt s felelősségre vonja, amiért a bojárokat megfosztotta ősi kiváltságaitól. A vita elfajul, de ismét közbelép a váratlanul megjelenő Doszifej s lecsendesíti őket.

Saklovity, az álnok bojár, megjelenik, mint cári küldött s jelenti, hogy a Hovánszkyakat valaki feljelentette (tudjuk az első felvonásból, hogy éppen ő a feljelentő) s a cár az ügy szigorú kivizsgálását rendelte el.

A felvonás zenéjéből Márfa jóslatát s annak különösen szép g-moll dallamát emeljük ki.

A *második felvonás* színhelye Moszkvának az a része, ahol az óhitűek laknak.

Márfának sikerült megszöknie Galiczyn herceg szolgálói elől, akik uruk parancsából meg akarták ölni. Most Hovánszky Andrej herceg háza előtt egy orosz népdalt énekel a régi szerelemről. A csapodár ifjú Hovánszkyhoz ugyanis szerelem fűzte őt.

Doszifej vigasztalja Márfát s kéri, hogy szentelje életét Oroszország boldogulásának.

Amint beköszönt a hajnal s Hovánszky Iván strelicei felébrednek, nagy dáridót csapnak, hirtelen előgurított boroshordók közt mulatozásba kezdenek.

Közben egy hűnök kétségbeesetten jelenti, hogy a cár katonái felgyújtották a strelicék moszkvai házaikat s a strelicék legyilkolására készülnek. A strelicék Istenhez imádkoznak menekülésükért.

A felvonás zenéjéből Márfa egyszerű népi szerelmi dala (G-dur) s a karrészek emelkednek ki.

A *harmadik felvonás* színhelye Hovánszky Iván herceg vidéki kastélyának pazar berendezésű terme, hol a nagyurat szolgálóleányai körében, perzsa táncosnők szórakoztatják.

Saklovity, az álnok bojár, meghívást hoz a cártól, hogy Hovánszky vegyen részt a bojárok nagytanácsában. A herceg igen megörül a meghívásnak, mert magát addig mellőzöttnek érezte. A szolgálóleányokkal magára adatja legszebb díszruháját s méltóságosan elindul a tanácsba. Mikor a terem lépcsőzeténél az ajtóhoz ér, Saklovity orvul leszúrja. A hatalmas testű főúr szörnyű eséssel legurul a lépcsőn s holtan terül el.

Megrázó erejű drámai zene kíséri a jelenetet. Tragikus színeivel túltesz az operairodalom minden hasonló helyzetének érzékítésén. Ebből a felvonásrészből a szolgálóleányok karára és a perzsa balett zseniális zenéjére hívjuk fel a figyelmet.

A *negyedik felvonás* első képe Moszkva főterét mutatja, ahol siralmas menetben viszik száműzetésbe Galiczyn herceget és az elfogott streliceiket. Megjelenik a félelmes cári gárda s a streliceknek kegyelmet ígér, ha felesküsznek Nagy Péter cár zászlajára.

Az egész képet fájdalmas, gyászindulószerű zene keretezi.

A felvonás második képének színhelye az óhitűek sűrű erdővel védett kolostora, ahova a cári gárda elől Doszifej, Márfa és Hovánszky Andrej, az óhitűekkel együtt elmenekült.

A vallásos rajongással telített tömeg máglyát épít magának, melynek lángjában tűzhalált halhat, hiszen úgy sincs menekvésük, mert a cári gárda nyomukban van.

Doszifej mélységesen megható éneke vezeti be a vallásos képet.

Jönnek a kolostorból az óhitűek, a máglyára lépnek, bátran, hitbeli áhítattal. A lángokba önként beleveti magát Márfa és Hovánszky Andrej hercegis.

Kürtjel vág bele a halálra szántak vallásos fohászába. Itt a cári gárda.

Megdermedve nézi a szörnyű eleven fáklyát.

Elhal a mártírok éneke... vége a zenés orosz népdramának.

A zárófelvonás egész zenéje szólóival és csodálatos együttesével olyan, mint egy hatalmas méretű szárnyaló himnusz. Doszifej megrázó basszusa s Márfa ívelő, magasztos éneke emeli ég felé a zengő lángkórust.

FARSANGI LAKODALOM

Mióta magyar operát írnak, a legnagyobb sikert a *Farsangi lakodalom* című vígopera érte el. Tizenhat esztendő alatt százhuszonegyszer került előadásra s bemutatója óta csaknem állandóan műsoron van.

1924 február 16-a, a *Farsangi lakodalom* bemutatója, nevezetes dátuma a magyar operatörténetnek. Minden példánykép nélkül, teljesen felvértelve, egyszerre, váratlanul, csaknem a semmiből pattant ki az első magyar művészi vígopera. A *Farsangi lakodalom* csak nyomokat láthatott maga előtt, de az utat saját-magának kellett megkeresnie és megszabnia. Időrendben az első magyar vígopera, Erkel Ferenc *Saroltá*-ja, jóval később Szabados Béla *Bolond*-ja s némileg Kacsóh Pongrác *János vitéz*-e bizonyos stílusvonalat mutatott, de hiányzott az összefoglaló talentum, aki mindezekből meg tudja teremteni a faji mesterművet.

Ezt a munkát Poldini Ede, a *Farsangi lakodalom* zeneköltője, végezte el.

Poldini — ez az olasz nevű ember: magyar. Itt született, itt nevelkedett, közöttünk élt sokáig s csak később szakadt idegenbe. Magyar a lelke, magyar a nyelve, magyar az álma, magyar a gondolkozása és

magyar a művészete. Aki megírta a *Farsangi lakodalom* vezérkönyvét, annak művészetéről fajiság szempontjából vitázni nem lehet. Ennyi magyar szín és ennyi magyar kedély csak olyan művész tollából ömölhet ki, aki minden porcikájával a miénk, akkor is, ha állandó lakóháza előtt a Genfi-tó vize fodrosodik.

*

Poldini Ede Budapesten, 1869-ben született. Nagyatya olasz származású nyomdász volt. Szép bariton hangjával kisebb operaszínpadokon szerepelt mellesken. Poldini zenei hajlamát inkább anyai ágból örökölte, mert családjának felmenői muzsikuskok voltak, nagyapja pedig Pesten templomi karnagy. Poldini nem volt csodagyermek, de zenei hajlama már hatéves korában jelentkezett. Taníttatni kezdték, csakhamar a Nemzeti Zenedébe került, ahol Tomka István, a híres professzor, oktatta zongorára. A zongorán kívül hegedűt, klarinétet és kürtöt is tanult, ezeken felül elvégezte az ének- és a zeneszerzési osztályokat. Tizenhat éves korában Klapka tábornok elvitte őt Liszt Ferenchez. Liszt nagyon meg volt vele elégedve s a következő évre fel is vette tanítványai közé, de időközben a mester meghalt. A zenedei tanulmányok elvégzése után Poldini Bécsbe került, ahol Brahms vette pártfogásába s főként a kiváló teoretikus, Mandyczewszki tanítása formált sokat a fiatal talentumon. Rosenthal, Réé, Kling is tanára volt s a legkiválóbb németországi és svájci mesterektől vett leckéket. Sokat tanult s mondhatni teljes tudással felvértezve, — mint zongoraművész, komponista és pedagógus, — lépett a nyilvánosság elé. Művészetutazásai közben haza-

hazajött Budapestre, de a véletlen folytán és részben családi okokból, jó harminc évvel ezelőtt, Svájcban telepedett le s a Genfi tó partján álló bergeroci szép házában éli elvonult, csendes művészetét. Megházasodott, a felesége bécsi származású. Két gyermekük van. Nagy karmesterünk, Kerner István, Poldininek sógora volt.

Poldini Ede gazdag munkásságából kiemeljük színpadi műveit; három gyermekoperáját; *Északi fény*, című balettjét; népszerű meseoperáját, a *Csavargó és királyleány*-t s *Himfy* című négyfelvonásos operáját (1938). Ez a műve nem hozott számára sikert. Ezeket Operaházunk mutatta be. A *Csavargó és királyleány* állandóan műsoron van. A színpadi műveken felül számos kamarazene és egyházi zenemű, zenekari darab, dal, karmű és több mint ezer zongoradarab került ki Poldini tollából.

*

A *Farsangi lakodalom* úgy született meg, hogy az Operaház a háború előtti években operaszövegvékönyvre pályázatot hirdetett, melynek első díját Vajda Ernő színműíró nyerte meg. Évekig nem akadt megzenésítésére zeneszerző, míglen Poldini kezébe került a szöveg, aki nagy lelkesedéssel elég rövid idő alatt elkészítette a vezérkönyvet. Kerner István zseniális betanításában és Márkus László nagyszerű rendezésében aztán olyan bemutató előadás keretében ismertük meg, amelynek ragyogó oldal jut a m. kir. Operaház több, mint félszáz éves történetében. A főbb szerepeket Sebeők Sári, Medek Anna, Basilides Mária, Halász Gitta, Némethy Ella, Szemere

Árpád, Székelybidy Ferenc és Szende Ferenc adta. Közülük is kimagaslott Sebeők Sári nemzetes asszonya és Szemere Árpád nemzetes ura. Alakításuk a magyar színészet történetében fenn fog maradni.

A *Farsangi lakodalom* főbb szereplői:

Péter nemzetes úr	bariton
A nemzetes asszony	szoprán
Zsuzsika, a leányuk	szoprán
Kálmán, csurgói diák	tenor
A grófné	mezzoszopra
A gárdatiszt	bariton
Bükkyné	alt
Stanci, vénkisasszony	szoprán

Vendégek, kocsisok, hajduk, cselédleányok, ifjú hölgyek és urak. Történik egy régi tanyai udvarházban, a múlt század elején.

Az *első felvétel* színhelye: az udvarház tágas sokablakos ebédlője. Nagy a sürgés-forgás, mert kézfogó készül, Zsuzsika kézfogója. Cselédleányok, inasok teritnek. Nagy igyekezettel keresik az elveszett kamarakulcsot. Betoppan pattogó zenére a nemzetes asszony. Kész a perpatvar a cselédség és az úrnő között. Csak úgy porzik a veszekedés a zenekarban. Kórusban keresik a cselédek a kulcs-csomót. Zsuzsika kisasszony is a keresők közé áll, mire a nemzetes asszony — általános derűtségre — megtalálja a kulcsokat Zsuzsika kötényének zsebében. A nemzetes asszony igen mérges. Zenekari témája teljes erővel szól s ő szédületesen pergő nyelvvel szidja a cselédséget: «Hej, de azt a szedte-vedte, fékomadta, taramtette, sok mihaszna léhűtője!» ... Ez az izgatott,

kézfogói lakoma előtti hangulatot nagyszerűen visszaadó kép vezeti be a felvonást. Anya és leánya párbeszédéből megtudjuk, hogy Zsuzska nem szereti Bükky Jónást, a vőlegényét, akit anyja választott számára. De a nemzetes asszony nem tűr ellenmondást.

Künn egész nap vigasztalanul hull a hó... A nemzetes úr a hófúvást kémleli. Kalendáriumot tartva kezében, belép a terembe. Szép magyar téma zeng a gordonkán jöttékor. Vele is összekap a nagyasszony, mire kedves, kuplészerű zenei formában felolvassa a nemzetes úr a kalendárium vonatkozó időjóslatát. E szerint a vízkereszti hóhullás egy álló hétig szokott tartani. Nem lesz itt kézfogó, mert ilyen időben nem jöhet vendég. Kárba vész a sok jó étel, dühösködik a nagyasszony.

Egyszerre szánkócsillingelés hallszik. Nagy az öröm, feszült várakozás. Urak, hölgyek tarka tömegben érkeznek, jórészt idegenek. Engedelmet kérnek a betolakodásért, a hófúvás kergette őket ide. Szíves fogadtatásban nincs hiány. Megint szánkócsillingelés. Egy grófné érkezik. Szintén eltévedt a fergetegben. Aztán egy gárdatiszt kér menedéket, pár perc múlva egy vénkisasszony bontakozik ki a kendőkből és bundákból. Itt csupa humor a zenekar, valósággal nevetésre kényszerít.

Péter nemzetes úr vendégszerető melegséggel köszönti a társaságot. Asztalhoz ülnek. Csak Zsuzsika mellett üres a szék, hátha megjön a vőlegénye?... Cigányok kerülnek elő s élethűen utánczolt hangolás után rázendítenek az asztali zenének szánt, régi palotásra. Cigányzenélést színdarabban ilyen művészimagaslaton még nem hallottunk. Remekbe készült része

az operának. A cimbalom és a klarinét csakúgy verseng az elsőségért. A nemzeti úr pohárköszöntőjében egy hétre invitálja meg vendégeit, mert a hó miatt innen hamarabb elmenni úgysem lehet. Erre a társaság — utánczó énekszólamok fugatójában, melyhez a kar is csatlakozik — elszomorodik. Nem hosszú ideig.

Kívülről valami friss nóta hangzik. Mind közelebb jön s egyszerre betoppan vele egy diák. Kálmán diák vidám belépődala hatalmas karénekké szélesül s megjavítja az előbb szomorkás hangulatot.

A csurgói diák rögtön szemet vet Zsuzsikára. Ezt a nagyszony nem szívesen veszi, mert már elígérte a leányát. Zsuzsika és a társaság valami új nótát kér a diáktól. A diák rázendít egy szép hallgatóra. Kezdeté: «Jártam künn a zivatarban». A dal utójátékát a primás kezéből kikapott hegedűn zokogja Zsuzsika fülébe a diák. Ez a nótázás egyik gyöngyszeme az operának.

Nóta után asztalbontás következik. Nagyszerűen felépített karban közös egészségre kívánják egymásnak a vacsorát. Aztán nyugovóra tér a vendégsereg. Kálmán diák zenéjének kissé változtatott dallamára búcsúznak egymástól a szerelmes párok: a grófné és a gárdatiszt, Zsuzsika és a diák s a többiek. Üres lesz a terem. A függöny legördül.

A vígopera *második felvonásának* színhelye az udvarháznak ugyanaz a terme, mint az első felvonásban, csak az étkezéshez szükséges asztalok nincsenek benn. Hajduk vonulnak át a termen, fánkkal rakott tállakkal. A nagyszony kommandírozza őket.

Amint egy percre üres a terem, besurran Kálmán diák és Zsuzsika. Meleg, áradó dallamú szerelmi kettős következik. A diák csábításul éppen szavalja Zsuzsikához írt versét, mire a nesztelenül mögójük kerülő nagyasszony kikapja a diák kezéből a verset. A fiatalok megszeppenve szétrebbennek. A nagyasszony igen dühös. Nem! — ezt nem tűri tovább, — gúnyosan olvassa a verset, mérges a nemzetes úrra is, mert az csak annyit mond, hogy a vers szép. De a nagyasszony nem hagyja magát. Majd ő rendet csinál. Megkéri a grófnét, estére foglalja le a diákot, hogy így ne tudjon Zsuzsika közelébe kerülni. A gárdatisztet is megkéri, hogy foglalkozzék Zsuzsikával, tartsa tőle távol a diákot. A nemzetes asszony megnyugodott és vidám, mert azt hiszi, négy legyet üt így egy csapásra.

A teremben a nagyasszony fűrfangja szerint összeállított két pár marad: a grófné és a diák s a gázdatiszt és Zsuzsika. Jó messzire ül le egymástól beszélgetésre a két pár és elkezdődik az opera legszebb és legművészibb jelenete, mesteri éneknégyes keretében. Ennek a kvartettnek a hangulata, a dallamfűzése, költői emelkedettsége megvesztegető. Szerelmi vallomások áradatában a két pár addig-addig mesterkedik, míg ki-ki a maga ideálja mellé kerül. Ebben a helyzetben találja őket a nagyasszony. Felháborodva elsiet és a vendégadat a terembe hozza, hogy megzavarja a szerelmes kvartettet. A beözönlő vendégek folytatják a kint már elkezdett zálogosdi játékokat, a szokásos «haragszomráddal». Kimagasló kártya- és társasjáték.

Egyszerre lovas legény jelent, — Bükkné, Zsuzsika leendő anyósa küldte — hogy holnap itt lesz, mert az út járható, elállt a hó. A nagyasszony az egyetlen, aki a hírré felderül, a többiek mind elszomorodnak, mert el kell válniok. Egy hét előtt, milyen lehangoltak voltak a vigasztalan hóesés miatt és most, mikor elállt a hó, mehetne mindenki a saját útjára, annak senkisének örül. A diák a legszomorúbb. Dacos kedvében — mit tehet egyebet? — csárdásba kezd, mire az egész társaság forgatagos táncra perdül.

Az opera *harmadik felvonásának* színhelye: az udvarház előtti tér. Nagy hóember áll a színpad közepén. Énekelve körül táncolja a fiatalság. Ez is egyik mesteri kartétele az operának.

Száncsillingelés hallszik, biztosan Bükkné jön a fiával, a vőlegénnyel. A nagyasszony izgatottan figyeli a kaput, mikor fordul be a szán? Hirtelenében kiadja az útját a szegény diáknak. Megáll a szán, de Bükkné csak egyedül érkezett. Bükkné kövér, náthás, lassú beszédű, aki minduntalan nagyokat tüsszent. Ellenállhatatlan zenei humor aranyozza be Bükkné jelenetét. A jellemzésnek tökéletes példája. Bükkné hosszadalmas előadásának a végén kiböki, hogy a fia kézfogója már megvolt.

A nagyasszony éktelen haragra lobban, majd urolkodva magán, előrántja a diákot s mint leánya vőlegényét mutatja be.

A fiatalok boldogsága forró szerelmi kettősben robban ki. Ezek után természetesen az egész társaság ott marad Zsuzsika és a diák kézfogójára. Csak a

grófné, majd a gárdatiszt megy el meleg búcsúzkodás közben a fellobbant szerelem romantikus lemondásával. Hatalmas kartétel zárja le az operát.

•

A *Farsangi lakodalom* általános zenei jellemzésül említjük, hogy a zeneköltő magyar zsánerképet festett. Ezt a hangulatok sorával érte el. Jellegzetes témákkal, motívumokkal dolgozik, bámulatos jellemző erővel. Ezekből szövi, bogozza tarka magyaros varrottas kendőjét: a vezérkönyvét. Régi nótákat és dalokat is belekevert a kótáiba. Alig észrevehetően lezárt számok sorozatából és három széles fináléból áll a vezérkönyv, mely olyan magasrendű muzsika, hogy csaknem mindenütt *szimfónikusan koncertál*. Ez azt is jelenti, hogy az egyik zeneszám zárlatát a másik szám (nevezhetjük akár tételnek is) felkapja s egy picike ötletből mesteri kidolgozással zenehegyeket épít. A harmóniai szépségek, mint színes lepkék repdesik körül a zenekari virágokat. Pattog-csattog, nevet, kacag, incselkedik, humorizál és sodor ez a zenekar. Az énekhanggal jobban már nem lehet bánni. A karok: a vezérkönyv ékkövei. Az opera énekbeszéde színmagyar.

BOHÉMELET

Giacomo Puccini, a zseniális olasz operaköltő művei közül a *Bohémélet* igen népszerű. Ezt játsszák talán a legtöbbet operái közül, mert duzzad a gyönyörű dallamoktól s a szív melege árad belőle.

Operaházunkban 1905-ben volt az első előadása s azóta állandó műsordarab. Harminc év alatt közel háromszázszor került színre, ami a legnagyobb sikert mutatja.

Puccini volt az utolsó operaköltő, kinek műveit lesve-várta az egész világ.

Az újabbkori opera mesterei közül Verdi és Wagner állandóan az érdeklődés középpontjában állott. Utánuk egyedül Puccini tollára figyeltek a földrészek.

Luccában, 1858 december 22-én született. Muzsikusi családból. Első tanítója édesanyja. A milánói konzervatóriumot végezte, hol Bazzini és Ponchielli volt a mestere. Vizsga dolgozatával, a «Capriccio sinfonico»-val 1883-ban tűnt fel. Első két operája «Le Villi» és «Edgar» Milanóban került színre, nem je-

lenő sikerrel. Európát «Manon Lescaut»-jával hódította meg. Hamburgból indult el az átütő siker, mely után Milánóban is bemutatták a közvetlen utána, nálunk. Ekkor járt Budapesten először.

A «Manon Lescaut» után gyors egymásutánban három világhírűvé vált operáját írta meg, úgymint: a «Bohémélet»-et (első előadása 1896-ban, Turinban), a «Toscá»-t (első előadása 1900-ban, Rómában) és a «Pillangókisasszony»-t (első előadása 1904-ben, Milánóban).

A «Pillangókisasszony» bemutatójára ismét eljött hozzánk s újonnan átdolgozott művét ő maga tanította be.

Ezután a «Nyugat leánya» következett, mely már fáradtabb fantázia szülötte.

Ezt is ő tanította be Operaházunkban.

A «Fecske» című operettjét nálunk a Városi Színház mutatta be.

Három egyfelvonásosa «A köpeny, Angelica nővér, Gianni Schicchi» Operaházunkban, 1923-ban került színre.

Utolsó operája, művészeti hagyatéka, a «Turandot». 1927-ben mutatta be Operaházunk.

Ezekén az alkotásokon kívül néhány hangszeres darabot, két kantátát és egy misét írt.

Életének nagy részét operáinak színrehozásával, betanításával töltötte el. Folyton utazott. Többször bejárta a világot s operáit mindenfelé adminisztrálta.

Brüsszelben, 1924 november 29-én halt meg.

Puccini a zeneművészet ősi hazájának, Olaszországnak gyermeke. Bellinivel, Rossinivel és Verdi-vel rokon. A legnagyobb olasz operacsalád utolsó, modern tagja. Akkor jött, mikor Wagner, a germán zeneóriás népszerűsége Itáliában nőni kezdett. A megdönthetetlen erejűnek látszó wagneri teóriákkal szemben is kívánta az olasz dallam fölényét. Wagner világát össze tudta hangolni a belcanto hagyományaival. Így mentette meg az örökszép melódiát.

«Az a milliónyi dal, — írja Ferruccio Busoni — mely egykor el fog hangzani, kezdettől fogva megvan, készen vár, lebeg a világéterben, ezenfelül még millió, melyeket sohasem fogunk hallani. Csak utána kell nyúlnotok, virágkelyhet fogtok kezetekben tartani, az örök tenger egy lehelletét, egy napsugarat!» Puccini szerencsés volt. Ha melódia után nyúlt, virágkelyhet, az örök tenger lehelletét, napsugarat fogott kótára. Ez a misztikus talentuma csaknem zseninek mutatja őt. Mindent melódiában fogalmazott az agyveleje. Szinte érzik, hogy némelyik zenei szavát tíz-húsz szinonima súrolja, érinti. A legmegfelelőbbet kiválasztja, a többit eldobja. Előfordul az is, hogy ezeket az alkalmatlankodó melódia-foszlányokat feldolgozza. Számítóan, hatáskeresően. Ebből ered zenéjének zsi-bongó idegessége, finom nyugtalansága és sokszor ki-törő hisztériája.

«Adjátok meg a melódiának a tiszteletet, — szokta volt mondani — mert nélküle a zeneművészet olyan, mint a szívnélküli ember.»

A *Bohémélet* négyfelvonásos opera. Szövegét Murger népszerű regényéből két olasz költő: Illica és Giocosa írta. A *Bohémélet* rendkívüli sikerében bizonyára nagy része van annak is, hogy a mult század derekának egyik legelterjedtebb regényéből, a francia Henri Murger «La vie de Boheme»-jéből készült, mely eredetileg színdarab volt. A regény «Bohémvilág» címen magyar nyelven is megjelent, vagy félszázaddal ezelőtt.

A bohémeket, a párisi diáknegyed padlásszobáiban nyomorgó, örökké jókedvű, elmés, leleményes fiatal művészeket s barátnőiket, a kis varrőleányokat, masamódokat, grizetteket ez a regény tette népszerűvé és rokonszenvessé. Róluk szól Puccini remekműve: a *Bohémélet*; az ő életük derűs és könnyes hangulatait örökíti meg zenében a muzsika nagy bohémje.

Az opera szereplői ezek:

Rodolphe, költő	tenor
Schaunard, zeneszerző	bariton
Marcel, festő	bariton
Colline, filozófus	basszus
Benoît, háziúr	basszus
Mimi, a női főszereplő	szoprán
Musette, a másik női főszereplő	szoprán.

Történik 1830 táján, Párisban.

Az operának lezárt nyitánya nincs. Néhány ütem előzene után, mely végighúzódik az egész dal-műn s a bohémság motívumának nevezhető, — szétnyílik a függöny.

Első felvonás. A színpártni padlás-szoba, melyben a költő és a festő dolgozna, ha tudna — a hidegtől. Nincs pénzük fűtésre sem.

Megjön két társuk, a filozófus és a zeneszerző, aki pénzt és élelmiszert hoz. Egyszerre nagy vidámságtól lesz hangos a szoba. Esznek, isznak, vigadoznak, de bekopog a háziúr a lakbérért. Úgyes csalafintasággal leitatják; megmenekültek.

Nem maradnak azonban otthon, mert ma karácsonyeste van. Elhatározzák, hogy a «Momus» című bohémkávéházba mennek, ahol víg estét akarnak eltölteni.

Rodolphe, a költő, rövid időre otthon marad, mert cikket kell írnia, a többiek elmennek.

Kopognak. Női hang kér bebocsátást. A bohémek egyik szomszédnője, Mimi kisasszony áll az ajtó előtt s gyufát kér, mert gyertyája a lépcsőház légvonatában elaludt.

A leányka belép a szobába, de a rossz levegőtől fulladozni kezd. A költő magához téríti. Beszédbe elegyednek. Mimi elmondja élettörténetét. Szó szót hoz s a bájos leányka és a költő közt kivirágzik a szerelem. Meleg szerelmi duett szárnyal a boldog kis szobában. Elhatározzák, hogy ők is elmennek a «Momus» kávéházba. Forró szerelmi ömlengések között távoznak.

A felvonás gazdag zenei szépségei közül a költőnek Párisi-írt dalára, Schaunard zeneszerző, majd Mimi elbeszélésére s Mimi és Rodolphe nagy duettjére hívjuk fel a figyelmet.

Második felvonás. Az első felvonásban a költő és Mimi kezdődő szerelmét beszélte el Puccini, a máso-

dikban azt mondja el, hogyan talált ismét egymásra két régi szerelmes, Marcell, a festő és a csapodár, hódító Musette.

Szín a Quartier Latin egyik utcakereszteződése, a «Momus» kávéház előtt.

A diáknegyed karácsonyestje elevenedik meg mozgalmas tömegjelenetekkel.

Zsúfolt, festő, leíró és jellemző muzsika.

Páris illata leng a levegőben.

A tarka sokadalomban Rodolph találkozik bohém-társaival s bemutatja nekik szerelmesét, Mimit.

A kávéház egyik asztalánál ül egy öreg gavallérral a könnyelmű és mindig jókedvű Musette, Marcel régi ideálja.

Marcel eleinte ügyet sem vet rá, de Musette énekével csakhamar visszahódítja magának a festőt s boldogan borulnak egymás karjába.

A színpadon egyidejűleg annyi minden történik, hogy annak zenei mására mind rámutatni lehetetlen, de a felvonás leghíresebb zeneszámát, Musette kerिंगőjét, kiemeljük. Igézőbb dallamokat aligha találunk az újabbkori operairodalomban. Ismerik az egész világon.

Harmadik felvonás. Szín: téli hajnal. Páris egyik vámsorompója melletti kiskorcsma.

A bohémek Marcelnél vannak látogatóban, aki néhány hét óta ebben a vendéglőben lakik. A bohémek mulatozása kihallszik az utcára.

Jön a betegeskedő Mimi s elpanaszolja a bohémeknek, hogy az utóbbi időben milyen rosszul él Rodolphe-al, aki féltékenységgel gyötri.

A bohémek összebékítik a szerelmeseket, de Mimi nem tud örülni, mert beteg, napról-napra fogy. Közben Musette ismét összezőrdül Marcellel és — mint már annyiszor — elválnak egymástól.

Ennek a felvonásnak eleje zseniális helyzetfestő és leíró zene. Egyszerű zenei eszközökkel nagyszerű zenei hatások. Van benne egy szerelmi duett (Mimi és Rodolphe kettőse), mely Puccini izzó lírájának remeke.

A felvonásvég tele van édes-bús visszaemlékezőssekkel és ígésző új dallamokkal. Puccini a finálét azzal mélyítette el, hogy a szárnyaló szerelmi duettbe beleszóttte Musette és Marcel szakítási jelenetét ellentétként.

Negyedik felvonás. Szín: padlásszoba. Ugyanaz a kép, mint az első felvonásban.

Együtt vannak a bohémek, vidámkodnak, még táncra is perdülnek, de betoppan Musette, ki magával hozza a haldokló Mimit. Lefektetik az ágyra.

Musette Marcellel elküldi fülbevalóját eladni, hogy áráért orvost hívjanak. Collin, a filozófus elmegy, hogy régi megkopott kabátját eladja s pénzt szerezzon.

Mimin már nem lehet segíteni. Holtan hanyatlik vissza a párnákra. Rodolphe zokogva borul holttestére.

Az egész felvonás a legbensőségesebb fájdalom, még az enyelgő, incselkedő bohémek vidámságában is ott remeg a szomorúság árnyéka. Mikor pedig Collin búcsúzik öreg és egyetlen kabátjától, hogy a zálogházba vigye Mimiért s mikor Mimi feje örökre lehanyatlik, — a zenekarral együtt zokog az egész nézőtér.

PILLANGÓKISASSZONY

Az opera újabbkori mesterei közül Giacomo Puccini volt az, akinek tollára figyelt az egész zenevilág. Századunk első negyede alatt mindenki leste, mit ír Puccini, hol jár, mit csinál, min dolgozik, milyen újabb és újabb siker jelzi diadalmas emelkedését. Ő volt az utolsó operaköltő, aki az általános érdeklődés középpontjában állott. Termelt az operaszínpad az ő idejében és utána is értékes alkotásokat, de Puccini tudta legjobban, mit vár az operától korának közönsége. Rendkívüli sikereinek egyik titka ebben rejlett. A másik meg abban, hogy a világ a sokféle zenei törekvés dallamölő irányzatából visszavágyott a melódiák országába. Újszerű, új, meleg dallamokra áhítozott. És ezeket Puccini műveiben megtalálta.

A zseniális olasz operaköltő kilenc dalműve közül a *Bohémélet*, a *Tosca* és a *Pillangókisasszony* a legnépszerűbb. Mindhárom legalább háromszázszor került előadásra Budapesten, ami kivételes sikerüket bizonyítja. A három opera közül is a *Pillangókisasszony* vezet népszerűségében. Erre egy kissé azért lehetünk büszkéek, mert világsikere Budapestről indult ki. A budapesti Operaház volt bölcsője ennek a megéjtő zenéjű japán tragédiának.

Igy történt. A *Pillangókisasszony* első bemutatóján, 1904-ben, Milánóban, nem aratott sikert. Erre a szerző átdolgozta, megrövidítette vezérkönyvét, új alakban hozzánk hozta, itt ő maga betanította s 1906 május 12-én a m. kir. Operaházban világszóló sikert aratott. Csodájára járt akkor a külföld a *Pillangókisasszony* magyar előadásának. Tökéletes címiszereplőnk, Szamosi Elza alakításában és ének-művészetében a fél Európa zenei és színházi hatalmaságai gyönyörködtek. Vitték is a magyar rendezői példányt mindenfelé s egyszerre Puccini újabb dicsőségét zengték az operaszínpadok. A nagyszerű szerző mindig hálás volt nekünk ezért az előadásért s azért a szíves fogadtatásért, amelyben háromszori itt tartózkodása alkalmával körünkben részesült.

A tiszteletére rendezett vacsorán az őt köszöntő egyik szónok szavaira így válaszolt:

— Poharamat Kossuth Lajos hazájának felvirágzására és boldog jövőjére ürítem! Mi, olaszok, szeretjük a magyarokat, mert lelkünknek rokonai: a művészi szép iránti fogékonyságban és a művészetek lelkes kultuszában.

— Ha nem volnék olasz, magyar szeretnék lenni!

*

A *Pillangókisasszony* opera tárgya egy kis gésa szerelmének szomorú története. A cselekmény forrása Long nevű angol író elbeszélése. Ebből Belasco, amerikai drámaíró és színházigazgató, színdarabot írt. A kis drámát sokfelé játszották. Hozzánk is elkerült. A Vígszínházban, 1901-ben, világhírű operettprimadonnánk, Pálmay Ilka, mint drámai hősnő, emlékezetes

miért aratott benne. Japánban a Pillangókisasszony színdarabot kinevették, mert olyan gésát el sem tudtak képzelni, aki egy férfi hűtlensége miatt kioltaná életét.

Puccinit, a nagy érzésekben, érzelmekben és sejtelmes, finom szerelmekben tobzódó zeneköltőt, meghódította Belasco drámájának hősnője s két ki-próbált szövegírójával, Luigi Illica-val és Giuseppe Giacosa-val, a Bohémélet és Tosca librettistáival, operaszöveget készíttetett belőle. A két olasz író hatásos és mindvégig érdekes zenés-drámaszöveget formált Puccini számára.

A Pillangókisasszony opera eredeti címe: *Madama Butterfly*. Japán neve: Cso-cso-szán.

Főbb szereplői:

Pillangókisasszony, vagyis Cso-cso-szán	szoprán
Suzuki, Cso-cso-szán szolgálója	mezzo-szoprán
Kate, Pinkerton felesége	szoprán
Pinkerton, hadnagy az amerikai	
Egyesült Államok tengerészetében	tenor
Sharpless, az Egyesült Államok	
Nagasaki-i konzula	bariton
Goro, nakodo	tenor-buffó
Jamadori herceg	tenor-buffó
Bonzo, Cso-cso-szán nagybátyja	bassz-bariton.

Történik Nagasaki japán városban, a század elején.

*

Első felvonás. Harminckilenc ütemből álló előzene után Japánban vagyunk. A fülledt, csillogó, rövid fugató elvisz messze keletre, ahol minden csupa virág

és illat. A színtér dombot ábrázol. Elöl csinos japáni tornácos ház és kert. A dombról lenézve látszik a tengeröböl és Nagasaki városa. Tavaszi délután.

Pinkerton hadnagy Goro házmasterrel nézegeti a most vásárolt házat, melyben Cso-cso-szánnal mézesheteit tölti majd. Mert japán módra megházasodik, hogy idegenben az egyedüllét kellemetlenségeit elhárítsa. A házacskával meg van elégedve. Türelmetlenül várja menyasszonya és a násznép megérkezését. Végre jönnek a rokonok.

Az amerikai himnusz jelzi, hogy megérkezett a konzul.

A hegyi úton közeledik a násznép. Édeskés szerelmi dalt énekelnek Pillangókisasszony barátnői. Tele van a színpad japáni leányokkal, színekkel, napernyőkkel, jókedvvel. Megérkeznek Butterflyék a menyasszonnyal.

A násznép együtt van. A császári biztos összeadja a fiatal párt s kezdődik a lakodalmi vidámság.

Egyszerre, a mulatozás tetőpontján, beront Bonzo, Pillangókisasszony előkelő rokona s véres átkot szór szegény Cso-cso-szánra, mert nem japánhoz ment férjhez és keresztény hitre tért — ha férje tudtán kívül is —, de az ő kedvéért.

A zenekarban félelmetes hangszínekben harsog az átokszólam, de Puccini pár pillanat alatt visszahozza a lakodalmi vidámságot. A társaság szétszéled a kertben, mire felhangzik Pinkerton és Cso-cso-szán meleg szerelmi kettőse.

A zenekarban apró, különös melódiák sóhajtoznak, felzendül még egyszer a nász dal s ebben a bágyasztó muzsikában legördül a függöny.

Puccini vezérkönyvét jellemző motívumokra építette fel. Nem olyan következetesen, mint Wagner, de a zenedráma megalkotójának módszere szerint. Motívumait úgy halmozza, dobálja, keveri, mint tavaszi szél a virágszirmokat. Csupa szín és pazarló dallamáradat ez a zene. Mindig meglepően szól. Micsoda meghökkentő harmóniák! Szabálytalanok, de újak és szépek. Exotikus, ősi japáni dallamtöredékek is ingerlik fülünket, de a *Pillangókisasszony* zenéje nem japán, hanem európai zene. Olasz zene, mert Puccini olasz, aki japánokról mesél nekünk.

A *Pillangókisasszony* mindhárom felvonásának színhelye ugyanaz.

A *második felvonásban* is abban a kis japáni kertés házban vagyunk, melyben a cselekmény elindult.

Közben három év telt el. Pinkerton tengerész-hadnagy néhány hónapig boldogan élt japáni feleségével, aztán — amint ez történni szokott — a férfi visszament hazájába s ügyet se vetve a japán próbánásra, megházasodott.

A japáni asszonyka minderről semmit sem tud, el sem hinné, mert ő komolyan veszi szerelmét és férjhezmenését. Gyermeke is van attól a férfitől, akit ő halálosan szeret, akit visszavár, aki visszajön, mert megígérte neki.

Az egész második felvonás Cso-cso-szán végnélküli várakozását és sóvárgását érzékíti meg.

A kis japáni házban az ablakfüggönyök leeresztve, a szobáiban félhomály.

Rövid előzene után felmegy a függöny s halljuk Suzuki, a hű szolgáló, különös, egyhangú imáját.

Azt kéri Istentől, hogy úrnője ne sírjon többé, mert Pillangókisasszony mindig szomorú, mióta Pinkerton elment. Ez az imadallam ősrégi keleti melódia. A szerző Japánból hozta.

Ima után Pillangókisasszony kérdi Suzukit, mennyi pénzük van? Bizony, alig valami. Elég lesz, mire az úr megjön. Suzuki kétségeskedik, hogy visszatér-e Pinkerton. Ezért asszonyától nagyon kikap.

Cso-cso-szán látomásszerűen elmondja, hogy érkezik meg Pinkerton. Elbeszélő jellegű, szélesen hőmpölygő dallamokban álomszerű képeket tár elénk a szerelmes asszony. Hódító muzsika. Ez Pillangókisasszony úgynevezett «nagy-áriá»-ja.

Európai ember halad át a kerten. Az amerikai konzul. Azért jött, hogy tudassa Cso-cso-szánnal Pinkerton érkezését amerikai, valódi feleségével együtt. Cso-cso-szán és Pinkerton gyermekét szeretnék magukkal vinni.

A konzul nem képes teljesíteni a rábízottakat, nincs szíve, hogy ennek a várakozásban is boldog asszonynak minden reményét elvegye. Elkezdi olvasni Pinkerton levelét, de abbahagyja. (A levélolvasás alatt hangzó dallamra figyeljünk, mert kevés szebb melódia szálldos a zeneirodalomban.)

Megjelenik Jamadori herceg, aki nagyon szerelmes a szép japán asszonykába. Azért jött, hogy megkérje Cso-cso-szán kezét, mert a japán törvények szerint, az asszony szabad, ha a férfi elhagyta. Cso-cso-szán hangsúlyozza, hogy ő Pinkertoné, tehát rá az itteni törvények nem érvényesek. Szépszerével kikoszorúzza a herceget. Mikor a konzul is ajánlja Pillangókisasszonynak, hogy menjen férjhez; válaszul kihozza a mellék-

szobából gyermekét. (Erre győzelmi indulószertű, harsány zengés tör ki a zenekarból. Egyik csúcsa az operának.)

A gyermekének mesét mondó anya dalolása még fogva tartja szívünket, mikor a konzul meghatódva elmegy.

Ágyúlövés dördült el. Hadihajót jeleznek a kikötőben. Leírhatatlan izgalommal kémlelik a házbeliék a hajót. Amerikai rajta a zászló. Pinkerton hajója. Magánkívül van az örömtől az asszonyka. Kapkodva, lázasan virággal díszíti fel a szobát. Csinosítja magát, aztán az ablakon át lesi, jön-e már a kerti úton az, akit annyira vár.

Az éj leszáll. Holdfényes a kert, az öböl. A távolból ének hallatszik. Ugyanaz a dallam az ének-karban, melyet Pinkerton levelének olvasása közben hallottunk. Olyan, mint valami mélabús altatódal.

A kisgyermek és Suzuki elszunnyad. Pillangókisasszony mozdulatlanul néz ki az ablakon. Virrasztva vár...

A függöny elhaló muzsika mellett lassan legördül.

A *harmadik felvonás* alig más, mint a Japánországi mese szomorúságának fokozása és tragikus lezárása.

A színhely ugyanaz itt is, mint az előző felvonásokban. Ugyanazokat találjuk a szobában, akik előző este óta egész éjszaka várják Pinkerton visszatértét: Pillangókisasszonyt, kisfiát és Suzuki szolgálot.

Hajnalpír özönlik be a házba. Cso-cso-szán felkölti Suzukit s felébreszti kis fiát.

(A függöny felmenetele előtt nagyméretű szimfonikus előjáték vezeti be a felvonást. Ebben a nyi-

tányban az előző két felvonás főbb dallamai sora-koznak, váltakoznak és keverednek. Szenvedélyes, lázas, tragikus zene. Az élet és halál határán álló hősnő lelkiállapotát érzékíti.)

Mikor Cso-cso-szán kis fiát szobájába viszi és Suzuki Buddha képe előtt úrnőjét siratja, halk kopogás hallatszik az ajtón.

Belép a konzul Pinkertonnal.

A hűséges szolgáló szomorúan mondja el úrnője három évi szenvedését.

Pinkerton önvádat érez, nem tud a házban maradni, megható búcsúdadalban köszön el a kedves kis hajléktól s aztán menekül e helyről. (A búcsúdál is egyik remeke az operának. Puccini zseniális, meleg lelkének egyik tündöklő megnyilatkozása.)

Amint Pinkerton távozik, bejön Suzukival a kertből Kate, Pinkerton felesége. Rábeszéli a szolgálot, hogy segítsen neki a kisfiú megszerzésében.

Cso-cso-szán idegen hangokat hall, kijön a szobájából s látja az idegen asszonyt. Túlfinomult, nőies érzékével megsejt mindent. Összeomlik egész lelke. Az idegen nő kérdésére, hogy a fiát odaadja-e nekik, fölényes szelídséggel így válaszol:

— Jöjjön el érte az apja.

Az amerikai asszony elmegy. Butterfly bezárja s besötétíti a szobát, kiküldi Suzukit, előveszi a kardot, melyet édesapja hagyott reá s olvassa halkán a pengéjére véssett sorokat:

Becsülettel halj meg,

Ha becsülettel élni nem tudnál.

E pillanatban befut a kis fia. Szívfacsaró búcsút vesz tőle, kezébe adja az amerikai zászlót, a spanyollal mögé hátrál s csak egy zuhanást hallunk...

Pillangókisasszony meghalt.

A zenekaron felzúg a halál motívuma, aztán szív-elállító, hosszú csend...

Kopognak az ajtón. Betörnek. A konzul és Pinkerton feldúltan rohan be. Pinkerton térdreomlik a halott Pillangókisasszony előtt. A konzul a karjára veszi a gyermeket és zokogva csókolgatja.

Az utolsó jelenet zenéje megrázó sikoltás. A költő küldi kedves hősnője, a szelíd Pillangókisasszony után.

A SZEVILLAI BORBÉLY

Az olasz zenei génius egyik legragyóbb képviselője, Gioacchino Antonio Rossini, fiatal korában Bécsben meglátogatta Beethovent. Bécs akkor rajongott az olasz operáért s ünnepelte Rossinit. Az öregedő Beethovent kezdték elfelejteni.

Munkái javíthatása közben találta a látogató Beethovent. Amint a zenefejedelem Rossinit meglátta, felvetette fejét, erősen megnézte, aztán íróasztalától felugorva, eléje sietett.

— Ah, *A szevillai borbély* neves szerzője! — mondta. — *A szevillai borbély* kitűnő opera. Ismerem, átnéztem. Írjon minél több ilyet...

Beethoven aztán kérdezősködött Rossinitől az olasz opera bécsi sikereiről, kik a legjobb énekesek? Mikor Rossini mély hódolattal adta tudtára a mesternek zsenije iránti bámulatát és hódolatát, Beethoven arcán keserű vonás rándult meg.

A látogatás rövid ideig tartott. Vendégét kikísérve, az ajtóban is ismételte Beethoven:

— Aztán csak minél több *Szevillai borbély*-t... Így ez az opera a legnagyobb muzsikusi elismerő bélyegét viseli, amellet, hogy immár a negyedik generációt gyönyörködteti.

Derűsebb, vidámabb, kedvesebb, humorosabb, öletesebb vígoperát nem ismer az irodalom. A vígopera virágzó századában — a XVIII. század második felében s a XIX. század elején — termett vagy húszezer víg dalmű, de a műfaj, az úgynevezett opera buffa koronája ma is *A szevillai borbély*.

Nekünk azért is nevezetes, mert az első opera, melyet a Nemzeti Színház megnyitása első hetében 1837 augusztus 29-én előadott. Játsozták már jóval előbb is Kolozsvárott, Miskolcon, Pesten, Budán, de első teljes magyar előadásának a Nemzeti Színházbeli tekinthetjük. Azóta az állam színházaiban 352-szer került színre. Ez a rendkívül magas szám is mutatja elévülhetetlenségét. Nemzeti Színház-i első előadásának érdekessége, hogy főbb énekes szerepeiben csaknem kizárólag drámai hősök léptek fel, — akik természetesen jó énekesek is voltak — így id. Lendvay Márton adta Almaviva grófot, Szerdahelyi József Figarot, Egressy Gáborné—Szentpétery Zsuzsika Rosina nevelőnőjét s a nagy Déryné a női főszerepet, Rosinát.

A szevillai borbély világsikere csúnya bukással kezdődött. De csak az első előadás bukott meg, a másodikban már kiobbant a siker. A bemutató előadás színházi fondorlat áldozata lett. Ugy történt, hogy Giovanni Paisiello, Olaszország akkori legnépszerűbb operaszerzője, Rossini előtt írt egy *Szevillai borbély* című dalművet, ugyancsak Beaumarchais szövegére, mely nagy sikerrel járta be az olasz operaszínpadokat. Paisiello hívei nagyon rossz néven vették a huszonnégyéves fiatal komponistától, Rossinitől, hogy vetélkedni akart egyazon tárgyú operája révén a hetvenhatéves öreg, elismert mesterrel, Paisiellóval.

A bemutató előadásra mely 1816 február 20-án volt Rómában, összevásárolták a színházi jegyeket s fűtyültek, pisszegtek, egyszóval olyan botrányt csaptak, hogy Rossini otthagya a színházat. Vagy szándékosan, vagy véletlenül azért, mert a színháznak más betanult darabja nem volt, az igazgató másnap is előadatta Rossini művét. A pártatlan nézőtér tombolva ünnepelte a szerzőt.

A *szevillai borbély* szövegkönyve — mint említettük — a nagy francia író, Beaumarchais hasonló című vígjátékából készült. Operaszöveggé Cesare Sterbini nevű olasz librettista dolgozta fel. Munkája ügyes, gördülékeny. Olasz nyelvi szempontból különösen figyelemreméltó, mert a vígoperák egyik hatásos eszközévé vált szó- és nyelvgyorsasággal fölényesen bánik. A nyelvi bravurok a magyar fordításban — mely Harsányi Zsolt kitűnő munkája — nem vesztek el.

*

Az opera két felvonásból áll.

Főbb szereplői:

Almaviva gróf	tenor
Bartolo, orvos	basszus
Rosina, a gyámleánya	szoprán
Basilio, énekmester	basszus
Figaro, borbély	bariton.

Történik Szevillában a XVIII. század közepén.

A *szevillai borbély* zenéjét általánosságban a vidámság és kedély jellemzi. Lüktető temperamentummal írt muzsika. Megkapó dallamok tömege. Jellemző erejük bámulatos.

Formailag *A szevillai borbély* a régebbi operai stílusnak megfelelően, úgynevezett zárt számokból áll, melyeket zenés énekbeszéd, vagyis recitativo köt össze. De a zárt zeneszámok, áriák a cselekmény menetének vígjátéki gyorsaságát nem akadályozzák. Az opera szerepei a legragyogóbb énekszerepek, melyeket valaha is írtak.

Zseniális nyitány vezeti be a cselekményt. Azt jegyezték fel, hogy az egész opera tizenhárom nap alatt s a nyitány egy éjszaka készült volna. Az ilyen zenetörténeti legendákban sok a túlzás, bár nem vitatható, hogy Rossini boszorkányos gyorsasággal dolgozott. Mégis az a valószínű, hogy *A szevillai borbély* nyitánya a zeneköltő egyik színre nem került vígoperájának bevezető zenéje, melyet a szerző ez elé az operája elé alkalmasnak talált. Feltűnő, hogy a nyitányban egyetlen dallam, vagyis téma sincs, mely az opera folyamán a zenében előfordulna. Féktelen jókedv lüktet végig a nyitányon, melyet mint önálló zenekari számot hangversenyműsorokból sokan ismerhetnek.

Az első felvonás színhelye: kis térség Szevillában, ahol az öregedő doktor Bartolo háza áll. Bartolonak a szép Rosina gyámleánya. Gyámatyjánál lakik. Az öreg doktor féltékenyen őrzi a leányt, mert feleségül akarja venni. Rosinába szerelmes a fiatal Almaviva gróf, de nem tud a hét lakat alatt őrzött leány közelébe férkőzni. Szerenádokat ad ideáljának, de a szívhöz szóló hangok eredménytelenül hangzottak el. Figaro, az okos és ravasz borbély, kezébe veszi a szerelmi ügyet és azt tanácsolja Almavivának, hogy ál-

ruhában, katonának öltözve, hamis beszállásolási engedéllyel igyekeztek bejutni Rosina otthonába.

A változott színhely Bartolo doktor házának erkélyes szobáját mutatja. Rosina levelet ír annak a diáknak, aki neki olyan szép szerenádott adott, de nem tudja, hogy juttassa el hozzá. Figaro, aki mindig kéznél van, vállalkozik a feladatra. Egyszerre csak egy részegséget színlelő katona veri fel a ház csendjét. A katona nem más, mint az álruhás Almaviva gróf. A betolakodó garázdálkodik, követelődzik, úgyhogy Bartolo doktor ki akarja dobni. Óriási a zavar, amelyben Almaviva néhány szót válthat Rosinával s levelét átadhatja neki. A házból kihallatszó zajra bevonul a katonai őrző s már-már letartóztatja a garázda katonát, de amikor Almaviva gróf súgva felfedi kiletét az őrző parancsnoka előtt, bántatlanul távozhatsz az öreg Bartolo doktor nagy csodálkozására.

A felvonás zeneszámai közül Almaviva szerenádjára, Figaro népszerű belépőjére, Rosina koloratúr levéláriájára, Basilio énekmeister híres, úgynevezett «rágalom áriájára» s a ragyogóan felépített fináléra hívjuk fel a figyelmet.

A második felvonás színhelye: Bartolo doktor lakása, mint az első felvonásban.

Almaviva gróf nem tesz le arról, hogy ideálját, Rosinát, Bartolo doktortól megszabadítsa.

Az öreg doktor igyekszik Rosinával kötendő házasságát mielőbb nyélbeütni, mert fél, hogy a gróf elüti kezéről a leányt.

Almaviva ismét befurakodik álruhában Bartolo doktor házába. Most a leány beteg énekkestere, Basilio, helyett jött énekleckét tartani.

Bartolo ebben megtévesztést szimatol a hogy a leány ne maradjon egyedül az idegen énekmesterrel, a lecke alatt megborotváltatja magát Figaroval.

Hiába azonban minden elővigyázat, Figaro nem azért Figaro, hogy ki ne ravszkodna a fiatalok számára rövid együttlétet.

De váratlanul megérkezett Basilio, hogy énekleckét adjon. Rendkívüli zavart okoz és a komikus helyzetek egész sorát indítja meg.

Bartolo doktor végre is rájön a csalafintaságra s az álmuzsikust és Figarot kikergeti a házából, Rosinára rázárja a lakást s elszalad a jegyzőhöz, hogy a házassági szerződést azonnal elkészíttesse.

Közben vihar tör ki, mialatt Almaviva és Figaro meg akarja szöktetni Rosinát, de nem sikerül, mert a jegyző megérkezik.

A borbély a jegyzőt megvesztegeti s mikor mindnyájan aláírták a szerződést, kiderül, hogy Almaviva gróf és Rosina házasságkötését foglalták okiratba.

A becsapott öreg Bartolo doktor belenyugszik a változhatatlanba, annyival is inkább, mert a gróf lemond Rosina gazdag hozományáról, ami így a rászedett öregnek marad vigasztalásul.

Figaro szolgálataiért bőséges jutalmat kap.

A felvonás zenéjéből az énekóra jelenetre, a szeniális énekötösre, a nyári zivatart festő közzenére s a vidám fináléra hívjuk fel a figyelmet.

Megjegyezzük, hogy Rossini az éneklecke jelenethez nem írt zenét, mert módot akart adni Rosina és Almaviva személyesítőjének, hogy tetszés szerinti betétszámban mutathassák be énekművészetüket.

RÓZSALOVAG

Századunk sokféle zenei irányzata közt Strauss Richárd nevéhez olyan zenei megnyilatkozási mód fűződik, melyet zenei naturalizmus megjelöléssel tart számon az esztétika. A zenei naturalizmus a világ jelenségeinek és az emberi természetnek pontos és leplezetlen visszaadása. Tehát tulajdonképpen hangfestés, mert arra törekszik, hogy inkább a természeti zörej és hanghatásokat, mint a zenében rejlő szellemi szépségeket rögzítse meg. Csaknem teljes zenei formátlanság. A zenei naturalista mindent megzenésít, változtatás nélkül, akár érdekes, akár értéktelen az. Naturalista festők szerint a természetben semmit sem szabad megvetni, ugyanígy a zenében mindent fel lehet használni a gondolatközlés teljességéhez.

Ez az esztétikai dolgozási mód figyelemreméltóan gazdagította a zeneművészetet. Kiváltképpen zenei eszközökben. Azóta olyan rettenetes erejű zenekarokat hallunk, olyan szélsőséges erőbeli hatásokat, olyan harmóniai ellentéteket, a természeti hangjelenségeknek olyan utánzását, amilyenekre nem volt példa. Strauss zenekari készültsége az eddig álmodott lehetőségeket túlszárnyalta. Ritmikájának elevensége, sok-

félesége: páratlan. Témái, frázisai meglepők. Mindenféle új és régi hangszer áll fegyverben, rendelkezését várva. Legjellegzetesebb újítása, hogy hangszereleti módszerével a hangszereket individualizálta, azok egyéniségét kifejlesztette, csaknem változatlanul meghatározta. Zenekara idegtépő, mert nem hangzik egységesen, hanem úgyszólván mindenik hangcsoport függetlenné tetsző motívumtöredékekkel és ellenpontozással szolgálja a vezérgondolatot. Így figyelemünket szétszaggatja a sok egyszerre hangzó mellékképlet. Strauss, wagneri hagyomány szerint, vezérmotívumokkal dolgozik s ezek köré csoportosítja legkétesebb értékű és legmagasabbrendű gondolatait is — végyesen.

Dramai hangja lenyűgöző erejű, de tolla főként elbeszélő. Megteremtette a zenei elbeszélés formáját, a zene prózáját. Ő a zeneirodalom legnagyobb epikus. Elsősorban programzenész. Ha szimfónikus költeményeit (*Itáliából, Machbet, Halál és megdicsőülés, Till Eulenspiegel, Imigyen szóla Zarathusztra, Don Juan, Don Quixote, Simfonia domestica, Alpesi szimfónia*) végiglapozzuk, álmélkodva állunk a nagy koncepció és a hangkáosz bűvészi ragyogtatása előtt. Szépséges művek ezek és oly merészek, hogy némelyik egy kis művészeti rosszhiszeműséget is mutat. De az bizonyos, hogy a szimfónikus költeményt eddig legmagasabbra Strauss Richard fejlesztette.

Mint operaszerző nagyjelentőségű. Operái a következők: *Guntram, Feuersnot, Salome, Elektra, Rózsavag, Ariadne, Az árnyék nélküli asszony, Intermezzo, Egyiptomi Heléna, József-legenda és Tejszínhab.*

Az operán kívül a zenének csaknem minden ágában kiválót alkotott. Dalai finomak. Kamarazene-művei, kórusai — ha nem is tetszetősek — de érdekesek. Strauss Richard nem minden művében zene-költő, de mindig: zenét író rendkívüli mester.

*

Strauss zenei tulajdonságait a *Rózsalovag* vezér-könyvében csaknem mind megtaláljuk. A *Rózsalovag* vígopera sorrendben ötödik színpadi műve. Abban az időben készült, mikor a szerző édesanyját gyászolta. 1911 január 26-án került bemutatóra a drezdai operaházban. Gyorsan népszerűvé vált. Európai, majd világ-siker jelzi útját. Nálunk félévvel a drezdai bemutató után már előadták. 1911 május 21-én volt első előadása az Operaházban, hol állandó műsordarab. Főbb szerepeiben Sebeők Sári, Sándor Erzsi, Marchalkó Rózsi és Szende Ferenc nyújtott emlékezetes alakítást. Első előadását Ábrányi Emil vezényelte. Eddig hetvenszer került színre.

Szövegét Hugó von Hoffmannsthal, a kiváló osztrák költő, Strauss kedvelt librettistája írta. A szövegíró munkája hangulatos, ötletes miliőrajz. Egyben általánosan emberi, mert alakjai — bár Mária Terézia korában élnek — általános típusok. Mulatságos, humoros, vonzó típusok. A rokokó Bécs elevenedik meg előttünk, szeretetreméltó keringődallamaival, finom levegőjével. Közbe-közbe a sok finomság mellett a köznapi is megszólal, — hiszen az élet mindig összetett — de a tiszta szerelem és a könnyek közt zokogó lemondás zenei hangja megmelegíti szívünket.

Egy elszálló szerelem s egy induló szerelem a vígopera tárgya, melynek cselekményét könnyebben megértjük, ha alakjait közelebbről megismerjük.

1. Werdenberg hercegné, a tábornagné (szoprán), előkelő asszony, aki szép multjának emlékeiből él. De még mindig kíváncsi nő. Bájosságától egyik rokona, Oktávián megittasul. Forrón csap fel az asszonyban az utolsó szerelem lángja, de érzi már, hogy ideje eljárt, az öregség közeledik. Bölcs lemondással maga segíti fiatal kedvesét méltó szerelmeséhez.

2. Oktávián (mezzoszoprán) becéző nevén «Quinquin», előkelő házból származó, tizennyolc éves fiatalember. A tábornagnénak rokona. Művelt, kellemes, csinos fiú. Lényében a Mária Terézia korabeli Bécs egész kultúrája megmutatkozik. Lángol a tábornagné bájaiért, de amikor megismeri Sophie-t, a gyönyörű fiatal leányt, akadályt nem ismerő bátorsággal hódítja meg magának.

3. Sophie (szoprán) egy Faninal nevű újdonsült nemes szépséges leánya. Ude, ártatlan, félig gyermek még. Előttünk nyílik ki bimbóból rózsává. Nem akar férjhez menni az öreg Ochs báróhoz. Szíve a fiatal Oktaviáné, aki Ochs báró megbízásából az ezüst rózsát hozza számára. A régi Bécsben arisztokratikus szokás volt, hogy a leánykérés szimbólumaként egy «rózsalovag» (valamelyik előkelő ifjú) ezüst rózsát ad át ünnepies keretek közt a kérő megbízásából a jövőbeli menyasszonynak. Az ezüst rózsát átadása a vígopera főjelenete. Innen a darab címe.

4. Faninal úr (bariton) gazdag, újdonsült nemes. Egyetlen érdeme, hogy az ő leánya a szép Sophie.

5. Lerchenau Ochs báró (basszus) nem fiatal, műveletlen, ostoba és goromba. Régi család sarja. Szívesen nősülne gazdagon. Így esett a választása Sophie-ra. De a leány, atyja akarata ellenére, kíméletlenül visszautasítja őt. Ochs báró sok rossz tulajdonságán felül még otromba szoknyavadász is. Hódításra törekvő, öntelt beképzeltsége többször nevetésges helyzetekbe keríti.

A főbb szereplőkön kívül egész sereg mulatságos epizódfigura kel életre a *Rózsalovag*-ban. Kalandorok, futárok, kukták, szolgák, szakácsok, rendőrök. Ezek mindenike más-más szín az opera hímzésében.

*

A *Rózsalovag*-nak nincs önálló nyitánya, hanem csak rövid, élénk menetű zenekari bevezetése, mely megadja a mű alaphangulatát.

Az *első felvonás* színhelye a tábornagyné hálószobája, ahol a fiatal Oktávián az éjszakát töltötte. A félig nyitott ablakon besüt a reggeli nap. A kertből madarak csicsorgása hallatszik.

A szerelmesek együttlétét váratlan vendég, Lerchenau Ochs báró, zavarja meg. Azért jött rokonához, a tábornagynéhez, hogy arra kérje: egy «rózsalovag»-ot mutasson be neki, aki az ő nevében átadja az ezüst rózsát menyasszonyának.

Oktávián komornának öltözik, hogy rá ne ismerjenek. A szoknyavadász Ochs báró rögtön udvarolni kezd a hálószobában sürgölődő csinos komornának és légyottot kér.

A tábornagyné előkelő hölgyek rokoko szokása szerint reggeli kihallgatást tart (ezt bámulatos jellemző erővel illusztrálja Strauss zenéje). A tábornagyné a tükörben lehangoltan nézi tűnő bájait. Nem vigasztalódik Oktávián szerelmes szaván sem. Előtte csak egy választás van — a lemondás. Mire felocsudik, Oktávián ellovagolt. Az egyedül maradt tábornagyné becsengeti kis néger szolgáját s átadja neki az ezüst rózsát tartalmazó tokot, hogy vigye Oktávián grófhhoz. A fuvolán felcsendül Oktávián témája. A felvonásnak vége.

Az operának ebből a részéből a tábornagyné, Oktávián és Ochs báró ének-hármasára; a tábornagyné reggeli öltöztetése közben adott kihallgatás változatos, színdús zenéjére, itt is főként a fuvolakisérettel előadott olasz madrigál remek muzsikájára s a felvonást lezáró jelenet lemondó lírájának finomságára hívjuk fel a figyelmet.

A *második felvonás* színhelye az újdonsült nemes, Faninal házában, Mária Terézia-kor stílusában berendezett terem.

Nagy az izgalom, mert várják a vőlegényt helyettesítő rózsalovagot a rózsalajjal illatosított ezüst rózsátadására.

Rövid zenekari előjáték után, zenekari izzó színek tobzódó fényében szertartásos külsőségek közepette megérkezik Oktávián, a rózsalovag, ezüsttel díszített fehér selyemruhában, kardosan, kezében az ezüst rózsával. Nemes előkelőséggel Sophie elé lép s átnyújtja neki a rózsát. Pár pillanatig szemben állanak és ez elég arra, hogy a menyasszony a csinos rózsalovagba beleszeressen.

A megkapó színpadi kép a zenekar hanghullámai-ban fürdik.

A rózsza átadása után megjelenik Ochs báró, az igazi kérő. Faragatlan viselkedésével elriasztja magától Sophiet.

A két fiatal, mikor rövid időre egyedül marad, kiönti egymásnak szíve érzelmét. Így lepi meg őket Ochs báró. Szóváltás közben a rózsalovag kardotránt a báróra s a párviadalban Ochs könnyen megsebesül. Iszonyúan jajveszékel, mire összeszalad a ház és kész a botrány.

A bárót mulatságos jelenetek közt bekötözik, ápolják, ó-borral itatják, mire megvigasztalódik, annyival is inkább, mert levelet kap a tábornagyné szobaleányától, akinek ő az első felvonásban hevesen udvarolt. A szobaleány találkozóra hívja a bárót.

Mindez Oktávián műve, hiszen a szobaleány álruhájában Oktávián kacérkodott Ochs báróval.

A megrögzött szoknyavadász az új kaland izgató reményében megvigasztalódva vonul ki kíséretével Faninál házából.

Míg az első felvonásban Strauss zenekara súlyos, tömött, nehéz bársonyhoz hasonló, addig a másodikban csupa könnyedség, derű, humor, csúfolódás és szerelem. Az első Strauss, a nagy szimfónikus írta, a másodikat Strauss, a melegsavú dalköltő.

A második felvonás zenéjéből az ezüst rózsát díszítő megkapóan szép akkordokra, azok briliáns hangszerezésére, a megejtő keringőtémákra, Oktávián és Sophie végtelenül finom szálakból font ének-kettősére s az Ochs bárót gúnyoló dallamtöredékek humorára hívjuk fel a figyelmet.

Mégegyszer kiemeljük a hárfán és celestán megszólaló ezüst rózsza motívum kápráztató szépségét. A zene a felvonás nagy részét beharmatozza ezüst csengőivel.

A *harmadik felvonás* színhelye egy vendéglő különszobája, ahova Ochs báró a tábornagyné szobaleányát találkozára várja.

Terjedelmes fugató vezeti be a felvonást. Mesteri szimfónikus kép készíti elő a tréfás, több helyt vaskos humorú helyzetet. A színpadi zenekar keringő témái beszűrődnek a vendéglőből a szobába. A zenekar és a színpadi zene váltogatja egymást.

Besurran a találkahelyre Oktávián, szobaleánynak öltözve. Ochs báró udvarolni kezd, de Oktávián elbujtatott emberei állandóan zavarják. Végül a báró dühbe jön a sok ijesztgetéstől és rendőrért kiált.

Amint megjelenik a rendőrség s az élvhajász Ochs bárót leleplezik, belép Oktávián lovagi ruhában, a tábornagyné, Faninál úr és a leánya, Sophie.

A fejetetejére állt helyzetet a tábornagyné oldja meg. Ochs báró jónak látja kereket oldani, így Faninál úr sincs a fiatalok házassága ellen s a tábornagyné lemondó sóhajjal kulcsolja egymásba a fiatalok kezét.

A felvonás zenéje két ellentétes hangulatot tükröztet. Az első rész a rendőrségi jelenet végéig a durva komikum, csúfolódás és humor szótárából táplálkozik; a befejező rész tiszta, meleg, szentimentális lírával dalol. A vezérkönyv legmegkapóbb részlete a tábornagyné, Sophie és Oktávián ének-hármasa. Ennek szerves folytatása az ifjú pár szerelmi kettőse. Ebben Strauss kivételes lírai erejének minden szépsége muzsikál.

RIGOLETTO

A *Rigoletto* az operairodalom egyik legnépszerűbb műve. Közel kilencven esztendeje zengnek melódiai körülöttünk és mégsem unjuk meg, nem menekülünk előlük. A harmadik nemzedék is éppúgy gyönyörködik bennük, mint az első. A *Rigoletto*-t dallamereje élteti. Olyan dallamok tárháza, melyeket mintha maga a természet formált volna meg. Ha jöhet olyan kor, melyben «Az asszony ingatag» kezdetű *cannone*, (vagyis egyszerű népi dal) nem tetszenék, — a mai értelemben vett zeneművészet megszűnt.

Giuseppe Verdinék, a legnagyobb olasz operaköltőnek, a *Rigoletto* időrendben tizenötödik operája és a második, mely nemzetközi sikert ért el. Első volt az *Ernani* s a *Rigoletto* után jön nagyszerű sorban *A trubadur*, *Traviata*, *Aida*, *Otello*, *Falstaff*, amelyek már nem is csupán operák, hanem a földkerekség uralkodó operafogalmai.

Verdi a *Rigoletto*-t harmincnégy éves korában írta, Milánóban. Első előadása Velencében volt, a «Teatro Fenice» színházban, 1851 március 11-én.

Verdi rajongott Victor Hugo, a nagy francia romantikus költészetéért. *Ernani* című operája is az

ő drámájából való, a *Rigoletto* pedig «A király szórakozik» (franciául «Le roi s'amuse») színdarabjából. A szövegkönyvet Francesco Maria Piave írta, aki szövegírója az *Ernani*-nak és a *Traviata*-nak is.

A sötét, pesszimista, romantikus dráma címszeplője és főhőse egy meghasonlott szívű udvari bolond: Rigoletto.

Az opera kirobbanó sikerének híre Erkel Ferenc-hoz is hamarosan eljutott. A velencei bemutató után másfél évre már előadatta a Nemzeti Színház operagyűjtésével. Ez volt sorrendben a nyolcadik Verdi-opera, mely nálunk színrekerült. Erkelnek nagy érdeme, hogy Verdi zsenijét korán felismerte s műveit — néha a közönség és főként a sajtó ellenére is — sorra bemutatta. 1852 december 18-án volt a *Rigoletto* első előadása a Nemzeti Színházban. Osztatlan sikert nem aratott, de csakhamar meggyökeresedett a műsoron, úgyhogy azóta a játékrendről nem került le. Eddig az Operaházban 308-szor adták elő.

Hogy milyen nagyokat tévedhet néha a legkiválóbb kritikus is, mutatja Brassai Sámuel beszámolója a *Rigoletto* első előadásáról. Így ír Brassai: «Az opera lényegét az énekben, az ének lényegét a melódiában látjuk. Verdi hatást vadász a zenekar által, de el nem éri és azért a melódiai elemet elhanyagolja, ami már magában hordja büntetését.»

Az egykorú kritikák közül a *Pesti Napló* dicséri a művet, ha az előadást nem is dicsérheti. Így ír:

«Verdi, a jeles zeneköltő, e művében egészen eltért szokott egyhangú és önmagát oly gyakran ismétlő stíljétől és több változatosság, élénkség, báj és kellem ömlik el a *Rigoletto* zenéjén. Külföldön

általában kitűnően fogadtatott. Nálunk minden szépsége mellett oly csekély hatást keltett, úgyszólván hidegen hagyta a közönséget. Gyöngé előadás, különösen a két első, játékban és énekben teli volt botlással. Egy valaki elmésen jegyzé meg — írja tovább a Pesti Napló — hogy érdekesebb lett volna, ha Gino és Marzi (két olasz vendég szereplő, Marzi adta a tenor-herceget) olaszul énekelnek és Fűredi (Rigoletto) a nehezebb áriák közé egy-két magyar népdalt csúsztat be.»

A közönség tartózkodásához bizonyára hozzájárult Rigoletto merész tartalma is; hiszen mikor Párisban húsz évvel a pesti bemutató előtt a Theatre Francaisban először adták Victor Hugo drámáját, a «Le roi s'amuse»-t, egy párisi híres ügyvéd előadás közben feltűnően felállt és fiatal leánytestvérét méltatlankodva kivezette a nézőtérről.

A *Rigoletto* szövege irodalmi érték nélküli, színfalhasogató rémdráma. Eszünkbe jut róla Verdi nagy elődjének, Vincenzo Bellininek az a mondása, hogy «az operaszöveg akkor jó, ha nincs igazi értelme (!).»

*

Az opera főbb szereplői:

A mantuai herceg	tenor
Rigoletto, udvari bolond	bariton
Gilda, a leánya	szoprán
Sparafucila, bérgyilkos	basszus
Magdaléna, a nővére	alt.

Történik Mantuában és környékén a 16. században.

Három felvonásból, négy képből áll.

Rövid, komor, tragikus hangú zenekari előjáték vezeti be az operát.

A mantuai herceg palotájának pazarfényű terme tárul elénk. Vidám menuett-szerű zene szól, mely mesterien adja vissza a fel- és alá nyüzsgő hercegi vendégek gondnélküli, könnyű társalgását. A herceg barátait látja vendégül. Mantua hercege egész életét szerelmi kalandokkal tölti el. Ezen a bálon is különféle szerelmeken jár az esze, melyek keresztülvitelében Rigoletto, az udvari bolond, segíti gazdáját. A férfiek és apák számonkéréseit feleségeik- és leányaikért ügyesen elhárítja a herceg feje felől. Ámde nem mindig sikerül. Most is dühös átkozódással ront be a vendégek közé egy Monterone nevű öreg gróf, aki elégtételt követel a hercegtől, mert a leányát elcsábította. A herceg az őrséggel kivezeteti a gróft, aki atyai szíve keserű haragjával megátkozta a herceget és Rigolettót.

Rigolettót az átok megrendíti, hiszen ő is apa. Az ő leánya Gilda, akit a városon kívül egy eldugott házban neveltet s akiről senki semmit sem tud ebben a társaságban. Azaz hogy a herceg: belépő áriájában (a híres úgynevezett «kesztyű-ária»-ban) elmondja, hogy a városon kívül egyik házban egy ismeretlen tündérre akadt. Nem tudja, hogy ő herceg és úgy látszik, a leány vonzódik hozzá. A herceg sem tud többet a leányról, mint azt, hogy a fiatal nőt minden este meglátogatja egy férfi. Ha a leány férfilátogatót fogad, talán őt is meg fogja haligatni.

A herceg nem is sejti, hogy kiszemelt prédája Gilda, Rigoletto leánya, kit édesapja, a bohóc, látogat

meg minden este. Rigoletto sem sejtí, hogy a herceg az ő leányát ismeri.

Mikor a történetből ennyit megtudunk, változik a színhely: s az a kis kertes ház áll előttünk, melyben Rigoletto féltett leánya lakik.

Jön az apa leánya látogatására. Eléje toppan Sparafucile, a bérnyilkos s felajánlja szolgálatait. Rigoletto elutasítja. De felrázza lelkében azt a keserű érzést, hogy tulajdonképpen ő sem más, mint bérnyilkos, csak kés helyett szavakkal gyilkol.

Megrendítő monológban panaszoja el balsorsát a bohóc.

Apa és leánya szeretetteljes meghittségben beszélgetnek, majd Rigoletto eltávozik.

Amint a bohóc elmegy, a diáknak öltözött herceg besurran a kertbe és heves szerelmi kettősben forró szavakkal ostromolja Gildát.

Valami utcai zajra a herceg elsiet s a leány a szobájába megy. Sötét alakok gyülekeznek az utcán, hogy Gildát a herceg számára elrabolják s ezzel Rigolettón bosszút álljanak. A leányrablás sikerül. Mikor a bohóc megtudja, hogy leányát elvesztette, irtózatoss fájdalomában hőrögve, megsemmisülten zokogja, hogy az öreg Monterone gróf átka beteljesült.

Az első felvonás zenéjéből a hercegi bálterem hangulatának érzékítését; a herceg belépő-áriáját, az úgynevezett «kesztyű-áriá»-t; Rigoletto monológját; Gilda ékítményes kavatínáját és a szerelmi kettőst emeljük ki.

A második felvonás színhelye a hercegi palota egyik terme.

A herceg bosszúsan tépelődik, hogy Gildát elrabolták s ismeretlen helyre vitték. Mikor az udvaroncok megmondják neki, hogy a leányt éppen az ő számára, ők rabolták el s a leány a palotában van, boldogan rohan be hozzá.

Rigoletto «la-ra-la-ra» azótagokra énekelt, tette-tett vidámságú, híres bohóc-dalának hangjai mellett eszelősen keresi a leányát. Az udvaroncok viselkedéséből megsejti, hogy Gilda a palotában van. Elkeseredett dühvel rohan a herceg szobái felé, de az udvaroncok feltartóztatják. Ebben a pillanatban a herceg lakosztályából kiszalad Gilda s kétségbeesetten sikoltva atyja karjába dől. Rigoletto, a bohóc, fenséges erővel kiparancsolja a teremből a kárörvendő udvaroncokat.

A megtört és megrémült leány mesteri elbeszélés formájában, zokogva elpanaszolja rövid szerelme történetét. A bohóc némán hallgatja leányát. Rettentő helyzetének fájdalmát fokozza az, hogy látja, amint a folyosón a porkolábok kísérik a vérpadra az átkozódó öreg Monterone grófot.

A felvonást lezáró, sodró lendületű kettősben Rigoletto bosszút esküszik leánya megrontója, a herceg ellen. Gilda irgalmat esdekel a herceg számára, akit szeret. Rigoletto hajthatatlan.

A felvonás zenéjéből Rigoletto bohóc-dalára, fájdalmas c-moll áriájára; Gilda zokogó elbeszélésére és a hősi lendületű bosszú-kettősre hívjuk fel a figyelmet.

A harmadik felvonás színhelye: a folyam partján egy félelmetes rabló-csárda. Itt mulat álruhá-

ban a herceg Magdalénával, Sparafucile bérgyilkos kicsapongó testvérével.

Sötét éj van. Rigoletto és Gilda jön a rablótanya felé Sparafuciléhez. Benéznek a korcsmába s látják, hogy a herceg bort kér. Mialatt a bandita italt hoz, a herceg elénekli «Az asszony ingatag» (olaszul: «La donna é mobile») kezdetű canzone-t (dalt). Ez ma a világon talán a legismertebb dallam.

Künn az utcán megállapodik Rigoletto Sparafucilével a herceg fejére a bérgyilkosságban.

Most következik Verdi legszebb éneknégyese, melyet a herceg, Magdaléna s az utcán künn álló Rigoletto és Gilda énekel. Az éneknégyes dallamai a négy szereplő ellentétes érzelmeit különbözőképpen érzékeltetik. Az egyszerre fellépő, de más-más jellegű ének-szólamok egybeolvasztása mesteri.

Gilda kihallgatja, hogy Magdaléna könyörög a bátyjának, ne ölje meg a csinos ifjút. A rabló beleegyeznék akkor, ha valaki más akadna útjába. Annak holttestét zsákba varrva, Rigolettónak átadhatná. Gilda elhatározza, hogy fel fogja magát áldozni a hercegért, meg fog halni szerelméért. Ugyis férfiruhát visel, nem lesz tervének akadálya.

Ezalatt rettentő égháború tör ki. Gilda bebocsátatást kér a csárdába. Beengedik s pár pillanat múlva nem él, a bérgyilkos végzett vele.

A színtér egy darabig üresen marad, csak a vihar tombol.

Jön Rigoletto, izgatottan kopog a csárda ajtaján. Sparafucile zsákban átadja neki a tetemet. A bohóc kéjeleg sikerült bosszúján, viszi a zsákot a folyó felé,

hogy beledobja, mikor egyszerre felhangzik a folyó túlsó partjáról «Az asszony ingatag». A herceg énekl.

Rigoletto borzadva megáll, feltépi a zsákot s megsemmisülten ismer a holttestben leányára.

Az öreg Monterone gróf átka Rigolettón beteljesedett.

*

A felvonás kimagaslóbb zenei részeire a cselekmény menetében rámutattunk, most csak azt az érdekességet említjük meg, hogy a Rigoletto legnépszerűbb dalát, «Az asszony ingatag»-ot, Verdi az utolsó próbáig nem adta át az énekeseknek, sőt akkor is megígértette a jelenlevőkkel, hogy dallamát az esti bemutató előadásáig titokban tartják, mert tudta, hogy ez a muzsika mindenkinek rögtön a fülébe ragad s így megtörténhetik, hogy az előadáson plágiumnak hat. Az első előadás után egész Velence dúdolta: «La donna é mobile».

A TRUBADUR

A trubadur egyike azoknak az operáknak, melyeket legjobban ismer a világ. Éneklik, zongorázzák, gramofonozzák, verklizik keresztül-kasul az öt földrészén, mindenütt, ahová a zeneművészet elhatol.

*

A trubadurt Giuseppe Verdi írta, az újabbkori olasz operairodalom legnagyobb lángelméje. Huszonnyolc operája közül csak kettőt nem játszottak Magyarországon. Jó ismerőse ennek a földnek (ahol pedig sohasem járt).

Az alacsony, törékeny termetű, nagyhajú, körszakállas, előkelő megjelenésű, finom öregurat — a roncolei szegény szatócs fiát — kora királyként ünnepelte. Halála előtti valamelyik évben, talán 1899-ben, a milánói pályaudvaron díszes parádéval várták az olasz királyt. Azzal a vonattal érkezett meg véletlenül Verdi is. Amint a várakozó közönség meglátta a Maestrot, csaknem felbomlott a rend a pályaudvaron. Mindenki a közelébe akart férkőzni. Egetverő éljenzés és tapsorkán közepette szállt a kocsijába az olasz zenekirály és az olasz király is lelkesen tüntetett mellette. Az olaszoknál a zene mindig nemzeti ügy volt

és ma is az. Verdi a zöld-fehér-piros művészetnek, Dante és a három reneszansz lángész óta, legtündök-
lőbb neve.

Magyarország azzal is dicsekedhetik, — amire eddig senki se mutatott rá — hogy az idegen országok közt az első volt, aki Verdi zseniálítását felismerte és megbecsülte. A zenei szaksajtó eleinte szigorúan bánt a laza szövegű, «édesen dallambő» operákkal. Németes szellemben gondolkozó zenei íróinknak szokatlan volt ez a féktelen olasz lírai hevület, de a magyar közönség nem sokat adott az okfejtő bírálatokra, nap-nap után megtöltötte a színházat és lelkesedve énekelte Verdi dallamait. Aztán operakultúránk akkori vezére, Erkel Ferenc, a hallhatatlan, kiváló érzékű műértő volt és művészeti meggyőződésében makacs. A gáncsoskodók ellenére egymásután bemutatta Verdi alkotásait. Így nemcsak Pest—Budán, hanem amint Stéger Ferenc, a Nemzeti Színház egykori tenoristája naplójából tudjuk, rövidesen a magyar vidék nagyobb városaiban is népszerűsége tettek szert Verdi melódiái.

1847-ben volt nálunk az első Verdi-bemutató. A Nemzeti Színházban a *Nabucconodó* az első. Egy hónap múlva az *Ernani*, alig három hónapra a *Machbet*, aztán *A két Foscari*, *Miller Lujza*, *Attila*, *Rigoletto* s *A trubadur* következett. Első előadása 1854 október 31-én volt, a római bemutatót követő évben.

A trubadur magyarországi bemutatójakor akadt olyan kritikus, aki azt mondta, hogy ez a «gyermekcseréléses cigányasszonyos opera Verdi legértéktelebb szerzeményei közül való», — de már például a Pesti Napló ugyanakkor nagy elismeréssel szól a

műről, mely «maradandó belbeccsel bír». «A zene (tovább idézük) Verdi legbecsesebb, legértelmesebb szerzeményeihez tartozik; hisszük, hogy többszöri adás után ez az opera is a közönség kedvenc darabjaihoz fog tartozni; most még a közönség magát kellőleg nem tájékoztatja az inkább műbeccsel bíró, mint inkább pillanatnyi hatásra számított numerusok között. *A trubadur* — mint egész — szép; nemcsak egyes számai.» A kritikus azt írja tovább, hogy Lesnievska Lujza asszony (Leonóra) és Füredi Mihály (Luna gróf) igen jók voltak; az olasz tenorista Mazzi (Manrico), Kőszeghy Károly (Ferrando) és Bogya Rozália (Azucéna) — gyenge. A bemutató előadás szereplői, a jelentéktelen olasz tenorista kivételével, ismert magyar színészettörténeti nevek; az opera női főszereplője Lesnievska Lujza, lengyel származású operanékesnő, aki többször vendégszerepelt nálunk s egy évig a Nemzeti Színház szerződött tagja volt.

A trubadur Budapesten eddig 426 előadást ért meg s a vidéki előadások száma — feljegyzések hiányossága miatt hozzávetőleg — 200. Az opera rendkívüli népszerűségét ezek a számok legjobban mutatják.

A trubadur meséje, történelmi régi spanyol mondában gyökerezik. Népi köztudatból vette át drámájába Antonio Garcia Guttièrez, régi spanyol költő. Műve nyomán készült az opera szöveggönyve, melyet Salvatore Cammarano, olasz költő, Verdi ismert librettistája írt. A szöveggönyv nem valami magasrendű irodalom, sok benne az öldöklés, máglya, gyermeklopás, — de mindent elsimít a zseniális vezérgönyv.

Altalános jellemzésül hangsúlyozzuk, hogy *A trubadur*, úgynevezett dallamopera. Mindent a dallamok mondanak el, de elsősorban az ének-dallamok, nem a zenekari-dallamok. A zenekar is csupa tiszta, behízelt dallam-zengés, de a helyzetek és érzések, személyek és történések mind-mind inkább az ének-dallamokban mutatkoznak meg. Verdi leleményességét jellemző énekmelódiáinak sokféleségében csodáljuk legjobban. Ebben senkit sem lehet hozzá hasonlítani az egész operairodalomban. Dallamainak nemcsak jellemző ereje páratlan, de egyben varázsereje is. *A trubadur* vezérkönyvében, úgynevezett «ősdallamok» zenegének. Amilyeneket az ég és föld zenéje együtt szül. Verdi melódiái az olasz népdal gyökeréből nőttek és népek dalává váltak.

*

A trubadur négy felvonásból áll. Ezek nyolc képre tagozódnak. Négy főbb szereplője: Manrico (a címszereplő), Luna gróf, Leonóra és Azucena.

Személyek:

Manrico, a trubadur	hőstenor
Leonora	drámai koloratur-szoprán
Luna gróf	bariton
Azucena, cigányasszony	alt v. mezzoszoprán
Ferrando, a gróf öreg vitéze	mély basszus
Inez, Leonora társalkodónője	szoprán
Ruiz, Manrico tisztje	tenor.

Szereplők még: Leonora kísérőnői, apácák, a gróf szolgálói, katonák, cigányok, cigány nők. A cselekmény spanyol földön játszódik, a XV. század elején.

Az első felvonást rövid előzene vezeti be. Színhely: Luna gróf palotájának előterme, hol a gróf szolgálai várják uruk hazaérkezését. Luna gróf fél éjjeleket tölt Leonora grófnő ablakai alatt, hogy meglessen egy trubadurt, akit szerencsés vetélytársának sejt.

Ferrando, a grófi ház öreg, hű szolgálja elmondja az őrtálló katonáknak Luna gróf családi szerencsétlenségét. Az öreg Luna grófnak két fia volt. Közülük az egyiket egy cigányasszony megbabonázta. Azóta a gyermeket láz emésztette, életereje egyre fogyott. A vén cigányasszonyt máglyán megégették, amiért a boszorkány leánya szörnyű bosszút állott. Ellopta az egyik grófi gyermeket, kinek kicsi hulláját elszenesedve azon a helyen találták meg, ahol a boszorkányt megégették. Az öreg gróf ebbe a csapásba belehalt, bár sohasem hitte el, hogy a fia volt az, akit elégye megtaláltak. Halálos ágyán meghagyta életben maradt gyermekének, a mostani Luna grófnak, hogy öccsének sorsát derítse ki és bosszúlja meg. Mindezideig hiábavaló volt minden kutatás és már csak Ferrando az egyedüli, aki a cigánynőt felismerné. Beszélük, hogy az elégett boszorkány szelleme éjjelenként még most is kísért a palotában.

Ferrando elbeszélése babonás félelemmel tölti el az őrtálló katonákat s mikor az óra éjfél kongan, szétrebbenek.

A felvonás második színe: Leonora grófnő palotájának kertje, ahol a grófnő epedve várja szerelmesét, a daliás trubadurt. Egy tornajátékon ismerte meg őt. Leonora megvesztegetően szép szerelmi dalban tárja fel a trubadur iránti szerelmét kísérőjének

és barátnőjének, Ineznek. Ez az ária az opera első nagyszabású koloratúrcsillogása. Szerelmi kitörése után Leonora társnőjével visszamegy kastélyába.

A sötétes kertben megjelenik Luna gróf, aki égő szerelmét még ebben az órában meg akarja vallani a grófnőnek.

A kerti bokrokból egyszerre felhangzik a trubadur szerenádja. Mialatt Luna gróf vad dühvel hallgatja a dalba öntött szerelmi vallomást, Leonora boldog izgalommal kirohan a kastélyból, hogy kedvese karjába dőljön. A sötétben azonban a grófot tartja trubadurjának és őt öleli meg. E pillanatban előtör rejtekhelyéről Manrico, a trubadur és a gróf karjában látva szerelmesét, szemére veti hűtlenségét. Leonora rájőve tévedésére, eltaszítja a grófot, aki párbajra hívja ki a trubadurt. Összecsapnak, de Leonora a fegyverek közé ugrik.

Az első felvonás gazdag zenéjéből Ferrando elbeszélésének drámai hevére, Leonora szerelmi áriájára, a trubadur meleg szerenádjára, Luna gróf féltékenységi áriájára s a felvonást lezáró mesteri tercettre hívjuk fel a figyelmet.

A második felvonás első részének színhelye: egy cigánytábor, ahol a cigánykovácsok munkájuk közben vidáman éneklik a jellegzetes, híressé vált cigánydallamot. Amint a cigányok karban énekelve elvonulnak, Azucena elbeszéli Manriconak az öreg cigányasszony megégettetését. (Ez a románc az opera második híres száma. A legkiemelkedőbb alt-áriák egyike az egész operairodalomban.) Azucénától megtudjuk mindazt, amit Ferrando elbeszélésében, az első felvonás elején már hallottunk, hozzá-adva még azt,

hogy a cigányasszony dühös kétségbeesésében tévedésből az elrabolt grófi gyermek helyett, a saját fiát dobta a tűzbe. Manrico megdöbbenve hallgatja a cigánynő drámai elbeszélését s bizonytalan sejtelem-től hajtva, felkiált:

— Hiszen akkor nem vagyok fiad! De ki vagyok hát?

A cigányasszony megnyugtatta őt, hogy ő az anyja és bomlott beszéd volt, amit mondott. Manrico megfogadja, hogy megbosszúlja Luna grófon az öreg cigányasszony máglyahalálát.

Tüzelő ritmusú harcias témával buzdítja Azucena Manricot a bosszúra.

Hír érkezik arról, hogy Manricot, aki a spanyol zendülők parancsnoka, egy, a zendülők által elfoglalt vár parancsnokává nevezték ki s hogy Leonora zárdába vonul, mert azt hiszi, hogy szerelmese a Luna gróffal vívott párviadal áldozata lett. Manrico Azucena könnyölgése ellenére is elrohan, hogy Leonora zárdába vonulását megakadályozza.

A felvonás második felének színhelye: egy zárda előtti tér. Holdas estén itt leselkedik híveivel Luna gróf, hogy a zárdába vonuló Leonorát elrabolja. Szerelmes áriában sóhajt a szépséges Leonora után és bátorítja magát, hogy nem kell semmitől tartania, mert ő is úgy tudja, hogy Manrico párviadaluk következtében meghalt.

Jön Leonora kíséretével, felhangzik az apácák áhitatos kórusa s a zárdába vonuló leány, megghatottan búcsúzik társnőitől.

E percben ugrik elő rejtekhelyéről Luna gróf, hogy Leonorát magával ragadja. De hirtelen ott terem

embereivel a holtnak hitt Manrico s kiragadja szerelmesét a gróf fegyveresei közül.

Mámorosan repül Leonora imádottja karjaiba, akivel elindul jövőendő boldogságuk felé.

Nagyarányú összkar fejezi be a felvonást. Zeneszámái közül a cigánykovácsok kórusát, Azucena elbeszélését, Luna gróf szerelmi sóhajának meleg dallamát s az apácák énekét emeljük ki.

A *harmadik felvonás* is, miként az eddigiek, két színből áll. Az első Luna gróf tábora, hol kocka, kártya, tánc és tréfa közben mulatoznak a katonák. Készülnek annak a várnak megvívására, mely a trubadurt és kedvesét védi. Hatalmas indulót énekelnék, mely az opera egyik legnépszerűbb száma.

Megkötözve viszik a vezér elé Azucenát. Rejtett ösvényen az ostromlott várba, fiához, Manricohoz igyekezett. Vallatják, a cigányasszony kitér a felelet elől.

Ekkor énekli második nagyhatású áriáját, a «Cigányélet, vándorélet, hazája nincs sehol» kezdetűt, mely második felvonásbeli híres románcának zseniális zenei változata.

Mikor Luna gróf meghallja, hogy a cigányasszony, Manriconak, az ő legnagyobb ellenségének — aki ellen most hadat visel — anyja, sőt Ferrando felismeri a cigánynőben Luna gróf fiútestvérének tolvaját és gyilkosát — börtönbe záratja őt és máglyára ítéli.

A felvonás második színe: az ostromlott vár egyik terme, ahol a végső harc előtt Manrico búcsút vesz Leonorától.

Mikor jelentik Manriconak, hogy Azucenát Luna gróf most vitéi máglyára, kardot rántva elrohan, hogy kiszabadítsa őt.

Ekkor énekli a világhírű harci dalt, az úgynevezett «strettá»-t, a tenoristák kipróbált bravúrszámát. Hatalmas erő és hevület feszíti az egyszerűségében is mesteri dallamot. Kezdő szavai: «Oh, szörnyű máglya, roppan már lángja.» A «stretta» vagy «stretto»: olasz szó «zsúfolt»-at és «gyorsított»-at jelent. Hangszeres és énekes zenében, főként olasz operákban, a darab végén kiemelkedő hatásos zárószámot hívnak «strettá»-nak. A szó jelentése szerint is rendszerint tempógyorsulással végződik. Manrico «strettá»-ja is — vége felé a belekapcsolódó katonakórossal — mindinkább gyorsul.

A negyedik felvonás színhelye: Luna gróf várának az a része, ahol a börtönök vannak.

A börtöntoronyban Azucena és az anyja kiszabadítási kísérlete közben elfogott Manrico: várja ítéletét. Sötét az éj. Leonora megjelenik a börtön előtt, hátha kiszabadíthatná kedvesét... Fájdalmas panasza kezd, mire megszólal a lélekharang és a toronyból kihallatszik a hátborzongató «Miserere», a halálraítéltek lelkiüdvéért fohászkodó kórus. Az opera drámai erejének ez a csúcspontja. A «Miserere»-be kétségbeejtő zokogással kapcsolódik bele Leonora áriája. Tompa dobok félelmetes ritmusa kíséri. Fokozódik a zenei hatás, midőn kihangzik a börtöntoronyból Manrico szívet tépő búcsúdala.

Jön Luna gróf és parancsot ad, hogy a trubadurt fejezzék le és a cigányasszonyt égessék meg.

Leonora kegyelemért könyörög a gróf előtt. Luna gróf megígéri, hogy szabadon bocsátja Manricot, ha Leonora az övé lesz. Leonora kénytelenségből igent mond, de titokban kiissza a gyűrűjébe rejtett mérget, hogy a teste se lehessen soha Luna grófé.

Örömbe öltözik a zenekar. Leonora ujjongva ad hálát Istennek, hogy halálával használni tud jegyesének.

Leonorának ez a fájdalmas-örömben úszó áriája talán az opera legművészebb magaslata.

A felvonás második színe: a börtön belseje, hol Manrico és Azucena várja a halálos ítélet végrehajtását. A cigányasszony deliriumos álmát, az opera jellegzetes dallamai kísérik.

Belép a börtönbe Leonora s közli a foglyokkal a szabadulást. Manrico azonban megsejti, mi a szabadulás ára s eltaszítja magától jegyesét.

A méreg hatni kezd és Leonora holtan esik Manrico elé. Ekkor toppan be Luna gróf és átlátva a helyzetet, parancsot ad Manrico azonnali kivégzésére.

Ettől kezdve a zene félelmetes hangtömegek drámai tusakodása.

A trubadurt lefejezték. Mikor lesújt a bárd, a cigányasszony elárulja, hogy a kivégzett Manrico nem az ő fia, hanem Luna gróf tulajdon édes testvére.

A gróf megtörve, tehetetlenül roskad a lelki megsemmisülésbe.

A cigányasszony túlvilági kéjjel sikolt fel:

— Anyám, bosszút álltam érted!... Aztán életelenül összeesik.

SIMONE BOCCANEGRA

Giuseppe Verdi, az opera legnagyobb olasz mestere, kilencven év óta uralkodik a magyarországi operaszínpadon. Két dalműve híján valamennyit bemutatták nálunk idők folyamán. Ez a szám most egyre zsugorodott, mert a *Simone Boccanegra* opera az egyik, mely csak újabban került a magyar közönség elé.

Verdi-bemutató a maga idejében is mindig jelentős művészeti esemény volt, hát még most a dalamtalanság fárasztó korában, mikor keressük és szomjazzuk a melódiát. Azt kellett hinnünk, hogy a zene-művészet legutóbbi évszázada Verdi lángeszének alkotásait kihasználta és felemésztette már; azt kellett hinnünk, hogy a mindent elértegező idő a *Trubadur*-t, *Traviatá*-t, *Rigoletto*-t, *Álarcosbál*-t, *Aidá*-t, *Othello*-t, *Falstaff*-ot megőrizve, a többi, szellemi testvéreit, sorsukra bízta; azt kellett hinnünk, hogy a zeneesztétika Verdi értékét végérvényesen megállapította — s váratlanul, vagy másfél évtizeddel ezelőtt, egyszerre csak forrásba jött az ó-bor, az elfeledett kótások zengeni kezdtek, nyugtózó ruhájukat, ügyetlen szövegkönyveiket ledobták magukról s a tetszhalott

vezérkönyvek elkezdtek énekelni. Feltámadt bennük a dallamerő s Franc Werfel zenei alchimista műhelyében életre kelt *A végzet hatalma*, *Don Carlos*, *Sziciliai vecsernye* és *Simone Boccanegra*. Franz Werfel értékes működése nyomán az olasz Verdinek Németországban valóságos reneszansza él. Megerősítette az itáliai Verdi-kultuszt, áttérjett Angliára s nálunk is fogékony talajra talált. Az utolsó évek alatt három elfeledett Verdi-operát állított be Operaházunk a játékrendbe: *A végzet hatalmá-t*, a *Don Carlos-t* és a *Simone Boccanegrá-t*.

*

A *Simone Boccanegra* szövegét Francesco Piaye, olasz librettista írta, aki Verdi számára az *Ernani*, *Rigoletto*, *Traviata* szövegek könyvét készítette. Ez a munkája a gyengébbek közül való. Franz Werfel lelkiismeretes átdolgozásában is meglehetősen zavaros.

A *Simone Boccanegra* 1857-ben, a *Trubadur* és a *Traviata* után készült. Bemutatója Velencében volt. Megszokott Verdi-siker a szövegek könyv hibái miatt nem jelölte művészeti útját.

Az opera zenéje természetesen a szokott Verdi-stílusban készült. «Kaptafára húzott muzsika», — mondják némelyek. De hiszen éppen ez az értéke. Dallamokkal sűrített, drámai erejű, jellemző zene. Verdi csak önmagához hasonlított s ha a vezérkönyv némileg kaptafára is készült, ilyen szenvedélyes lendületben faragott, művészi kaptafát senki sem tudott magának készíteni. A párisi nagyopera látványos, hatáskereső, romantikus, történeti levegője uralkodik a zenedrámán s az ősi olasz opera finom franciás ötle-

tekkel keveredik benne. A zenei hangsúly az együtteseken van. A megszokott Verdi-féle szólóáriákból csak néhányat kapunk.

*

Az opera három felvonásból és előjátékból áll. Külön nyitánya nincs, csak a negyedik felvonást vezeti be előzene. A főbb szereplők:

Simone Boccanegra,	
fiatal plebejus, majd doge	bariton
Fiesco, a patriciusok vezére, majd	
Pater Andrea néven szerzetes	basszus
Albiani, kancellár	bariton
Amelia	szoprán
Gabriele Adorno	tenor.

Történik Genovában, a 14. században.

Az *előjáték* azt adja tudtunkra, hogy Fiesco a genovai előkelők, vagyis patriciusok vezére, rabságban tartja Mária nevű leányát, mert szerelembe esett Simone Boccanegrával, a plebejussal s gyermeke született tőle.

A plebejus párt vezére, Paolo Albiani, új doge-nak Simone Boccanegrát akarja megválasztatni, aki elfogadná a tisztelet, mert azt reméli, hogy ha hatalomra kerül, kiszabadíthatná kedvesét atyja rabságából.

De a leány szenvedéseibe belehalt. Simone Boccanegra csak a ravatalon láthatja Máriát ugyanakkor, amikor a győzelmes plebejusok doge-nak választották meg őt.

Az *első felvonásban* az előjáték időpontjától számítottan 20 év múlva kezdődik a történet. Színhely:

Genova város közelében a patricius Grimaldi-család palotájának kertje.

Genovában a plebejus Simone Boccanegra az úr, ő a doge. A szépséges Grimaldi Amelia szerelmes Gabriele Adornoba s féltve óvja az ifjút a doge elleni politizálástól. Amelia attól retteg, hogy őt a kancellárhoz, Paolo Albianihoz akarják nőül adni. Ezt megelőzendő, megbízza szerelmes ifját, Gabrieleet, hogy keressen papot, aki kettejüket összehadja.

Gabriele Pater Andrea nevű szerzeteshez fordul, aki nem más, mint az opera előjátékából ismert Fiesco, előkelő patricius, aki sok év óta titokban, álnév alatt, szerzetesi ruhában él a városban s szítja és irányítja az ellenforradalmat, a doge elleni elégedetlenséget. Pater Andrea, vagyis Fiesco, elmondja Gabrielenek, hogy Amelia nem patricius származású, csak fogadott leánya a Grimaldi családnak.

Paolo Albiani, a kancellár, megkéri a doget, hogy nyerve meg számára Amelia hajlandóságát, mert nőül akarja őt venni. Simone Boccanegra, a doge, beszél a leánnyal s megtudja tőle, hogy egy patricius ifjúba szerelmes, így Albiani nem számíthat a kezére.

A Simona Boccanegra és Amelia közti beszélgetésből az is kiderül, hogy Amelia nem más, mint Simone Boccanegra Fiesco Máriától született gyermeke. Az előjátékban történekből tudjuk, hogy Fiesco Mária húsz évvel ezelőtt meghalt. Simone Boccanegra és Amelia, apa és leánya, boldogan ismerik fel egymást.

A doge azt a hírt viszi meg a leánykérő kancellárnak, hogy nem számíthat Amelia kezére. A kancellár emiatt féktelen haragra lobban s megbízza egyik hívét,

hogy rabolja el színiára Ameliát. Ő maga berohan a tanácsba, hogy felláztassa a nemességet.

A színhely változik. Genova város tanácstermében vagyunk, ahol nagy a forrongás. Gabriele, Amelia szerelmes ifja, meg akarja ölni a doget, mert azt hiszi, hogy Ameliát ő rabolta el.

A doge Amelia közbelépésére a gyilkostól megmenekül.

A zűrzavarban Gabriele és Fiescot elfogják.

A felvonás zenéjéből a kerti-zenére, Amelia szóló áriájára, a szerelmi kettősre s az együttesekre hívjuk fel a figyelmet.

A második felvonás színhelye: a doge palotájának termei.

Amelia elrablásának értelmi szerzője, Albiani kancellár, retteg a leleplezéstől. A doge két foglyának, az öreg Fiesconak és az ifjú Gabrielének össze-vissza hazudozik. Hamis látszattal sikerül elhitetni Gabrielével, hogy ideálja Amelia, a doge kedvese lett. Gabriele ezért meg akarja ölni a doget, amit Amelia másodszor is megakadályoz.

A szerelmes ifjú most tudja meg, hogy Amelia nem kedvese, hanem leánya a dogenak. Így természetesen nem emel kezét Amelia atyjára, hanem védi a doget s ellene fordul a Simone Boceanegrára törő fellázadt tömegnek és rendet teremt.

A felvonás zenéjéből a mesteri ének-hármasra és az izgalmas fináléra hívjuk fel a figyelmet.

A harmadik felvonás színhelye: a doge palotájának belseje.

Simone Boccanegra, a doge, az öreg Fiescot szabadlábra helyezi, Paolo Albiani kancellárt pedig elfogatja és kivégezteti, mert kiderül, hogy ő rabolta el Ameliát és bujtotta fel a lázadást.

Az öreg Fiesco a vérpadra menő kancellártól megtudja, hogy Simone Boccanegrát megmérgezték. Megrendül az öreg, mert nemes ellenfelének nem ilyen véget szánt. Mikor utóljára találkozik a haldokló dogeal, felfedi előtte kilétét, elmondja neki, hogy ő nem Pater Andrea szerzetes, hanem Fiesco, a régi ellenfele, a patriciusok egykori vezére.

Simone Boccanegra feltárja Fiesco előtt Amelia titkát, bevallja, hogy ő a leány apja és Amelia az egykori Fiesco Mária leánya. Így a nagyapának visszadja unokáját.

Megható, nagy pillanat következik, az öreg Fiesco és a haldokló Simone Boccanegra könnyek közt összeölelkezik.

Így ért véget a középkori olasz városok családjai közt nem ritka, sokszor évtizedekig elhúzódó ősi gyűlölködés.

A felvonás zenéjéből a doge (bariton) és Fiesco (basszus) kiemelkedő kettősére hívjuk fel a figyelmet.

A VÉGZET HATALMA

Giuseppe Verdi, a legnagyobb olasz operaköltő, aki örökszép dallamaival az emberiségnek nagy boldogítója, 1813-tól 1901-ig élt. Huszonnyolc operát írt. Ezek — egy kivételével — idők folyamán mind előadásra kerültek Magyarországon. Közülük kilenc most is állandó műsordarabja Operaházunknak. Újabban két Verdi operával bővült a játékrend, a *Don Carlos*-szal és *A végzet hatalma*-val. Mindkettőt játszották már a régi Nemzeti Színházban, de nem volt sikerük. *A végzet hatalma* csak háromszor került színpadra. Most, az általános Verdi-újjászületés éveiben, mindkettőt felelevenítette az Operaház. *A végzet hatalma*-t 1875 november 9-én mutatta be a Nemzeti Színház operaegyüttese s a m. kir. Operaház 1929 március 23-tól tartja műsoron.

Verdi népszerűsége és hatása folytonosan emelkedőben van. A német operaszínpadok valóságos Verdi kultuszt űznek. Sorozatokat rendeznek műveiből, sorban újítják fel operáit, kisebb jelentőségű műveit átírják, átdolgozzák, a modern színpadi technika minden eszközével szolgálják, kápráztatják Verdi nagyrészt halandó szövegkönyveit. Vajjon miért? A me-

lódíart! A zene újabban háttérbe szorított legfőbb eleméért. Az emberek áhítoznak a hűtlenül elhagyott melódia ölelő, megbékéltető karjai után. Ebből pedig operaszínpadon legtöbbet Verdi műveiből kapnak. Ez a Verdi — reneszánsz titka.

Verdi úgynevezett dallamoperát írt, melyeknek alapja az énekelt dallam kifejezőerején nyugszik. Verdiben minden: dallam; még a komorság és tragikus összeütközés is határozott vonalú, tiszta zene. Egészséges, színpadi hatásokra törekvő, magával ragadó muzsika. Énekbeszéde is magasrendűen dallamos. Vezérkönyvének minden zúga zeng.

Ilyen *A végzet hatalma* opera zenéje is. Vezérkönyve tartja életben, mert nem szerencsés szövegkönyvétől elpusztult volna. Mikor a szövegkönyvet Piave nevű olasz színpadi író — aki az *Ernani*, *Rigoletto* és a *Traviata* librettóinak is szerzője — vagy nyolcvan éve megírta, a szöveg zavarossága miatt az opera majdnem megbukott. Verdi, maga is érezte ezt a hiányosságot s szövegkönyvírójával átdolgoztatta. Hiába, librettójától nem lehetett megszabadítani a partitúrát. Legújabban aztán Franz Werfel, német költő és író, aki Verdiről érdekes regényt adott ki, gyúrta át a szöveget. Nem sok eredménnyel. Nálunk is jórészt ebben az átdolgozásban került színre az opera.

*

Az eredetileg négyfelvonásos dalnúból így háromfelvonásos opera lett, mely a m. kir. Operaház előadásában hét képből és előjátékból áll.

A végzet hatalma, melynek olasz címe, *La forza del destino*, Verdinek sorrendben huszadik operája. Az orosz cári udvar felkérésére készült. Első előadása 1862-ben volt, Szentpétervárott. Olaszországban a milánói Scalában, 1869-ben játszották először.

Főbb szereplői:

Calatrava gróf	basszus
Leonora	} a gróf gyermekei szoprán. bariton tenor.
Don Carlos	
Alvaro	

Történik Spanyol- és Olaszországban, a XVIII. század közepe táján.

Az opera lezárt nyitánnyal kezdődik, mely a mű főbb dallamainak feldolgozása.

Az előjáték színe: Leonora szobája, atyja, Calatrava spanyol őrgróf villájában.

Nyári éjszaka fénye önti el a gazdag bútortatú szobát. Az öreg gróf és leánya, Leonora, kettőse nyitja meg a drámát. Megtudjuk, hogy Leonora szerelmesével, a mesztic (vagyis fehér és színes félvér) lovaggal, Alvaróval, készül megszökní az atyai házból. Az öreg gróf nyugovóra tért s a leány várja kedvesét. Minden kész a terv szerint, mikor váratlanul benyit az apa s útjukat állja. Alvaro nem védekezik, eldobja fegyvereit. Pisztolya véletlenül elsül s megöli az apát. A haldokló gróf megátkozza leányát. A szerelmesek menekülnek s az üldöztetésben elszakadnak egymástól.

Változik a szín. Falu egy ferences kolostor közelében. Az országút mentén nyitott korcsma. Öszvér-

hajcsárok, korecsnázók jönnek-mennek. Egyik asztalnál egyedül ül egy diák, aki nem más, mint Don Carlos, a megölt öreg gróf fia. Nőtestvérének Leonorának és szerelmesének, Alvarónak keresésében vetődött ide, mert megfogadta, hogy atyját megbosszulandó, mindkettőt megöli.

A hajcsárok kardala indítja meg a zenét. A diákot Preziosilla, a tenyérből jósoló cigányleány szórakoztatja.

Leonora fiúruhában bujkál bátyja üldözése elől. Most itt van, egy öszvérhajcsár társaságában, de mintha bátyja felismerte volna őt?... Rendkívül feszült a helyzet...

Zarándokok vonulnak el szent énekeket énekelve. Leonora irgalomért könyörög Istenhez, bátyja bosszúállásért. Mindkettőjük imája beleszövődik a zarándokok karába.

A diák drámai balladában mondja el a korcsma-belieknek családjá történetét. Leonora borzadva hallgatja rejtékhelyén bátyja szavait s amint esteledik, elmenekül a korcsmából.

Változik a szín. Pirkadó hajnal. Ferences zárda komor épülete a színpad egyik oldala, a másik templom. A barátok kara a hajnali ájtatosságot énekli.

A menekülő Leonora, fiúruhában, becsenget a kolostor kapuján. A gvardiántól felvételét kéri a barátok közé. Felfedi előtte — sorsa elmondása közben — nőletét. A gvardián megszanja őt s beleegyezik, hogy haláláig vezekelhessen a kolostor közelében levő remetealakban. A barátok kíséretében, harangozás és ájtatos énekek közt indul el Leonora a remeteház felé.

Az opera első felvonásának zeneszámai közül az előjátékban Leonora románcára, az előjáték fináléjára; a korcsmajelenet hajcsár-kórusára és sequidillájára, valamint a zarándokok kórusára, a cigánylány dalára, Don Carlos balladájára, a kolostor-udvari jelenet áhítatos kórusaira s a felvonás záró-fináléjára hívjuk fel a figyelmet.

A második felvonás színe: harcér, a szövetséges spanyol-olasz csapatok első állása Velletri városánál, Róma közelében. Holdfényes éjjel.

Folyik az ütközet; messziről katona-kórus hallszik.

Jön Alvaro, levélköteget szed elő, Leonora írásait. Szenvedélyes szerelmi dalt énekelve, forgatja kedvese régi leveleit.

Egyszerre fegyverzaj, csapatok rohannak át a színen. Üldöznek valakit. Alvaro megmenti az üldözöttet, aki nem más, mint Don Carlos, a bosszúálló fiú. Hét éve keresi már atyja gyilkosát. Nem tudják egymásról, hogy kiesodák, mert mindketten álnéven szolgálnak a hadseregben. Örök barátságot fogadnak.

Hirtelen változással a harcéri tiszt szállításra vagyunk. Alvaro egy rohamban sebet kapott, életét Don Carlos menti meg, akit az imént Alvaro szabadított meg a haláltól. Alvaro barátja és megmentője őrizetére bízta a nála lévő levél-köteget. Don Carlos ebből megtudja, hogy húga elesábítójával és atyja gyilkosával áll szemközt.

Megrendítő helyzet. Don Carlos felújjong, amikor az orvos jelenti, hogy a sebesült életben marad, mert így alkalma lesz a bosszúállásra.

Újra változás. Színhely: az elfoglalt Velletri város piacain dorbézolnak a katonák. Preziosilla, a cigánylány is a mulatozók közt sűrög-forog s lelkesülten énekli a tömeggel együtt a «Rataplan» refrénről ismert katonadalt, majd táncra perdülve, járja a többiekkel a tarantellát.

Don Carlos csak arra várt, hogy Alvaro felgyugyuljon sebesüléséből s akkor párbajra kényszeríti őt. Alvaro ártatlansága tudatában ki akar térni a párbaj elől, de, amikor Don Carlos szidalmazza kedvesét, Leonorát, kardot ránt, összezsap vele s kis híja, hogy meg nem öli Don Carlost. Katonák választják szét őket.

Alvaro érzi, hogy akármit tesz, a végzet hatalma mindig kíséri őt.

Eltöri a kardját s elhatározza, hogy kolostorba vonul.

Ebben a felvonásban van, a párbaj előtti jelenetben a hatalmas bosszú-kettős. Alvaro és Don Carlos énekli. Ez Verdi egyik legszebb és legemelkedettebb dallamfüzére. A duett világhírű. Főként ennek köszönhető, hogy *A végzet hatalma* nem kerül le a színpadokról. A felvonás gazdag zenei anyagából még a «Rataplan»-finálét emeljük ki.

A *harmadik felvonás* színhelye a Ferences-kolostor udvara, ahol koldusok várják a zárda ingyenebéd kiosztását. Ebben a kolostorban él megváltoztott néven Alvaro.

Jön egy idegen lovag, aki éppen Alvarot keresi. A lovag nem más, mint Don Carlos, a bosszúálló, aki tudja, hogy Alvaro ebbe a zárdába vonult vissza.

Ismét szembenáll a két ellenfél. Don Carlos kardot kínál Alvaronak, hogy védje magát, de a barát szerzetesi fogadalmára hivatkozva, nem vív meg vele. Inkább porig alázza magát. De mikor Don Carlos vérig sérti, elfogadja a kihívást.

Változik a színhely. Hegyi tájon remetelak. Esti félhomály.

Riadtan, mintha üldöznék, jön Leonora. Beteges, lesóványodott. Megható áriában ecseteli sorsát és szenvedéseit.

Don Carlos és Alvaro párbajozva mennek át a színen. Leonora nem tudja, hogy kik.

Don Carlos a párbajban elesik és papot kér. Alvaro rohan a remetelakhoz, hogy papot hozzon s előtte áll Leonora, akit régen holtnak hitt.

A viszontlátás boldog percei után Leonora megtudja, hogy Don Carlos, a fivére, most a párbajban elesett.

Alvaro így megölte az apát és a fiút is.

Ezt a csapást Leonora nem éli túl, a borzalemtől holtan hanyatlik a gvárdián karjába.

Alvaro — végzetét átkozva — csaknem megsemmisül, de ismételve haldokló kedvese vallásos, megbékéltető szavát, megnyugszik s a túlvilági üdvösség reményével visszamegy a kolostorba.

AIDA

A statisztika rideg számait néha művészeti értékelés támogatására is fel lehet használni. Ha ötvenhat éves Operaházunk működésének évkönyvét lapozzuk, a legtöbbször előadott dalművek közt ezeket találjuk: *Aida*, *Bajazzók*, *Carmen*, *Faust*, *Hunyadi László*, *Lohengrin*, *Parasztbecsület*, *Rigoletto*, *Szevillai borbély*, *Tannhäuser*, *Trubadur*. Ezek az operák háromszáznál jóval több előadást értek meg. Közülük három Giuseppe Verdi alkotása s a három közt is az *Aida* vezet az előadások számában. Az *Aida* népszerűségének ez csak egyik adata, de ha az összes operaház évkönyvét megnézzhetnők, szinte bizonyos, hogy a földkerekségen a legtöbbször játszott opera a *Faust* és az *Aida*.

Az értékességen felül van-e ennek valami magyarázata? Van. És pedig az, hogy az *Aida* a legtökéletesebben fedi azt a fogalmat, amit ma operának neveznek. Műfajának legteltebb virága, mert megvesztegető zene, csodálatos ének, izgató dráma, különös exotikus balett és látványos színpad találkozik benne. Verdinek, az operairodalom halhatatlanjának, összes alkotása közt sincs értékesebb dalműve, az *Otello*-t és

a *Fallstaff*-ot leszámítva. Művészetének legnagyobb gazdagságát pazarolta az *Aida*-ra, ez képviseli legérettebb, legeredetibb dolgozási módját, mellyel visszanyúl a régi nagy olasz dramatikusok irányához, szelleméhez s ily módon nemzeti stílusösszefoglaló költő magasztára emelkedik. Az *Aida* keleti tárgyú dalmű, exotikus vidéken, nekünk idegenszerű környezetben folyik cselekménye s mégis olasz ez az opera, sőt: a sokezer olasz opera milánói dómja!

Az olasz zene-lélek betetőződése.

Elsősorban dallam-opera ez is, mint minden Verdí-dalmű, de milyen dallamok! Micsoda dallam-csodák! — aki egyszer hallotta, százszor megkívánja...

*

Az *Aida* időrendben Verdí huszonharmadik operája. Ötvennyolc éves korában írta, amikor már rég világhír övezte nevét. Keletkezésének története a Suez-csatorna megnyitásával függ össze. Világraszóló ünnepséggel készültek a nagy eseményre. Az egyiptomi khedive felkérte Verdít, írjon a megnyitásra egy egyiptomi tárgyú operát. A zeneköltő elvállalta s egy esztendei munka után elkészült az operairodalom remekműve. Az opera tárgyát a khedive választotta ki és Marietti bej, egyptológus, állította össze a szövegeknyvet Du Locle-val együtt, aki Verdí «Don Carlos» operájának egyik szövegírója. Ezt a francia nyelvű, prózában írt szövegeknyvet Verdí: régi bevált librettistájával, Antonio Ghislanzoni-val, olasz versekbe szedette s a maga ötleteivel és tapasztalataival gazdagította. A szövegeknyv hősi szerelmi történetet mond el az egyiptomi multból. Négy erőteljes, szenvedé-

lyes alak sorsa viszi a cselekményt a tragikus végki-fejlődésig. A drámai összeütközés az egyiptomi udvar-ban fogolyként élő szép, ethiop királyleány, Aida, lel-kében megy végbe, mert szerelme összeütközésbe ke-rült hazaszeretetével.

Az *Aida* szövegkönyve irodalmi szemmel nézve sikerült. Meséje, alakjainak jellemrajza világos, jele-netezése, felépítése ügyes, érdekes. Exotikus tárgya sok jó alkalmat ad a zeneköltőnek szokatlan zengé-sekre.

Az opera bemutatója 1871 december 24-én volt Kairóban, a világ minden részéről összesereglett, igen előkelő közönség előtt. A legnagyobb lapok külön tudósítókat küldtek ki erre az alkalomra, de maga Verdi nem ment el a bemutatóra, mert a hosszú ten-geri utat nem akarta megkockáztatni. Az első elő-adás rendkívüli sikert hozott. Rövid időre rá a mi-lánói és párisi bemutató felülmulta a kairói ünnep-lést is. Azóta csupa diadal, ahol felhangzik a «Celeste Aida» kezdetű románc.

Nem érdektelen, ha megemlítjük, hogy Verdi az *Aidáért* az opera megrendelőjétől, az egyiptomi khedi-vétől, 200.000 frank tiszteletdíjat kapott. Ez a leg-nagyobb honorárium egy műért, amiről a zenetörté-net tud.

Nálunk az *Aidát* 1875 április 10-én játszották először a régi Nemzeti Színházban. Nagy hír előzte meg. Bécsben pár hónappal előbb adták és diadalától visszhangzott az egész sajtó. A magyar bemutaton is rendkívüli sikert aratott. Elesodálkoztak a hozzá-értők, hogy a hatvanadik évéhez közeledő zeneköltő ennyire frissen dalol.

Altkoriban egy fiatal és igen szép, amerikai születésű operaénekesnő hozta lázba tüneményes hangjával és poétikus játékával Budapestet. Neve: Hauk Minnie. Három éven át szerepelt mint vendég a Nemzeti Színház operaegyüttesében. Ő alakította nálunk először Mignont. Kedvezésből Aida szerepét is neki osztották ki, holott ez a súlyos drámai alak nem illett finom lírai szopránjához. Ezt a kritika meg is mondta. Mégis tomboló sikert aratott a darab. A nagyszerű Erkel Sándor vezényelt. Míg meg nem nyílt az Operaház, a Nemzeti Színházban 69-szer játszották az *Aidá*-t.

*

Az *Aida* négy felvonásból áll. Ezek a harmadik felvonás kivételével, két-két képre tagozódnak. Főbb szereplői:

Aida, rabszolgalány a fáraó udvarában	szoprán
Radames, hadvezér	tenor
Amneris, a fáraó leánya	mezzo-szoprán
Amonasro, etióp király, Aida apja	bariton
A fáraó	basszus.

A cselekmény Memphisben, az ókori Egyptom fővárosában folyik.

Az operának lezárt nyitánya nincs, hanem rövid, lassúmenetű «Preludio», vagyis előjáték előzi meg a drámát. Az előzene az opera motívumai közül Aida szerelmi szolamán épül fel.

Az első felvonás színtere a fáraó memphisi palotájának oszlopos terme. Ó-egyptomi stílusú színpad.

Jön a főpap s közli Radames hadvezérrel, hogy az etiópok ismét háborúval fenyegetik Egyiptomot, most döntenek el, ki vezesse az egyptomi sereget. Amint a főpap elmegy, a hírt és dicsőséget szomjazó Radames reménykedik, hogy talán ő lesz a hadjárat vezére. Azért is vágyik erre, hogy szerelmét, Aidát, az etiop királyleányt, aki az egyptomiak rabságában sínylődik, hazájába visszavihesse s mint az elfoglalt terület fejedelme, trónjára ültethesse. Ebben a hangulatban énekli Radames első szerelmi sóhaját, a «Celeste Aida» (magyarul «Isteni Aida») kezdetű románcot, mely a legismertebb és legragyogóbb tenoráriák egyike az operairodalomban.

Váratlanul belép a terembe Amneris, a fáraó leánya, akinek Radames titkos szerelme. Amneris sejti Aida és Radames mély vonzalmát s amint Aida belép, megbizonyosodik erről, mert a pillantások mindent elárulnak.

Izgatott menetű ének-hármas zárja le a jelenetet.

Bevonul a fáraó díszes kíséretével s hősiessé induló szerű dallam aláfestésében harcot hirdet az Egyiptomra törő etiópok ellen. Az etiópok vezére Aida apja, Amonasro király. A fáraó az egyptomi sereg vezérévé Radamest nevezi ki.

Mindez mesterien felépített hatalmas együttes keretében történik.

Amint Aida egyedül marad, gyötrő kétségbeesés fogja el, mert ha Radames győz, hazája elpusztul, ha nem győz, szerelmesének vége. Mardosó kétségei

közt az istenekhez fordul. Gyönyörű áriája csupa fájdalom, reménytelenség és zokogás.

A felvonás fináléja — szokatlanul — nyílt változással más színen játszódik le. Misztikus, ókori keleti templomban, ahol Radamest vallásos szertartással az egyiptomi seregek vezérévé avatják fel. Megkapó exotikus kép, melyet idegenszerű dallamok, különös ritmusú táncok, rejtelmes távoli kórusok színeznék. Ünnepestélyes himnusszal végződik a jelenet, mely a dráma menetét késlelteti ugyan, de zeneileg olyan környezetfestés, melynél művészbet nem sokat találunk az operairodalomban.

Az opera *második felvonása* két színre tagozódik, nyílt színpadi változással. Az első színtér a fáraó leányának, Amnerisnek, lakosztálya, hol a szépséges királykisasszony rabnői környezetében készülődik a diadalmi ünnepre, mert Radames leverte az etiopokat s most tartja bevonulását. Érzéki, vágyódó dallamok szállonganak a keleti füstölőtől illatos szobában. Ottöltetés közben szerecsengyermekek tánca szórakoztatja a királyleányt. Amint Aida belép, a két vetélytárs izgatott ének-kettősben csap össze egymással Radamesért. Aida bevallja Amnerisnek, hogy szereti a hőst s Radames is őt.

A színhely megváltozik s kezdődik az egyiptomi győztes sereg diadalmi bevonulásának káprázatos színpadi képe. Ezernyi nép a téren, belép a fáraó, követik a papok, legyező és jelvényvivők, utánuk Amneris, díszben, Aidával és kísérőivel. A fáraó elfoglalja a trónt, mellette ül a leánya s a trón lépcsőjén Aida. Ünnepestélyesen megszólalnak a kürtök, hatalmas hála-

ének dicsóíti a győzelmet s a világhírvé vált induló dallamára bevonul serege élén a hős.

A finálé zenéje csaknem egészében: egymásba szőtt indulómuzsika. Arányaiban meglepő, fokozásaiban páratlan hatású. Az induló: maga a dallampompa. Színes, különös balettzene incselkedik a harcias, gyújtó zengések közt. Verdinek ez az együttese utolérhetetlen operairodalmi remekmű.

A hadvezér a tömeg örömujjongása közepette jelenik meg. A fáraó bensőséges szavakkal fogadja s leánya fejedelmi koronát illeszt fejére.

Most vonul el a rabul ejtett etiópok elgyötört csapata, kiknek sorában Aida felismeri apját, Amónasro, etióp királyt. Kétségbeesetten omlik lábaihoz. A foglyok szabadonbocsátásukat kérik a fáraótól. Radames a pártjukra áll, de a főpapok ellenzik a kérés teljesítését. Így Amónasro és leánya továbbra is fogtságban marad. A fáraó Radamesnek hősi szolgálataiért felajánlja Amneris kezét, mire a nép örömujjongásban tör ki.

Zeng az öröm a színpadon, csak Aida és Radames szíve ver szomorú dallamot.

A *harmadik felvonás* az úgynevezett «Nilusparti jelenet». Háttérben a misztikusan hömpölygő folyamóriás; csendes, csillagos éjszaka, telve illattal és a természet keleti bűbájának fojtott hangjaival. Lírai bűvölet énekel a Nilus csobogásának ritmusából. Tétova dallamfoszlányok, zümmögő tremolókkal vegyített pengető vonósok festik a felejtethetetlen természeti képet, melyet Verdi zseniális egyszerűséggel vázol fel.

Isis temploma áll az előtérben, hova Amneris a főpap kíséretében imádkozni jött. Bemennek a

templomba, honnan vallásos ének szűrődik ki az éjbe. Aida egyedül áll a folyamparton, ahol titkos találkozóra várja Radamest. Végső búcsúja ez szerelmesétől és az élettől. Összetört lélekkel búcsúzkodik távoli hazájától is, mert nem fogja látni többé. Ez a tárgya Aida híres románcának, melyet a Nilusnak sóhajt el a szomorú leány. Ez az ária Verdi meleg szívének egyik legmélyebb dobbanása. Harmóniákban, dallamvezetésben, éteri finomságban egyaránt mesteri.

A folyamparti bokrok közül előbukkan Amonasro, Aida atyja s ráveszi leányát, hogy Radamestől tudja meg az etiópok ellen készülődő újabb hadjárat hadititkait. A leány szerelme és honszeretete tusakodásában ellenkezik apjával, de végre is enged s Radames a hadititkokat elárulja neki.

Végtelenül izgalmas, egymásutáni két énekkettősből érzékíti Verdi a drámának ezt az összeütköző csúcspontját. Képzeltető, hogy Verdi, a zeneirodalom legnagyobb dallam-dramatikusa, micsoda muzsikai erővel feszíti a két döntő jelenetet.

Mikor Amonasro Aida révén Radamestől megtudja az etiópok menekülésének útját s rá akarja venni Radamest, hogy pártoljon át hozzájuk, kilép Isis templomából Amneris. Rögtön átlátja a helyzetet s megparancsolja a katonáknak, hogy fogják el Radamest, Aidát és Amonasrot. Aida és atyja elmenekül, Radames pedig önként átadja kardját a főpapnak.

A zenekar vészes akkordjai zárják le a felvonást.

A *negyedik felvonás* cselekményének menetéhez tudnunk kell, hogy az áruláson kapott hadvezér, Radames, fogoly. Aida elmenekült s atyját, Amonasrot, az üldöző katonák megölték.

Színhely a fáraó palotájának egyik terme, ahonnan léposő vezet a papok földalatti törvénykezési csarnokába.

Amneris, a fáraó leánya, meg akarná menteni Radamest, akit ő juttatott börtönbe s akit még mindig szeret. Rá akarja bírni a foglyot, hogy szerelmével ajándékozza meg őt s akkor szabadulása bizonyos. De Radames nem hajlik a kérlelésre, megundorodott az élettől, vágyik a halálra. Most is visszautasítja Amneris szerelmét. Elszántan megy bírái elé.

A törvénycsarnok földalatti mélyéből felhangzik a papok szertartásos ítékezésének komor dallama. A hős nem védekezik. Elhangzik az ítélet: földalatti templomi sírboltban lassú halállal kell elpusztulnia.

Megkötözve hozzák Radamest, leviszik a kriptába. Most sem szól egy szót sem, vállalja Aidához kötött szerelme végzetét.

Amneris borzadva nézi a történeteket s írtózatosságot szórva az ítélező papokra, fájdalmában, önkívületében összeesik.

Nyílt változással élénk táru az opera utolsó színe. Látszik a templom alatti befalazott sírbolt s felette a pompázó oszlopos Isis-templom.

Radames Aida nevét sóhajtva, várja pusztulását. Egyszerre nyöszörgés üti meg a fülét. Odanéz, Aida áll mellette a sötét kövek koporsószerű szörnyűségében. Előzőleg belopózkodott a kriptába, hogy együtt haljon meg szerelmesével. Radames ki akarja szabadítani Aidát, hiszen a leány ártatlan, — de a kőfal néma és kérlelhetetlen.

Radames látja, hogy mindennek vége. Fent a templomban zeng a misztikus szertartás. A kriptasötétjében pedig a két szerelmes megható ének-kettősben búcsúzik el egymástól és az élettől. Ez a muzsika: maga a zenei fenség.

TANNHAUSER

Wagner Richardnak, a *Tannhäuser* zeneköltőjének neve: fogalom. Nemcsak a zeneművészet, hanem az általános műtörténet egyik gényusa. Mert amellet, hogy a zene újabbkori fejlődésének egyik vezére, mint író, drámaíró, filozófus és színházi rendező, ma is gondolatébresztő, elevenen élő mester, aki több mint fél évszázadon át forrongásban és izzásban tartotta az egész művészeti és irodalmi világot. Shakespeare és Napoleon kivételével talán senkiről sem írtak annyit, mint Wagnerről. Dicsőítést, ócsárlást, bírálatot és magyarázatot. A szó szoros értelmében külön könyvtárakat építettek a németek a róla szóló művek befogadására.

Wagner Richard kultusza — saját hazáján kívül — időrendben először Magyarországon virágzott ki. A magyar Wagner-kultusz csaknem kilencven esztendő. Mi már akkor megértéssel és szeretettel fogadtuk Wagner műveit és őt magát, amikor lángeszét a világ még nem ismerte el. A «jövő zenéjének» apostola — amint Wagnert nevezték — kétizben járt Pesten, 1863-ban és 1875-ben. De műveit sokkal előbb-ről, 1853-tól ismeri közönségünk, mikor *Tannhäuser*-ének nyitányát a Nemzeti Múzeum nagytermében a

Filharmóniai Társulat Erkel Ferenc vezénylesével bemutatta. Ő maga is vezényelte később ezt a nyitányt pesti hangversenyén.

A magyarországi wagnerizmusnak külön, gazdag történetét nem követjük, de hangsúlyozzuk, hogy Wagner művészetének hatása a mult század második felében végigvonul az egész magyar zenei életen. A legfontosabb magyar vonatkozást azonban ki kell emelnünk: Wagner és Liszt Ferenc viszonyát. Liszt dicsősége teljében volt, mikor a szegény és sorsüldözött, fiatal német karmestert megismerte. Ő volt az első, aki Wagner zsenijétől elragadtatva, szárnyai alá vette az alig ismert német muzsikust. Barátságába fogadta, gondoskodott róla, nélkülözéseiben segítette, munkálkodásának lehetőségeit megkereste, műveit Weimarban sorozatosan előadatta, alkotásait zongorára átírta, hangversenyein mindenütt játszotta, terveit, törekvéseit mindenben segítette. Bátran mondhatjuk, hogy Wagnert ő ismertette meg és ő ismertette el a világgal. Még azt is mernők állítani, hogy Wagner művészetének alapjait nem kis részben Liszt műveiben megtalálhatjuk. Wagner maga mondta: «Liszt Ferenc nélkül sohasem lettem volna az, aki vagyok.» A legnagyobb germán zenedráma-költő mind ezt egy magyar embernek, Liszt Ferencnek, köszönhette.

*

A súlyos művészeti alkotások rendszerint behatóbb ismeretek megszerzése után tárják ki teljes lényegüket. Így a *Tannhäuser* megismeréséhez is szükséges néhány alapfogalom tisztázása.

Feltűnhetik mindjárt, hogy Wagner *Tannhäuser*-jét nem operának nevezi, hanem «cselekmény»-nek. Saját írása szerint műfaji meghatározása: «Handlung». Mit jelent ez? Hiszen a *Tannhäuser* külső formája szerint opera, vagyis dalmű, a színlap is így jelöli meg. Közkeletű elnevezés szerint: opera; de mégis a szerzőhöz kell alkalmazkodnunk, mert ez a műfajbeli megkülönböztetés Wagner művészetének a lényege. Ő nem operairó, ő zenedráma-költő! Wagner előtt az operák áriákból, recitativókból, duettekéből, kvartettekéből, finálékból, indulókból, táncokból, különféle úgynevezett «lezárt» számokból tevődtek össze. Jött Wagner, az operareformátor, ki a színpad folyamatos drámáját nem akasztotta meg ilyen tisztán zenélést célzó elemekkel. Az ő zenéjének vastag gobelinjéből sem hiányzanak a régi operairási kellékek, de azok sohasem tisztán a zenélés kedvéért, a zenei tetszetősség okából részei a vezérkönyvnek, hanem szervesen bekapcsolódva, folyamatosan, végtelen dallamként követik a dráma menetét, melynek zenei nyugvópontja a dráma egy-egy felvonásának végével összeesik.

Aztán Wagnernél a zenekar önmagában is átéli a drámát. A színpadi cselekmény sokszor csak illusztrálja a zenekarba helyezett lényegét. Mert a zene többet tud mondani, mint a szó. Wagner ezt a «többet» felfokozza és megnagyítva kihasználja a cselekmény elmélyítése érdekében. Wagner belülről, a lélek titkos rugóin muzsikál, míg a régi opera jó-részt csak zeneileg aláfestette a színpadot.

Wagnernek ez az elmélete korszakalkotó. Fiatal korában foglalkoztatta őt, de első négy színpadi mű-

vében még nem tudta teljesen kiépíteni ezt, úgyhogy a *Tannhäuser* nem zenedráma, inkább opera, vagy ahogy Wagner nevezte: «cselekmény», mert a régebbi operairási formák közül benne több megtalálható. Mégis új, vagyis zenedrámai eszköz benne: először is a zenei deklamálás, vagyis szavalat, mely a természetes beszéd módján igyekszik elérni művészi hatásokat. A szavalati énekben a nyelvi (versbeli), énekbeli és széptani szabályok egyformán érvényesülnek. Ez az előadási mód Wagner egyik legegységibb sajátossága.

Wagner másik zenedrámai eszköze az úgynevezett vezérmotívumok használata. A vezérmotívum olyan kisebb-nagyobb zenei mondat, vagy mondatrész, mellyel bizonyos személyeket, helyzeteket, gondolatokat, érzelmeket és érzéseket akar jellemezni a zeneszerző. Wagner vezérkönyveiben minden szereplőnek, minden jelentősebb helyzetnek van ilyen vezérmotívuma. Ezek mindannyiszor megcsendülnek, felhangzanak, mikor az illető szereplő megjelenik, bejön a színpadra, kimegy a színpadról, vagy ha róla a szövegben szó esik. A vezérmotívum nem Wagner találmánya, előzői már használták, de következetesen ő fejlesztette ki, rendszert ő épített belőle.

Egy-egy wagneri zenedrámban száz vezérmotívumot is találunk. Ezeknek a vezérmotívumoknak logikus szövögetésével muzsikál Wagner. Ezeknek láncza az úgynevezett végtelen dallam.

Igy teremtett Wagner minden eddigi zeneköltő művétől elütő muzsikát. Sajátos, külön zenei nyelvezetet, mely végtelen értelmű, mint a zene általában és mégis olyan határolt, akár a szó, a fogalom. Wagner szerint

minden egyes szóban kettős tartalom rejlik: az egyik a fogalmi, a másik az érzelmi tartalom. A zenésznek az érzelmi tartalmat lehet és kell kihasználnia. Wagner a szavak zenei mását kereste, megtalálta s ha kellett, megteremtette. Zenéje ugyanazt beszéli, mint hősei. Rendkívüli drámai erő és izzóan folyó líra duzzasztja Wagner ütemeit. Elbeszélő zenéje annyira festői, mint maga a szín. Ez a zene az érzés és értelem magasságában jár. Felemel, visz, sodor, meggyötör, lesújt és kiengesztel.

*

Wagner Richárd tizenegy nagyarányú színpad-zenei alkotást hagyott ránk, közülük a legismertebb, a legnépszerűbb a: *Tannhäuser*. Sorrendben a harmadik, az ifjúkori kísérleteket nem számítva. Megírásával párisi nyomorúságos évei alatt kezdett foglalkozni, 1841-ben. Drezdai karmestersége idején, 1844 végén fejezte be s első előadása 1845 október 29-én volt a drezdai udvari színházban. Nagy sikert nem aratott, de azért a német színpadok kezdték műsorukra tűzni. Nagyot lendített a mű sorsán, hogy Liszt Ferenc, aki akkor Weimarban udvari karmester volt, 1849-ben előadatta és pedig rendkívüli sikerrel. Wagner *Tannhäuser*-ével mindenképpen Párist akarta meghódítani. Magyar összeköttetései révén sikerült kieszközölnie, hogy III. Napoleon elrendelte a *Tannhäuser* párisi színrehozatalát. Wagner a betanításon lelkesen dolgozott, öt hónap alatt 160 próbát tartott s végre a dalmű a bemutatón, 1861 március 13-án, csúfosan megbukott, mert a Jockey Club tagjai nem voltak

megelégedve a balettel. A *Tannhäuser*-ben ugyanis első fogalmazásában nem volt balett, az pedig Párisban okvetlenül kellett, miért is Wagner az első felvonás Vénus-barlang jelenetéhez balettrészt írt, de a Jockey Club urai a második felvonásban kívánták a balettbetétet, nem az elsőben. Ezt a kívánságot a cselekmény rovására Wagner nem teljesítette. Bizony a remekművek sorsa is sokszor hajszálon függ...

Ez után a zenetörténeti szégyen után Páris csak 30 év múlva hódolt meg a *Tannhäuser*nek. A botrányos párisi bukásból annyi hasznót húzott a művészet, hogy azóta a *Tannhäuser*nek kétféle feldolgozását ismerjük, az eredetit, vagyis a drezdait és a párisit. Nálunk 30 év óta a párisi változatban adják a *Tannhäuser*t.

Wagner remekművének magyarországi pályafutásáról megjegyezzük, hogy az első magyar nyelvű *Tannhäuser* előadás a Nemzeti Színházban 1871 március 11-én volt, Erkel Ferenc vezényletével. Főbb szerepeit a színház operaegyüttesének nagy gárdájából Pauliné Markovits Ilka (Erzsébet), Ellinger József (*Tannhäuser*), Kotsis Irma (Vénus), Kőszeghy Károly (Hermann ögrőf) és Láng Fülöp (Wolfram) énekelte. A főpróbát két nappal előbb tartották meg Liszt Ferenc jelenlétében. Liszt úgyszólván vezette a tapsot. A bemutató előadás rendkívüli sikert nem hozott, de a magyar közönségnek Wagner iránti elismerését növelte és fokozta. A *Tannhäuser* nem is került le a játékrendről azóta sem. Ma is egyik legtöbbször játszott dalmű. Bemutatója óta — más fővárosi színházat nem számítva — 329-szer került színre.

*

A *Tannhäuser* drámai meséje Wagner egyéni leleménye. Két régi német monda alapján írta szövegkönyvét. (Ne feledjük, hogy Wagner drámáinak szövegkönyvét mind sajátmaga írta, ami nagyban növeli alkotásainak egységességét, mert amikor a szövegeken dolgozott, zeneileg gondolkozott. Tannhäuser alakjában olyan lelki bonyodalmat testesít meg Wagner, amelyet sajátmaga is jól ismert és átszenvedett: az összeütközést a férfi érzéki és lelki természet, az élvezetvágy és az eszményi törekvések, a gyönyörök szomjuhozása és az önmegtagadó lemondás közt.)

A cselekmény ideje a XIII. század eleje, helye a thüringiai örgrófságbeli Wartburg vára és környéke. Főbb személyei:

Hermann örgróf	basszus
Az örgróf unokahuga, a szépséges, tisztá lány, Erzsébet	szoprán
Tannhäuser, a legkülönb lovag	tenor.

Lovagok és dalnokok, a nagyszabású wartburgi énekverseny szereplői s Vénus, a szerelem szimbolikus megtestesítője.

A cselekmény jelképes jelentőségű.

Hatalmas arányú zenekari nyitány vezeti be a cselekményt. Híres alkotás. Mintája a szimfonikus drámai összefoglalásnak, összesűrítésnek. Teljes zenei képét adja a dráma alapeszméjének. Elénk tárja a jó és rossz, a bűnös érzékiség és a bűnbánó jámborság harcát. A harcban a jó győzedelmeskedik. A nyitány a zarándokok karának vallásos áhitatu dallamával kezdődik s aztán ellentétül hirtelen átmegy

az érzékiséget szemléltető, vad bacchanáliába. A forró hangulaiból diadalmasan csap ki a szerelem istennőjét, Vénust „dicsőítő lendületes himnusz, de mégis elhalkul, mert a vallásos áhitat győz és a nyitány befejezéséként a zarándokok karának megbékélt, lenyűgöző éneke uralkodik el a muzsikán.

Az *első felvonás* első színe a Vénus-barlang belseje. Fantasztikus, buja növényzetű, pompázó, stilizált kertrészlet. Háttérben kékes vízű tó, melyben habléányok, szirének fürdenek, inceselkednek. A színpad előterében Vénus pihen, káprázatos, óriási kagylószerű nyugágyán. Lábánál mámorban hever Tannhäuser. A középkori német monda szerint a Wartburgtól, Tannhäuser történetének színhelyétől, nem messze áll az úgynevezett Hörstelberg. Ennek belsejében Hulda, a német mondabeli Vénus él, varázsos kíséretével. A földi szerelem istennője itt tartja rabjaként Tannhäuser lovagot.

Vad bachanália tobzódik a két szerelmes körül. Egyszerre Tannhäuser, mély álomból felriadva, ki akarja magát szakítani Vénus öleléséből. Nincs ereje, a szerelem hatalmasabb nála. Hárfút ragad s elénekli megigéző szerelemdicsőítő dalát. De hiába minden, a lovag a földre vágyik, elkívánczik a tökéletes boldogság országából, kiszakítja magát Vénus bűvköréből s «Az üdv! az üdv énekem: Mária!» kiáltással elrohan.

Ettől az ígétől, Szűz Mária nevének kiejtésétől, a gyönyörűség tanyája pillanat alatt eltűnik, Vénus megsemmisül s mikor Tannhäuser felocsudik, a gyönyörű thüringiai völgyben találja magát. Tavaszi, illatos szellő, napsugár, legelésző nyáj, pásztorsíp, a hát-

térben Wartburg vára, az erdei út mellett Mária-kép. (Ez a felvonás második színe.)

Wagner a vidék keresetlén báját egy szál klari-
néttel és angolkürttel rajzolta meg.

Tannhäuser megigézve, mozdulatlanul nézi az el-
ragadó, ismerős tájat. A pásztor vidám tavaszi dalba
kezd, majd messziről zsolozsma hangzik. Zarándok-
sereg vonul át a színen, az örök városba, Rómába,
mennek feloldozásért.

Tannhäuser térdre hull a Mária-kép előtt. Így
találja őt az őrgrof és vadásztársasága, kiknek útja
arra vezetett. Felismerik őt, szívesen hívják maguk
közé, hogy vegyen részt dalnokversenyeken, mert
mióta hiányzik közülük, a szépséges Erzsébet kerüli a
dalnokversenyeket.

Erzsébet nevére Tannhäuser újraéled. Viharos erő-
vel tör ki belőle a vágy a másik véglet, a tiszta, a
szűzi szerelem után, melynek Erzsébet a megteste-
sítője.

Lovagtársai közé áll s új életkedvvel megy a
vadászokkal Wartburg várába dalnokversenyre. A füg-
göny összecsapódik.

Ebben a felvonásban a bachanália zenéjére, Tann-
häuser Vénust dicsőítő dalára, a pásztorfurulya dal-
lamára, a pásztor tavaszi dalára, a zarándokok világ-
hírű «acapella» (zenekarkíséret nélküli) kórusára s
a felvonásvég mesteri szeptettjére hívjuk fel a fi-
gyelmet.

A második felvonás: a dalnokverseny.

A középkorban a vitézi torna mellett a szellemi
torna is virágzott. Ezek dalnokversenyek formájában
folytak le. A várurak maguk köré gyűjtötték a köl-

tőket, énekeseket, akik az előkelőségek szórakoztatására nyilvánosan versenyre keltek egymással a feladatul kapott költői téma legszebb megoldásában. A dalmokversenyeket rendszerint díszes ünnepségek keretében tartották meg.

Wartburg várának díszterme is örömbé öltözött. Megjelent a versenyen a vár urának, Hermann örgrófnak unokahúga, Erzsébet s Tannhäuser, a híres lovag-költő, aki hosszabb időn át nem vett részt a versenyeken. Mikor a függöny felmegy, a nagy csarnok üres. Ragyogó, fejedelmi jelenség siet be a terembe. Erzsébet. Áradó örömmel köszönti a fényes ünnepi termet, melyben Tannhäuser szárnyaló dalával elbűvölte őt. Erzsébet szerelemre gyúlt akkor a lovag iránt s most Tannhäuser visszajött, kétszeres ünnepe ez a díszes csarnoknak.

A szenvedélyes szerelem zenéje elhalkul, mert megjelenik az előcsarnokban Wolfram kíséretében Tannhäuser s ünnepies szertartásossággal térdrehull Erzsébet grófkisasszony előtt. Mindkettőjükön látszik a szerelem zavara. Kérdéseik, feleleteik forró ének-kettősben zengnek el. Boldogok, hogy újra találkoztak.

A várudvarról trombitaszó harsan. Jönnek a vendégek. Megjelenik fogadásukra az örgróf és udvara. Káprázatos sorban vonul be a vendégsereg. Ez a bevonulási induló egyike az operairodalom legnépszerűbb részleteinek. A hangszeres dallamokat megerősíti a kar s mikor az induló elvégződik, feláll helyéről az örgróf. Udvozli a dalmokokat, a vendégeket és kiűzi a dalmokverseny tárgyát. A tárgy: mi a szerelem lényege. Erről kell dalolni a költőknek. A győztes Erzsébettől kap jutalmat.

Sorshúzás útján kerülnek sorra a dalnokok. Az első Eschenbachi Wolfram. Dalában az ideáлизmust dicsőíti. Tannhäuser nem osztja Wolfram felfogását. Walther von der Vogelweide következik a dalnokok közül, aki egy véleményen van Wolframmal. Tannhäuser újra ellentmond. Az öreg dalnok, Biterolf, szenvedélyességével elmérgesíti a vitát s mikor a vendégsereg és a dalnokok egységesen Tannhäuser felfogása ellen fordulnak, a dalnok mindenről megfeledkezve, rázendít a Vénus-himnuszra.

Felháborodás tör ki a teremben. A nők eltávoznak s a lovagok karddal rohannak Tannhäuserre. Az izgalmas hangzavarban Erzsébet a felbőszült tömeg és Tannhäuser közé veti magát, testével védi meg a lovagot. Mindenki meglepődik. Tannhäuser — amint eszmélni kezd — megsemmisülten rogy Erzsébet lábához. Szörnyű megszállottságában éppen Erzsébetet sértette meg a legmélyebben s a fenkölt lélek így védi őt:

— Csak az Ég ítélhet Tannhäuser felett!

Az őrgrof kimondja az ítéletet, Tannhäuser bűnbocsánatért zarándokoljon Rómába.

A várudvarról behangzik a zarándokok kórusa, a bűnbocsánat ígéretének dallama.

Tannhäuser megilltődött arcok közt csaknem a földön kúszik a mind erősödő dallam felé.

A *harmadik felvonás* megrendítő s egyben kiengesztelő megoldása a jelképes drámának.

Zenekari előjáték vezet be. A zarándokkar s a jellegzetes vezérmotívumok dallamaiból szőtt szimfonikus zenekép. A hangszerek Tannhäuser római zarándokútját beszélnek el.

Mikor a függöny felgördül, ugyanaz a thüringiai táj áll előttünk, melynek tavaszi pompáját ismerjük az első felvonásból. Csakhogy most őszi színek hervadása ömlik el a vidéken. A Mária-kép előtt egy fehér nő térdel. Erzsébet, aki ide jár imádkozni Tannhäuser bűnbocsánataért.

A nap lemenőben. Messziről, mind közeledve, erősödve kúszik fel a dombon a római zarándokok ismert kórusa. Erzsébet lázas tekintettel keresi a visszajöttök sorában Tannhäuser, de ő nincs a feloldozottak közt. Bensőséges imát küld az Egek Urához Tannhäuser lelki békéjéért.

Wolfram, Erzsébet hű lovagja, a dalmokok egyike, messziről kíséri az áhítatos szűzet, aki egyedül bolyongva, elvész a sötétben.

Beesteledett. Kigyúlnak a csillagok s Wolfram, a költő, elővéve hárfáját, szívbemarkoló dalt énekel az esthajnali csillaghoz.

Ez a dal a legszebb baritonáriák egyike a dalműirodalomban s egyben Wagner egyik legnépszerűbb alkotása.

Amint elszáll a dallam, tépett zarándok-köntösben egy feldúlt arcú férfi lép ki az erdőből az útra, Tannhäuser. Láttára Wolfram megdöbben; beszédbe kezdenek. Ennek során Tannhäuser elmondja hiábavaló római zarándoklatát (mesteri zenei elbeszélés!), mert az egyháztól érzelmi bűneiért feloldozást nem kapott.

Most a Vénus-barlangjához vezető utat keresi.

Tannhäuser hívására a háttérben megjelenik Vénus és kísérete, de Erzsébet tiszta nevének említésére a bűnös szerelem csapatai egyszerre eltűnnek.

Virradni kezd. Lélekharang kondul meg a Wartburgban. Gyászpompával hozzák Erzsébet kiszenvedett testét.

— Boldog a szenvedő, akinek tiszta lelke megtért az angyalok közé — éneklí a gyászkórus — s boldog a bűnös, akinek lelkiüdvéért a megdicsőült az Éghez könyörgött...

Amint Tannhäuser megérti a szavakat, a koporsó elé rogy s

— Szent Erzsébet könyörögj érettem! — sóhajrással meghal.

Az isteni kegyelem dicsőítésének felemelő kórusából örömteljes ének csap ki, mert csoda történt: Tannhäuser vándorbotja egyszerre kivirágzott, jelképezve, hogy a hős nem kárhozott el.

Erzsébet tiszta és igaz szerelme megváltotta őt.

*

(Megjegyezzük, hogy a *Tannhäuser* női főszereplője: thüringiai Erzsébet s nem árpádházi Szent Erzsébet, akiről Liszt Ferenc *Szent Erzsébet legendája* című oratóriumát írta. A két Erzsébet összetévesztése azért is könnyű, mert mindketten Wartburg várában éltek, alig néhány év különbséggel.)

A RAJNA KINCSE

Wagner Rickárd fő műve a *Nibelung gyűrűje* című ünnepi színjáték. Négy, önmagában is kerek és befejezett, de azért egymással összefüggő és egymásból folyó zenedrámából áll. *Nibelung gyűrűje*: összefoglaló cím. Részei: *A Rajna kincse*, *Walkür*, *Siegfried* és *Istenek alkonya* címen ismert zenedrámák. Külön-külön egész estét betöltő, nagyméretű színpadi alkotások. Négy este kell az egész *Nibelung gyűrűje* előadására, miért is a négyes tagozódás miatt tetralógiának nevezi a művészettörténet. A szerző maga ezt írta a mű címdalára: «Ünnepi színjáték három napra és egy előestére».

Mi a zenedráma? Olyan opera, melyben a szöveg a zenével egyenlő rangú tényező. A Wagner előtti operákban a zene szépsége volt az uralkodó elem, míg a szöveg sokszor csak silány ürügy a zenélésre. Wagner műveinek szövegei, melyeket mind ő maga írt, dramaturgiai szempontból kifogástalan drámák. A zene és a szöveg egyenlő értékű érzékeltető eszköze a cselekménynek. Kiegészítik egymást, összeforrtan szolgálgják a drámát. De nemcsak a szöveg és a zene szolgálja, mert Wagner alkotásaiban egyesítette a művészetek többi ágát is, tehát a festészetet, szobrászatot, építészetet, táncot, színészetet s ezek vállvetett

erejét beállította az összművészet («Gesamtkunstwerk») szolgálatába. Ezekkel az eszközökkel teremtette meg Wagner Richárd a zenedrámát, mely lángelméjének legnagyobb alkotása.

*

A zeneköltő a német, északi germán mithoszokból, az Edda-dalokból, északi népmesékből, legendákból, hagyományokból és saját képzeletéből misztikus, jelképes mesevilágot épített fel. Ennek életét zenedrámáiba sűrítette. A wagneri mese- és mondatvilágot ismernünk kell — akár az antik költészet élvezetéhez a mithológiát — hogy szépségeit értékelni tudjuk. A *Nibelung gyűrűje* összefogott tartalma ez:

A vagyon, a kincs: hatalom s a hatalom nyomában rendszerint bűn fakad. A kincs a bűn kútfeje. Addig nem káros, míg ott nyugszik a Rajna fenekén, hol a sellők körülötte táncukat járók. A holt kincs tudata örömet rejt, kárt nem okoz, de ha cselekményeink tényezője lesz, akkor felszabadul a benne rejlő megrontó erő és veszedelmet hoz tulajdonosára. Alberich, az alvilág ura, megkaparintja a kincset, Wotan, az istenek atyja, vissza akarja szerezni, de az alvilágiak ravaszabbak és erősebbek az isteneknél, mert birtokukban van a kincs. Ha akadna egy hős, aki mitsem tudva a kincs hatalmáról, azt Alberich kezéből kiragadná, azé volna a világ fölötti uralom. Siegfriednek hívják azt a rettenthetetlen hőst, akinek ez sikerül. Megöli a kincset őrző sárkányt, megszerzi a kincset s a kincs jelképét, a hatalom gyűrűjét. De a kincshez fűződő ősi átok rajta is beteljesedik. A visszaszerzett kincs megrontója lesz a világi hatal-

maknak, miként az alvilágnak is megrontója volt. Siegfried elbukik s az istenek várát, a Walhallát, el-
emésztí a tűz.

A *Nibelung gyűrűje* erre a vázlatra támaszkodik. Az óriási méretű drámának végső célzatát összefoglalni hiú törekvés volna, annál is inkább, mert maga a szerző többféle magyarázatás lehetőségére adott okot. A különböző értelmezések azonban mind meg-
egyeznek abban, hogy a tetralógia az egész emberiség egyetemes dramatizált tragédiája.

Wagner művét 1846-ban, harminhárom éves korában vette munkába. Ettől kezdve folyton formálta, javította, átalakította, mígnem 1869-ben a tetralógia első részét, *A Rajna kincsét*, Münchenben bemutatta. A teljes zenedráma-sorozat 1876-ban került először színre a bayreuthi Wagner-színház («Festspielhaus») felavatási ünnepélyén. Azóta a világ minden jelentősebb operaházának állandó műsordarabja s a dalművésznek művészeti színvonalának legnagyobb erőpróbája.

Nálunk *A Rajna kincse*-t az Operaház 1889 január 26-án mutatta be. Mahler Gusztáv igazgató tanította be és vezényelte. Péterfy Jenő, a legnagyobb magyar zenekritikus, így kezdte beszámolóját: «A német városokon kívül Budapest az első hely, ahol *A Rajna kincse* csillogását látták». A *Nibelung gyűrűje* első magyar teljes előadása Operaházunkban 1893-ban volt. Legjobb Wagner-előadásainkat a nagy magyar karmester, Kerner István vezényelte. *A Rajna kincse*-t hetvenegyszer játszották eddig az Operaházban.

A zenedráma első része négy képre tagozódik, de felvonásközök nincsenek. A körülbelül három óra hosszát tartó cselekmény megszakítás nélkül folyik. Így *A Rajna kincse* tartalmát összefogva mondjuk el.

A Rajna folyam sellői őrzik a kincset, melyből a hatalom gyűrűjét lehet kikovácsolni. Alberich, az alvilág ura, kijátsza a sellők éberségét, erőszakkal elrabolja tőlük az aranyat s a folyam sötét mélységeibe bukkik vele.

Egy sziklás fennsíkon gyönyörködik Wotan, az istenek atyja és felesége, Fricka, a háttérben látszó hatalmas várban, a Walhallában. Ezt Wotan rendeltére az óriások építették.

Jön a két óriás-testvér, Fafner és Fasolt, hogy a vár felépítéséért kikötött jutalmukat, Freiát, az örök ifjúság istennőjét, magukkal vigyék.

Wotan nem szívesen adná oda kedvelt istennőjét a két óriásnak. Kibúvót keres, felhívja figyelmüket az alvilági kincstre.

Az óriások az arany ellenében hajlandók lemondani Freiáról, miért is Wotan a tűzisten, Loge, kíséretében leszáll az alvilágba, Alberich országába, hogy megszerezze a kincset.

A nibelungok földalatti barlangjában Wotan és a furfangos Loge sikerrel jár. Megszerzik a kincset, sőt magát Albrichet is foglyul ejtik és zsákmányukkal visszatérnek a földre.

Alberich szörnyű átkot mond a gyűrű minden birtokosára és eltűnik.

A két óriás Freiával megjelenik, átveszik a kincset, de Wotan a gyűrűt magának akarja megtartani. Erda, a föld szelleme, inti őt, hogy ezt ne tegye,

mert a gyűrű átkot hoz. Máris itt a jel, mert a két óriás a kincs feletti osztozkodás közben összeveszett s Fafner agyonverte testvérét.

Az istenek örömmel üdvözlik a kincs árán visszaszerzett Freiát s az égi szivárványhídon bevonulnak a biztonságot adó várba, a Walhallába, mialatt a mélyben a rajnai sellők siratják a kincs elvesztését.

Ezzel a nagyarányú előjátékkal indul meg a *Nibelung* gyűrűje meséje.

A Rajna kincse zenei részleteire alig lehet különkülön felhívni a figyelmet, mert a muzsika annyira egységesen és olyan méltóságosan hömpölyög tova, mint maga a Rajna. A víz misztikusan hullámlak végig az egész első képen s belőle játékosan csillámlanak ki a rajnai sellők gyöngyöző dallamai. A vonósokon gyors ritmusokban fel- és alászálló dallamok a hullámozó folyamot érzékeltetik. Felzeng a gyűrűmotívum, mely a vezérkönyv gerince, majd jön a többi jellegzetes wagneri vezérmotívum s át és át-szővi *A Rajna kincse* énekbeszéddel terhelt muzsikáját.

A WALKÜR

Wagner Richárd a *Nibelung Gyűrűje* ciklusban jelképes és mitológikus mesével a természet erőit és az emberi élet hatalmait személycsítette meg s azt az alapeszmét hangsúlyozta, hogy amihez az életnek köze van, minden véges és pusztulásra kárhoz-tatott. A dráma folyamán a jó és a gonosz küzd a világuralomért. Ezt a Rajna fenekén őrzött aranyban rejlő hatalom képviseli. Az arany a *Rajna kincse*-ben az alvilágiaké. Wotan vissza akarja szerezni. Nem sikerül neki, de a küzdelem folytatódik Wotan és az alvilág ura, Alberich, sarjadékaiban is.

Az aranyért folytatott szörnyű küzdelemnek drámája *A walkür*.

A Wagner által teremtett mithosz szerint, a walkürök: Wotan leányai. Felhők, a fergeteg alkotórészei. Egyben az üdvösség végrehajtói, akik a csatában elesett hősöket felviszik Wotan várába, a Walhal-lába, hogy ott a világuralmat megtartó nagy seregbe sorakozhassanak. Számszerint kilencen vannak. Első köztük Brünnhilda, Wotan legkedvesebb leánya.

Wagner szerint a világ három térre tagozódik: a legelső, a földalatti világ, ahol a Nibelungok laknak; a

föld színén az óriások nemzetsége él s a magasságban az istenek. A *Rajna kincse* cselekménye a földalatti és a földszínén levő világban játszódik. A *walkür*-é kizáróan a föld színén látható világban.

A földfeletti világ ura, Wotan, hogy akaratát a földön végrehajthassa, megteremti az úgynevezett «Wälsungok» törzsét. Ez egy óriás-faj, melyből majd a legnagyobb hős, Siegfried, származik. A Wälsungok közül Wotan fia, Siegmund, kemény harcokban nő fel. Wotan a földön csodás erejű kardot rejt el Siegmund számára s úgy intézi sorsát, hogy a hős ráakadjon a kardra.

Siegfried a páratlan hős, Siegmundtól származik.

Wotan, a törvények őre. Tehát elsősorban őt köti az a szerződés, melyet az óriásokkal kötött. Ő nem másíthatja meg rendelkezését, de ivadéakai megtehetik s keresztülvihetik akaratát a kincs megszerzésében. Ezért Wotan «Wälsungok» néven új fajt, új törzset teremt, melynek két kiváló sarja: Siegmund és Sieglinde. Tulajdonképpen Wotan gyermekei, akik atyjuk akaratára szerint, a kincs megszerzésén fáradoznak. Ennek a testvérpárnak története: *A walkür* tartalma.

Első felvonás. Színhely: egy őskori lakóház belsője. A szoba közepén hatalmas kőrisfa törzse áll, koronája a tetőzet fölött a szabadban él.

Mikor a függöny felgördül, Siegmund fáradtan támoilog be az ajtón. Az idő estére jár, óriási vihar van kitörőben. A menekülésben levő Siegmund végkimerülten a tűzhelyhez támoilog és elalél. Sieglinde, aki a zajra azt hiszi, hogy férje, Hunding, jött haza — belép. Meglepődve nézi az idegent, aki kissé magá-

hoz térve, vizet kér. Sieglinde hozza az italt, mialatt vágyó tekintetek szemjátéka játszódik le közöttük. Meleg szerelmi kettősféle szövődik beszédükből.

Egyszerre megjelenik Hunding, a férj. A germánok ősi szokása szerint, bármely idegen, ki a tűzhelyet érinti, a ház oltalma alatt áll. Hunding étellel is megkínálja az idegent. Elbeszéli vele történetét. Az elbeszélésből vendégében halálos ellenségét ismeri fel. Siegmundot Hunding haragjától egy napra a vendégjog megvédi.

Sieglinde Hunding italába álomport kever és mikor férje elalszik, visszatér Siegmundhoz. Elmondja neki, hogy Hunding őt erőszakkal tette feleségévé. Az esküvőn egy félszemű vándor (ez Wotan, Walse néven), kardot szúrt a szoba közepén álló kőrísába, amit csak az arra hivatott Walsung ivadék tud onnan kihúzni. Siegmund odarohan, kirántja a fából a bűvös kardot, az úgynevezett «Nothung»-ot. Megtudva, hogy Sieglinde az ő rég keresett nőtestvére, boldogan veszi karjába a szerelmes asszonyt s elmenekül vele Hunding házából.

Második felvonás. Színhely: elhagyott, zord, sziklás vidék, ahol a walkürok tanyáznak. Ide menekül a két szerelmes.

Wotan megparancsolja Brünnhildának, legkedvesebb walkürjének, hogy Hunding és Siegmund párviadalában (Hunding ugyanis üldözi a menekülőket) Siegmund pártjára álljon, mert Walsung törzsbelinek kell megnyernie a viadalt. Wotan felesége Fricka, az erkölcs nevében követeli, hogy Wotan a házasságtörést büntesse meg. Az istenek atyja, a törvény őre, kénytelen engedni s megmásítja a Brünnhildának adott paran-

csot. A walkür azonban, látva a testvérek nagy szerelmét, a Hunding és Siegmund közti párviadalban, a parancs ellenére is, Siegmund segítségére siet.

Megjelenik Wotan, kinek dárdájától a «Nothung», a félelmetes kard, Siegmund kezében összetörik és Siegmund elesik. Brünnhilda hirtelen összeszedi Siegmund kardjának töredékeit s az ájult Sieglindét lovára emelve, vele elvágat.

Hunding Wotan egy kézmozdulatától holtan esik össze.

Wotan Brünnhilda engedetlensége miatt, mert a harcban parancs ellenére Siegmundot segítette, haragra gyúl. Rettenetes dühe a walkür ellen fordul. Villámok és mennydörgés között űzőbe veszi a vad haragja elől menekülő Brünnhildát.

Harmadik felvonás. Színhely: vadregényes, bérces vidék, sűrű fenyőerdő közepén. A háttér szabad, ahol a levegőben a walkürok vágatása látszik, amint nyergükben egy-egy elesett hőst visznek.

Harsány «Hojotoho» kiáltások közben megérkeznek a walkürok valamennyien. Brünnhilda hozza az elalélt Sieglindét. Brünnhilda elmondja a harc történetét, mire Sieglinde, helyzetét látva, kéri a walkürt, ölje meg őt. Brünnhilda megmagyarázza neki, hogy nem halhat meg, mert Siegmundtól gyermeke lesz: Siegfried, a rettenthetetlen hős. A walkür Wotan elől elrejtí az erdőben Sieglindét.

Irtóztató viharban jön Wotan s Brünnhildát szólítja. Gyönyörű jelenet fejlődik itt ki Wotan és a parancsszegő Brünnhilda között. Wotannak meg kell büntetnie leányát, a walkürt, kit nagyon szeret. Fenséges búcsúdallal ecseteli Wotan szíve fájdalmát s a

walkür kérésére úgy másítja meg büntetését, hogy álmomba ringatja a hős walkürt s tűztengerrel veszi körül. A tűztengerből az fogja őt felébreszteni, aki a legnagyobb hős lesz a földön s aki rettenthetetlen lelki és testi erejével megszerzi a Rajna kincsét.

*

Fussunk végig *A walkür* vezérkönyvén.

Wagner, a legnagyobb természetfestő. Ilyen grandiózus természeti képeket zenében soha senki le nem írt. Kénye-kedve szerint zúgatja a vihart *A walkür* előjátékában. Az első felvonás végén ígész holdfényben olyan lírai nemességgel énekelteti zenedramája egyik legszebb részét, a híres «Tavaszi dal»-t, hogy a szemünk önként lecsukódik a bódító hanghullámok varázsa alatt. A második felvonásban Siegmund és Hunding csatájának rettenetes zenei ereje csodálkoztat el.

Figyeljék meg aztán a harmadik felvonás elejét betöltő, úgynevezett «Walküren-Ritt»-et, a walkürok lovaglását. Wotan összehívja leányait, a walküroket. Azok lóháton érkeznek a fellegekből. A fellegek vágatását lódobogásszerű ritmusok érzékítik.

A lovaglás, lódobogás, a zenei festésnek régi kedvenc tárgya. Alig van nagy zeneköltő, aki hozzá ne nyúlt volna. De ilyen megdöbbentő, lenyűgöző szímfőnői költeményt nem írtak soha a lovak patáinak csattogó ritmusából. A «Brünnhilda-bérc»-en gyülekező walkürok csapata: michelangelói zenekép.

Hát mikor e felvonás közepén felharsan először Siegfried vezérmotívuma?! Ilyen csodálatos kürtjel, ilyen megvesztegetően ragyogó vezérmotívum Wag-

ner zseniális vezérmotívumai között sincs — még egy.

Wagner zenei ékkövekkel telerakott *Walkür*-jének talán mégis legígézőbb zeneképe a felvonás legvégét díszítő, úgynevezett «Tűzvarázs». Wotan legkedvesebb leányát, Brünnhildát, egy fenyőfa alatt elaltatja s hogy érdemetlen halandó ne tudja megközelíteni az alvó szűzet, lángtengerrel veszi körül nyugvóhelyét. Elemi erővel csapnak ki a földből a lángok. Sístergő nyelvvvel nyaldossák körül a sziklafalat s az alvó walkürt. Recsegnék-ropognak a faágak, lassanként az egész színtér lángtengerré változik. Harsog, bőg a zenekarban a tűzvarázs-motívum, mely fékezhetetlen erejével, mintha el akarná pusztítani a természetet. Ég a világ! — zengi vészesen a zene, mely a tűznek hangokba fogott gigászi költeménye. Olyan hanghatás, amelyet csak az az ember tudott kitalálni, aki «fejében hordozta az egész természetet».

*

Romain Rolland, hírneves francia zeneesztétikus, Wagnerről írt esszéjében ezt olvassuk:

«Malwida von Meysenburg elmondta nekem — írja Romain Rolland — hogy 1876-ban, a bayreuthi ünnepi előadáson, miközben távcsővével figyelmesen nézte a «Ring» egyik jelenetét, egyszerre csak valaki a szeme elé tartotta a kezét s Wagner hangját hallotta, amint türelmetlenül így szólt hozzá:

— Ugyan, ne nézze annyit! Hallgassa inkább!

Ez a tanács jó. Vannak elfinomodott emberek, akik azt állítják, hogy hangversenyen a legjobb módszer Beethoven utolsó, hiányosabb csengésű művei-

nek élvezésére, ha a fülünket bedugjuk és a vezérkönyvet olvassuk. Kevésbé paradox módon mondhatnók, hogy a legjobb módszer egy Wagner előadás élvezésére, ha behúnyt szemmel hallgatjuk. Annyira teljes a zene, oly hatalmas erővel ragadja meg a képzeletet, hogy semmi kívánnivalót sem hagy hátra s amit a szemnek szuggerál, az sokkal gazdagabb, mint mindaz, amit a szem láthat. Sohasem osztottam azt a wagneriánus véleményt — folytatja Romain Rolland — hogy Wagner műveinek csak a színpadon van teljes értelme. Epikus szimfóniák ezek. Én azt szeretném, ha keretük templom volna, díszletük gondolataink határtalan horizontja, színészei pedig: az álmaink. («Zenei miniatűrök», fordította Benedek Marcell).

Mintha csak a rádió számára íródtak volna ezek a sorok.

SIEGFRIED

Wagner Richárd nagyméretű zenedrámájának, mely a «*Nibelung gyűrűje*» összefoglaló címet viseli, harmadik része a *Siegfried*.

A *Siegfried* Wagner Richárdnak, a komor zene-óriásnak, kivételes műve, mert csak úgy árad belőle az öröm. Érdekes, hogy életének egyik legszomorúbb korszakában írta, mintegy önnön-vigasztalására. Az 1848-as drezdai forradalom idején bukkant fel benne művének eszméje, aztán többféleképpen formálta, átalakította. 1856 végén kezdte írni a vezérkönyvet, majd a *Trisztán és Izolda* munkája miatt abbahagyta s csak tizennégy év múlva, 1871-ben fejezte be.

Wagner leveleiben, irodalmi műveiben olyan jól, annyi oldalról megvilágítja csaknem minden alkotását, hogy a leghelyesebb, ha művei lényegét az ő saját szavaival magyarázzuk.

«Nézd meg Wotant — írja Wagner egyik barátjának — csalódásig hasonlít hozzánk, megtestesítője a mai értelemnek, — míg ellenben Siegfried az az ember, akit várunk, akarunk, a jövő embere, akit mi nem teremthetünk meg, akinek önmagát kell meg-

teremténie, bennünket megsemmisítve. A legtökéletesebb ember, akit el tudok képzelni.»

«Hősöm — írja Wagner — vadúl nőtt fel az erdőben, hol egy törpe (neve Mime) nevelte őt, mert remélte, hogy a hős fiú megöli a sárkányt, mely a kincset őrzi. Ez a nibelungi kincs nagyon fontos mozzanat; a legkülönbélebb gaztettek ragadnak a kincshez. Siegfried nagyjából ugyanaz az ifjú legény, akiről a mese azt mondja, hogy világgá ment — a félelmet megismerni. De Siegfried sohasem ismeri meg a félelmet, mert erőteljes természeti érzéke úgy láttat vele mindent, ahogy a valóságban van. — Hősöm — folytatja Wagner — megöli a sárkányt és leüti nevelőjét, a törpét, ki őt a kincs birtokáért csellel el akarta tenni láb alól. Siegfried megérti az erdei madár szavát. A madár Brünnhildára hívja fel a figyelmét. Brünnhilda tűztől övezve egy hegyi sziklán alszik. Siegfried áthatol a tűzön és felébreszti Brünnhildát, a nőt, kivel a legforróbb szerelemben egyesül. — Nem leszünk azzá — mondja Wagner — amivé lehetünk s lennünk kell, amíg a nő, a szerelem fel nem ébred.»

Wagner ezekben a szavakban tulajdonképpen elmondta a Siegfried-zenedráma egész cselekményét. A belső drámát elmondja majd a vezérkönyv.

*

A *Siegfriedet* 1876 augusztus 16-án mutatták be Bayreuth-ban, Wagner híres ünnepi színházának megnyitásán. A nagy eseményen Wagner magyar barátai közül többen résztvettek. Ekkor mondta gróf Appo-

nyi Albert az ünnepi asztalnál azt az emlékeztető felköszöntőt, melyben Wagnert, mint művének hő-
sét ünnepelte. Tűztől körülvéve — mondta volt Apponyi — magányos sziklán, mélységes álomban aludt már évszázadok óta a Tragédia muzsája. Meg-
érkezett a hős, ki a félelmet nem ismerte és egyes darabokból, azaz a régebbi mesterek által megkötött művészetekből kovácsolta magának a «Nothungot», a rettenthetetlen kardot, mellyel legyőzte a középszerűséget s felébresztette a menyasszonyt, Brünnhildát. A hős, ki a félelmet nem ismerte, aki zenei géniuszának csókjával a Tragédia alvó muzsáját felébresztette, maga a mester: Wagner Richard.

«A *Siegfried* zenedrámából a belőlünk esetleg hiányzó örömet, szerelmet és erőt szívjuk magunkba» — mondja Romain Rolland.

*

A *Siegfried*-et 1892 április 9-én mutatták be a m. kir. Operaházban. A címszerepet Perotti Gyula, Mimet Dalnoki Béni, a vándort Ney Dávid, Alberichet Takáts Mihály, Erdát Hilgermann Laura, Brünnhildát Szilágyi Arabella, a madár hangját Bianchi Bianka, a sárkány hangját Szendrői Lajos énekelte. A darabot Radó Antal fordította (újabbán Lányi Viktor fordítását használják), Alszeghy Kálmán rendezte és Rebicsek József vezényelte. Rebicsek a prágai és varsói színházaktól került az Operaházhoz, ahol három évig működött, majd innen a berlini filharmónikusokhoz szerződött. A bemutatóról szóló sajtótudósításokból a zenedráma művészi sikere megállapítható, de a *Sieg-*

fried zenéje közönségünknek akkor még nehéz volt. Élvezték szépségeit, de amint Kozma Andor a Nemzet 1892 április 10-iki számában írta volt: «Mire Brünnhilda felébredt, sokan elaludtak...»

A bemutató óta eltelt 48 év alatt a *Siegfried* 97-szer került színre az Operaházban.

*

A zenedráma főbb szereplői:

Siegfried	tenor
Mime, a törpe	tenor
A vándor (aki nem más, mint Wotan, az istenek atyja)	bariton
Alberich, az alvilág ura	bariton
Fafner, az óriás, sárkány alakjában	basszus
Brünnhilda, az első walkür	szoprán.

A *Siegfried* első felvonásának színhelye: rengeteg erdőségben sziklabarlang. Benne kezdetleges kovácstűzhely, előtte nagy fújtató, hatalmas üllő. Kovácshévedek hevernek szerteszét. Az alvilági törpének, Mime kovácsnak lakása ez, aki — mikor rövid zenekari előjáték után a függöny felmegy — az üllőnél kuporog s kardot kalapál. Siegfried számára készíti, de a rettenetes erejű fiú kezében minden kard széttörik. Csak az úgynevezett «Nothung» volna az, amely Siegfried erejét állaná, de annak összetört darabjait Mime nem tudja egybe kovácsolni. A «Nothung» az a kard, melynek birtokosa minden győzedelmeskedik.

Siegfriedet, a természet ős gyermekét Mime nevelte fel. Anyja Wotan haragja elől az erdőbe mene-

kült, ahol életet adva a gyermeknek, meghalt. Mime itt talált rá, magához vette, mert azt remélte, hogy Siegfried rendkívüli ereje révén majd az ő kezébe kerülhet az arany, a kincs, a gyűrű, vagyis a világ hatalma.

Az erdőben felharsan Siegfried kürtje. Jön a rettenthetetlen hős. Hatalmas medvét vezet, mellyel Mimét akarja megfélemlíteni, hogy így ösztökélje egy jó kard összekovácsolására.

Mime munkája közben egy ismeretlen vándor lép be a barlangba, aki nem más, mint Wotan. Mime nem fogadja szívesen. A vándor megjósolja, hogy a «Nothung»-ot csak az lesz képes összekovácsolni, aki a félelmet nem ismeri.

Siegfried, mikor látja, hogy Mime nem tudja összeforrasztani a Nothung töredékeit, nekilát maga s összekovácsolja azt. Munkája közben énekli a híres «kovács-dalt». Kemény kalapácsütésekkel edzi az ifjú a kardot, mely olyan erőssé válik keze közt, hogy egy csapással két darabra hasítja vele a hatalmas üllőt.

Ujjongó örömében magasratartott karddal rohan ki az erdőbe Siegfried, hogy megkeresse Fafnert, az óriást, aki borzalmas sárkány alakjában őrzí a kincset, az aranyat.

Örömet zeng a zenekar. Diadalmasan harsog Siegfried ismeretes, szép kürtjele.

Wagner nehéz szövetű vezérkönyvéből, a végtelen dallamok folyamából nem igen lehet kiemelni zeneileg egységesebb részeket — mégis felhívjuk a figyelmet Siegfried úgynevezett «kovács-dal»-ára, mely akkor hangzik fel, mikor az ifjú hős a Nothung-kard

darabjait összekovácsolja. Éles, ritmikus dallam, mely körül csakúgy pattognak az olvasztó tűz lángjai, röp-ködő szikrái. Sivít a vízből felsistergő forró gőz, szuszog a fúvó és szinte dalol a lángot szító hős szapora lélekzése. Víg kurjantások közt hangzik a «kovács-dal», melyből a felvonást záró hatalmas himnusz nő ki.

A *második felvonás* színhelye egy rengeteg erdő mélye, Fafner birodalma. Sötét éj van.

Komor bevezető zene visz bennünket arra a vidékre, ahol Fafner, az óriás, sárkány képében őrzi a megátkozott gyűrűt. A sárkány barlangja előtt áll Alberich, az alvilág ura és őrködik.

A sötétben felbukkan a vándor (Wotan) s figyelemzeti az alvilági hatalmasokat, hogy uralmuk lejárt, mert közeledik Siegfried, aki meg fogja ölni a sárkányt.

Hajnalodik; lassan megvirrad. Siegfried és Mime jön. Siegfried fiatalos jókedvvel, háncskötélen a kardja. Mime egyedül hagyja az ifjút, aki leheveredik a buja gyepre.

Az erdőben a felkelő nap sugarai életre ébresztik a természetet. Mozgás, zsibongás támad. Madárkórus üdvözli a fényt. Ez a híres «Erdőzsongás» («Waldweben») jelenet, melynél szebb zenei természetfestést aligha írtak.

Siegfried figyelme a madarak énekét, nádszálból faragott síppal szeretne velük madárnyelven elbeszélgetni. Alkalmasabb erre a kürtje. Felhangzik ismeretes kürtjele, mire a háttérben ijesztő morgás hallatszik.

Fafner, mint óriási gyík előkúszik s Siegfried felé csattogtatja szörnyű fogait. Iszonyú küzdelem fejlődik ki kettőjük között. Siegfried leszúrja a szörnyet.

Kihúzza kardját a sárkány szívéből, miközben kezét megvérezi. Leszopja ujjáról a vért, mire az erdei madarak énekét egyszerre érteni kezdi. A madárhang figyelmezteti a hőst a Nibelung-kincsekre, melyek a világ feletti uralmat biztosítják birtokosuknak.

Siegfried magához veszi a kincseket és az életére törő Mimét megöli. Megkönnyebbülve néz körül s nem tudva, mitévő legyen, a madártól kér útbaigazítást. A gyűrűvel és kincssel övé a hatalom, de társra vágyik s kérdi a madártól, hol lelhetne társat?

*Egy sziklán szunnyadoz ő,
Tűz fogja be termetét;
Menj át a tűzön,
Keltsd a szűzet...
A szép Brünhilda lészen arád!*

— mondja a madár. Keringve vezeti Siegfriedet a madár be az erdőbe, a Brünnhilda-bérc felé.

A harmadik felvonás színhelye: elhagyott táj egy sziklás hegy lábánál.

Viharos éjszakán siet Wotan Erdához, a mindentudó bölcshez, hogy megkérdezze tőle a jövőt. De Erda nem tud megfelelő feleleteket adni.

Wotan elkedvetlenedett, megfáradt, vágyakozik a vég után. A világ feletti uralmát Siegfriedre akarja bízni.

Jön Siegfried, madárka röppen előtte, mutatva az ösvényt.

Wotan, vándor képében, útját állja s különféle kérdéssel zaklatja őt. Az ifjú, türelmét vesztve inti a vándort, álljon félre útjából, mire Wotan dárdáját Siegfried ellen szegezi.

Siegfried nem tűri az ellenkezést. Kardjával, a Nothung-gal, az istenek atyjának dárdájára üt s a dárda szilánkokra pattan.

Wotan hatalma megtört.

A Brünnhilda alvóhelye körül égő tűz növekvő fénye csap Siegfried szemébe.

A hős kürtszólamának varázsos hangjainál beront a hullámozó tűztengerbe.

Változás. Színhely egy elhagyott sziklacsúcs.

Ott alszik Brünnhilda a nagy fenyő alatt, ragyogó páncélos ruhában. Mellette áll Grane, a hős leány paripája.

A tűz szakadozik, elalvóban van.

A gyönyörű leány elbűvöli Siegfriedet. Izgalom vesz erőt rajta, retteg, fél — ő, a rettenthetetlen.

Megcsókolja az igézően szép leányt, mire Brünnhilda felébred s boldogan borul megmentő hősének karjai közé.

ISTENEK ALKONYA

A *Nibelung gyűrű*-je negyedik részének címe: *Istenek alkonya*. A nagyarányú műremeknek ez a kupolája. Összefogja és betetőzi a csodálatos zenei freskókkal ékes tündöklő falakat. De mintha a kupola nem egészen abból az anyagból készült volna, mint a monumentális épület többi része. A *Rajna kincsé*-vel, *Walkür*-rel és *Siegfried*-del tartja az összefüggést, de ez a kapcsolat nem olyan szerves, mint a tetrológia említett három zenedrámájában. Ugyhogy Bernard Shaw szellemeskedve, azt tanácsolja, hogy a *Nibelung gyűrűjé*-t válasszák kétfelé. Az első három rész: befejezett zenedráma, mely Siegfried diadalrajutásával végződik. Shaw szerint az *Istenek alkonya* független opera s csak meseközösségben van az előzőkkel. Szerinte az *Istenek alkonya*: romantikus nagyopera a végén — ahogy ő mondja — egy adag szerelmi maszlaggal «*el-lohengrinizálva*».

Ez az álláspont erős túlzás. Az *Istenek alkonya*-nak lazább összefüggése az egész tetralogiával a *Nibelung gyűrűje* keletkezésében keresendő.

Wagner eredetileg csak egy «hősi nagy operát» tervezett: *Siegfried halála* címmel. Ehhez írta később

az *Iffjú Siegfried*-et, a *Walkür*-t és a *Rajna kincse*-t. A *Nibelunk gyűrűje*-nek egyes részei tehát fordított sorrendben készültek. Mikor aztán Wagner a nagy költeménysorozatnak mai formáját megadta, a *Rajna kincse*-nek és a *Walkür*-nek meghagyta eredeti címét, míg a másik két átdolgozott rész új elnevezést kapott: *Siegfried* és *Istenek alkonya*. Aztán a mű első és záró részének megírása között húsz év telt el. Ez alatt az idő alatt Wagner felfogása és filozófiája változásokon ment át.

Innen származnak a hiányok, melyek a Wagner-irodalomban sokféle magyarázatnak adtak alapot. Növelte a műre vonatkozó értelmezés sokféleségét, hogy maga Wagner is többször homályosan nyilatkozott az *Istenek alkonyá*-ról, úgyhogy az önkényeskedő magyarázók számára nyitott kaput hagyott.

Kerüljük el tehát a különféle értelmezéseket s támaszkodjunk a mű alapeszméjére: a bűn magában hordja büntetését. Még a Wagner által teremtetett fél-isteneknek is bűnhődniök kell, ha vétének a természet törvényei ellen.

*

Az *Istenek alkonyá*-t 1876 augusztus 17-én mutatták be Bayreuthban, Wagner színházában, az első nagyszabású ünnepi játékok alkalmával.

Nálunk 1892 december 12-én került bemutatóra, megelőzve ebben — Németország kivételével — minden kultúrnemzetet. Azzal is eldicsekedhetünk, hogy a *Nibelung gyűrűje* (magyar nyelven!) egész Európában és Amerikában — Németország után — először nálunk került színre teljes egészében. A nevezetes

ciklus 1893-ban volt a m. kir. Operaházban. Egy fél-század alatt a *Rajna kincse*-t 66-szor, a *Walkür*-t 205-ször, a *Siegfried*-et 94-szer játszották s az *Istenek alkonyá*-t 82-szer.

*

Az *Istenek alkonyá*-nak zenéje, az istenek halálának és az életről való lemondásnak óriási szimfóniája. Romantikus programzenéje a szövegbe fogott cselekménynek. Olyan komor, méltóságos, kegyetlen erejű, megrázó muzsika, melynek jelentősége messze túlhaladja a színpadon látható cselekményt.

A tetralógia első három részének vezérmotívumai valóságos orgiát ülnek a hatalmas erejű zenekarban. Hol ez, hol az a motívum bukkan fel. Össze-fonódnak, letiporják egymást, ellenségeskednek, szeliden megbékülnek, harsognak és suttognak, süvítenek, cikáznak és ellanyhulnak, visszaesve az eleven erővel folyó zenekar sodrába.

Ha az *Istenek alkonyá*-ból nem is ragadunk ki zenei részleteket, egyről szólnunk kell, Siegfried híres gyászindulójáról. Ez a megrázó zene párját ritkítja az egész zeneirodalomban. A harmadik felvonás közepén hangzik fel.

A vitézek vállukra veszik Siegfriedet, az elesett hőst. A kelő holddal együtt vonul lassan, méltósággosan a komor gyászmenet. Viszik a legnagyobb hős holttestét. A gyászolók tompa lépése döng a sziklás erdő mélyén. Fojtott fájdalom kúszik utánuk. Barna, sötét minden, csak a hold misztikus fénye vág át néha a szerelmes gyermekét sirató erdő könnyet permetező lombzatán. Ezt a képet nem a

legnagyobb zenei természetfestő, hanem a világ egyik legnagyobb színeképfestője festette. Amint vonulnak a halottvivők, a *Nibelung gyűrű*-jének drámai emlékei elevenednek meg a zenekarban. Fájdalomtól vonagló szívverések dobolnak. Jajveszékelő iszonyat kromatikus futamai sivítanak. Búg a «Wälsung»-motivum, rá nyomban a «Wälsungok» hősi témája válik ki a gyásztempóban menetelő zenekarból. Abban a pillanatban, mikor a holdfény keresztül tör a felhőkön, Sieglinde bájos motivumait halljuk. Aztán felvillan a győzelmi kard, a «Nothung»-motivum, csatlakozik hozzá Brünnhilda szerelmi dallama. Siegfried kürtjele vezeti a gyászos melódiákat. A felzúgó zengés a hős megdicsőülését hirdeti.

*

Első felvonás. Előjáték vezeti be a felvonást. A színhely ugyanaz, mint a *Siegfried* harmadik felvonásában. A «Tűzvarázs» helye ez, a Brünnhilda-bércen. Éj van. A háttér mélyén látszik a hős walkür álmát őrző tűzgyűrű.

Az előtérben három Norna (három Párka) fonja az élet fonalát. Megtudjuk tőlük, hogy Wotan, mert szent dárdáját Siegfried összetörte, el fog pusztulni. Be fog következni az istenek alkonya, halála. Az élet kőrisfája kiszáradt, Wotan a fát feldaraboltatta, a «Walhalla», az istenek vára köré rakatta s várja a pillanatot, amikor meggyújthatja a hasábokat és a világot felégetheti. Amint így a Nornák kérdés-felelet játékban beszélgetnek, a fonál szövedéke kezükben összekuszálódik s elszakad. Rémműlten jajonganak a leányok s eltűnnek a föld mélyében, hiszen többé

úgysem tudják a sorsot intézni. A Nornák titokzatos éjszakai munkáját különös harmóniák félhomályában fel-feleszálló akkordok jelzik.

Gyönyörű hajnal üdvözli a szerelmes Brünnhildát és Siegfriedet. A hős új tettekre vágyik. Brünnhilda nem akadályozza meg, csak arra kéri, ne feledkezzék meg a hűségről, esküjükről, szerelmükről. Siegfried hűsége zálogául a végzetes gyűrűt Brünnhildának adja. Így indul el balsorsa elé. Kürtjele hangzik a távolból.

Változás; kezdődik az első felvonás. A Rajna partján, az úgynevezett «gibichung» néptörzs ősi királyi palotájában vagyunk, mely lehúzódik a folyóig. Gunther, a gibichungok királya és testvére, Gutrun, a szépséges királyleány, a cselszövő, gonosz Hagennel beszélget. Hagen Aberich törvénytelen fia. Hagen tanácsolja Gunthernek, hogy nősüljön meg. Ismer számára egy gyönyörű leányt, Brünnhildának hívják, őt vehetné el. Gutrunnak is férjhez kellene mennie. Ajánlja neki Siegfriedet, a hőst.

A Rajnán, csónakon jön Siegfried. Behívják, vendégszeretettel fogadják. Gutrun bájitalt ad Siegfriednek. A hős elfeled mindent, fellobbant szenvedéllyel kívánja Gutrunt feleségül. De csak úgy kaphatja meg, ha segít abban, hogy Brünnhilda Gunther menyasszonya legyen. Siegfried rááll s Guntherrel együtt mennek a walkűrért.

A színpad hirtelen az előjáték színhelyévé változik, ahol Brünnhilda merengve nézegeti Siegfried gyűrűjét. Egyszerre a walkürok lovaglásának erőteljes szólama csendül meg. Jön az egyik walkür, hogy Brünnhildát rábírja, adja vissza a végzetes gyűrűt a rajnai

sellőknek, mert akkor Wotan hatalma megmenthető. A gyűrűhöz, Siegfried szerelmének zálogához, Brünnhilda ragaszkodik. Így a walkür lehangoltan visszamegy a Wallhallába.

Beesteledik s jön Siegfried és Gunther Brünnhildáért. A hős walkür az idegen láttára megijed, különösen mikor a gyűrűt követelik tőle. De erőszakkal elveszik. Brünnhilda összerogy.

Második felvonás. Színhely: a gibichungok csarnoka előtti partvidék.

Hagen a királyi csarnok előtt áll s hallgatja atyjának, Alberichnek, a nibelung gyűrűjének megkerítésére ösztökélő beszédét.

Alberich eltűnik. Siegfried hirtelen előlép, majd megérkezik csónakon Gunther és Brünnhilda.

Hatalmas tömegjelenet. Hagen ugyanis lakodalomra hívta össze a vitézeket, akik újjongó fegyverzörgéssel közelednek s erőtől duzzadó karéikkal üdvözlík a csónakon érkező párt. Brünnhilda végtelen szomorú és összetört, nem is tudja, mi történik vele. Siegfried pedig a bájital folytán semmire sem emlékszik.

A gonosz Hagen, Gunther és Brünnhilda összeküszik Siegfried ellen. Brünnhilda elmondja Hagennek, hogy Siegfried csak a hátán sebezhető meg, mert ő búbájjal Siegfriedet sebezhetetlenné tette, csak a hátán nem, mert hiszen ő nem menekül soha és nem fordít hátat az ellenségnek. Démoni komorságú ez a bosszúeskü-tercett.

A felvonást nász-zene zárja be.

Harmadik felvonás. Színhely: kietlen sziklás, gyér erdős völgy a Rajna mellett, melynek habjaiban a folyam leányai, a sellők, úszkálnak s üdvözlík a napot.

Énekük a háromszólamú éneklés mesterműve. A sellők danája alatt a zenekar a víz fodrozódó, örvénylő mozgását festi s a napsugarak csillogását utánozza a vízen.

Siegfried a vadászaton eltévedt s amint a Rajna leányait meglátja, beszédbe elegyedik velük. A sellők kéri a gyűrűt, de Siegfried nem adja.

Vidám kürtszóval vonul be a vadásztársaság. A kürtjelek szellemes kombinációban ölelkeznek a sellők motívumaival. A társaság letelepedik. Az ivótülkök körbe járnak. Gunther olyan nedvet vegyít Siegfried italába, melytől emlékezőtehetsége visszatér. Esmélve, megborzad tetteitől.

Erre hirtelen két holló száll fel a bozótból. Siegfried felugrik, utánuk néz. E percben döfi Hagen Siegfried hátába a dárdát. A legrikítóbb fortissimo csap ki a zenekarból, aztán hegedűfutam süvölt — Siegfried összerogy. Brünnhildára gondolva törik meg szeme.

A vitézek vállukra veszik a halott hőst s komor gyászmenetben elviszik.

Köd száll a menet után.

Szétfoslása után a színpad ismét a gibichungok csarnokát mutatja.

Varjúk károgása közt hozzák Siegfriedet. Gutrun keserves panaszban tör ki s megsemmisülten esik össze. Hagen, a gyilkos, jogos tulajdonként követeli Gunthertól a gyűrűt. Ez nem adja, mire Hagen agyonüti őt.

Hagen le akarja húzni a halott kezéről a gyűrűt, de Siegfried keze fenyegetően emelkedik fel. A gyűrű nem lesz Hagené.

Jön Brünnhilda. Tudja, hogy Siegfried nem volt áruló, hanem a gyűrű-átok áldozata lett. Lehúzza a gyűrűt Siegfried ujjáról, megátkozza azt s vissza akarja adni a Rajna leányainak.

Közben az egyik vitéz kezéből kikapja a fákyát, beledobja a máglyába, mely magasra lángol.

Lovára pattan s mégegyszer üdvözölve a hős Siegfriedet, a lángokba ugrik.

Magasra csap fel a tűz, a Rajna hirtelen megárad s a sellők a gyűrű után futó Hagent magukkal húzzák a mélységbe.

Az égen vörhenyes fény dereng. Mind vészesebb, borzasztóbb lesz. Ég a «Walhalla» s benne az egybegyűlt istenek. Vége a világnak. Itt az istenek alkonya.

Hatalmas, himnusz-szerű harmóniák szállanak fel a zenekarból. A *Nibelung gyűrűje*-nek három vezérmotívuma, bámulatos művészettel összeszöve szólal meg. A harsonák, trombiták, tubák a hatalmas Walhalla-motívumot harsogják. A klarinétok és oboák a sellők dalát dúdolják, a hegedűk és fuvolák a szerelmi megváltás motívumát zengik, jelezve, hogy a bűntől romlott világot a tiszta szerelem megváltotta.

*

«A tetralógia életem költeménye és mindazé, ami vagyok s amit érzek» — írja Wagner Liszt Ferencnek.

«A *Nibelung gyűrűje* úgy szárnyalja túl művészetünk jelen korszakát és úgy uralkodik rajta, mint Montblanc a többi hegy fölött» — mondta Liszt.

TRISZTÁN ÉS IZOLDA

Wagner Richard férfikora kezdetétől foglalkozott azzal a gondolattal, hogy olyan színházat építtet, melyben kizárólag az ő műveit játsszák s ahol minden az ő elképzelése és akarata szerint történik. Az eszme állandóan nyugtalanította a «tüzes kerekű» (Liszt elnevezése) Wagnert, de az akadályok elháríthatatlanoknak tűntek fel. A gondolatot mesészerű megoldás valósította meg. II. Lajos bajor király rajongóan szerette Wagner műveit s királyi támogatásával lehetővé tette, hogy a nagy zeneköltő ábrándja megvalósuljon. Először Münchenben akarták felépíttetni a színházat, de Wagner ettől elállott s egy csendes bajor városkát, Bayreuthot, jelölte meg az ünnepi játékok színhelyéül. 1872-ben választotta ki a színház helyét. A város a telket ingyen bocsátotta rendelkezésére. Ez a hely Bayreuthtól északra, az úgynevezett «Bürgerreuth» alatti erdős hegyi fennsík. Itt áll most a világ leghíresebb «Festspielhaus»-a. Az építési költségeket Wagner a patronátus egyesület útján akarta megszerezni. Az egyesület 1000 darab 300 talléros patronátus-részejegyet bocsátott ki. A 300.000 tallér nem gyűlt össze, de a király a különbözetet pótolta. Így 1872 május 22-én megtartották az ünnepies alap-

kő-letételt. Brückwald Ottó, altenburgi udvari építőmester vezetése alatt folytak a munkálatok, de pénzhány miatt minden lassan ment. Wagner nem csüggedt. A sokféle megalakult «Wagner-egyesület»-ek útján és hangversenykörútjaival (ezek során 1875 március 10-én Pesten is nagyszabású koncertet rendezett a Vigadóban Liszt Ferenc és Richter János közreműködésével. A hangverseny 11.000 forintot jövedelmezett) pénzt gyűjtött s 1876 augusztus 13-án, vasárnapi napon, este 7 órakor a «Rajna kincse» előadásával megnyitották a színházat. Európa minden országából s Amerikából is tódult a közönség a nagy előadásra. Ott volt: I. Vilmos német császár, II. Lajos magyar király, II. Pedro braziliai császár, sok német nagyherceg, orosz nagyhercegek és válogatott közönség. A jelentősebb magyar muzsikuskok közül: gróf Apponyi Albert (a hivatalos banketten világhírű beszédet mondott), Mihailovich Odön és Végh János. A német zeneművészetnek talán ez volt a legdiadalmasabb napja. Wagner gazdag életének delelője.

Ettől kezdve az ünnepi játékokat csaknem minden évben megtartották a háborúig. A háború után először 1930-ban s aztán csaknem évente. Sorra került Wagner minden színpadi alkotása. A világ közönségének óriási részvétele mellett s tökéletes művészi előadásban. Európa legnagyobb énekesei s legjobb zenészei vetélkedtek, hogy a bayreuthi színpadi játékokban résztvehessenek. Így vált Bayreuth fogalomná s a wagnerizmus Mekkájává.

Milyen a bayreuthi előadás?

Először is a közönség nagy része Wagner-rajongó. Unnepélyes, felhangolt lelkületű a művészeti szépség-

gek befogadására. A színház erdőtisztáson áll, így a felvonásközöket erdei sétákra használhatja fel a közönség. Az előadásokat délután 4 órakor kezdik. Hosszú felvonásközöket tartanak. A felvonások kezdetét háromszoros kürtszó jelzi. A kürtjelek a következő felvonás jellegzetes motívumaiból állanak. A nézőteret elsötétítik, a darab megkezdése után senki sem mehet be a nézőtérre. Előadás közben tapsolni nem szabad, csak a felvonás végén. A szereplők nem jelenhetnek meg a függöny előtt. A színház amfiteatrálisan épült. Nincsenek páholyok, minden hely egy áru. Húsz padsor van, ezekhez oldalbejárat vezet. A nézőtér erősen menedékes, minden padsor egy-egy lépcsőfokkal emelkedő. A zenekar nem látható, a színpad alatt van. Ennek előnye az, hogy az összehatás jobb, a hang egységesebb, tisztább, összevegyültebb és orgonaszerűbb. Ezeken felül a karmester és a zenészek mozgulatai nem zavarják a nézőt.

Elképzelhető ezekből a külső körülményekből, hogy Bayreuthban igazán ünnepi hangulat uralkodik. A művészeti felfogás komolysága, igazsága és egységessége mindenkit ünnepi hangulatba ringat.

A Trisztán és Izolda keletkezése.

Trisztán és Izolda a szerelem: «Énekek Éneke». A világirodalom legnagyobb szerelmi költeménye: Shakespeare «Romeo és Juliá»-ja s Wagner *Trisztán és Izolda*-ja. A szerelem szenvedéseit, kínjait, epedő vágyódását, boldogságát, álmodott teljesedését és reménytelenségét zenében soha senki sem énekelte meg olyan fönségesen, mint Wagner. *Trisztán és Izolda* tulajdonképpen nem más, mint színpadon előadott grandiózus szimfónia. Amit a dráma szó alatt

érteni szoktunk, a szerint nem dráma, mert jóformán semmi drámai bonyodalom nincs benne. Esemény csaknem semmi. Belső történés az egész. Szívek és szerelmek tragikus drámája, mely három eseménytelen képben (három felvonásban) áll előttünk. Mi teszi tehát érdekfeszítő drámává *Trisztán-t*? A zene! A legszenvedelmesebb, a legszerelmesebb, a legcsodálatosabb forróságú zene. A szereplők belső életét tárja fel. Olyan zenei lávafolyam, melynek perzselő hevéhez hasonlót nem írtak. «Legmagasabb csúcsa a művészetnek, Beethoven óta» — mondja Romain Rolland.

«A szerelem halálosságának legnagyobb szerűbb költeménye.»

Wagner negyvenhatéves korában, Zürichben kezdett bele a *Trisztán és Izolda* munkájába. Wesendonck Matildhoz fűződő szerelmének hatása alatt. Két évig dolgozott rajta. Luzernben, 1859-ben fejezte be. De csak hat évvel később, 1865 június 10-én tudta bemutatni Münchenben. Bülow vezényelte. Hatalmas és komoly sikerrel. A mű Bayreuthban csak 1886-ban került előadásra, mikor a nagy mester már nem élt.

Minálunk a *Trisztán és Izolda-t* 1901 november 28-án mutatták be az Operaházban. Időrendben Wagner művei közül a legkésőbbben. A két címszereplő Burrián Károly és Vasquez Italia grófnő volt. Marke király: Ney Dávid, Kurwenal: Takáts Mihály, Brangene: Berts Mimi stb. A darabot Abrányi Emil for-

dította, Alszeghy Kálmán rendezte, a zenei részt a nagy karmester, Kerner István, tanította be és vezényelte. Kitűnő előadás volt. Egyik hervadhatatlan érdeme: Kerner Istvánnak.

A bemutatóról a «Magyarság» napilap (Benedek Elek szerkesztette) 1901 november 30-iki számában ezt írtam: «A *Trisztán és Izolda* tegnapi bemutatóját az Operaház legnagyobb sikerei közé számíthatja. A *Trisztán és Izolda* szerepeinél nagyobb, nehezebb szerep nincs egyetlen operában sem. Maga Wagner megdöbbent műve első előadásán, hogy milyen nehéz feladatot írt elő énekessel és színésznek egyaránt. A zenekar munkáját pedig egyszerűen lejátszhatatlannak tartották a Wagner-korabeli muzsikuskok. A nagyszerűen betanított zenekar Kerner István karmester művészi érzékét és finom stílusát dicsérte. Izoldát Vasquez grófné énekelte — magyarul, meglehetősen jó szövegmondással. Zenei biztonságáról csak a legnagyobb dicsérettel emlékezhetünk meg. Hangjának fénye csodás melegséggel ragyogott. A magas fekvésű szerep végigéneklése nem volt lehetetlen feladat kimeríthetetlen orgánuma számára. Megjelenése és játéka igen jól hatott. Burrián elsőrendű Wagner énekes. Minden lépése, mozdulata művészi. Hangjának szépsége, ereje vitte az előadást. A Wagner stílusnak ilyen művésze előtt a legszigorúbb kritika is meghajolhat. Magas színvonalú Takáts éneke és játéka. Ney Dávid Marke királya bayreuthi szellemű. Berts Mimi is jól énekelt. Kisebb szerepekben meg lehetős volt Gábor és Kiss.»

Ezek közül a szereplők közül talán csak egy él, de él emlékezetes sikerük.

A Trisztán és Izolda tárgya.

Wagner a *Trisztán és Izolda* tárgyát mondakörből vette. A Trisztán-mondát sokan feldolgozták. Ezek közül Wagner a Gottfried Strassburg által megénekelt Trisztánt alakította át, főleg a szerelem gyötzelmét rajzolva, azt a gyötrelmet, mely végzetes helyzetük felismerésével mindkét szerelmezt a halálba kergeti. Schopenhauer sötét pesszimizmusa hatja át a szövegkönyvet s a zene megáradt folyamát. Wagner a *Trisztán és Izolda* keletkezése idején Schopenhauer filozófiájának rabja volt. A *Trisztán és Izolda* lényeges alapmozzanata az a belső drámai helyzet, hogy a két szerelmezt a becsület törvénye választja el egymástól. Izoldának jegyese volt (Morolt), akit Trisztán megölt. Mégis szenvedelmesen szereti Trisztánt. Izolda Marke király menyasszonya, akit Trisztán, a nemes lovag, hajóján visz urához, a királyhoz. A védelmére bízott nőhöz szerelemmel nem közeledhetik. De oly izzó szenvedély ejti rabul, hogy nem tud parancsolni önmagának. Ilyen végzet nehezedik a szerelmesekre. Egymás nélkül nem élhetnek. Egymással — elpusztulnak. E menekvés nélküli helyzetből csak a halálba menekülhetnek. Mérget isznak, de a kehelyben Brangene csele folytán szerelni varázsitál van. A gyors halál helyett így lassú halált ittak, mert szenvedélyükkel elemésztik egymást. Ez a szerelmi gyönyör és emésztődés a *Trisztán és Izolda* tárgya.

A Trisztán és Izolda tartalma.

I. felvonás. Szín: egy hajó fedélzete, azé a hajóé, melyen Trisztán Marke királynak nászra viszi Izoldát, a király menyasszonyát.

Trisztán és Izolda kerülnek egymást, emésztő szerelmük miatt félnek a találkozástól.

A hajó céljához közeledik. Izolda hallgatag, álmatlan, komor. Szeretné, ha a hajó elsüllyedne s nem menekülne arról senki. Félelmetesen nyugtalan. Megparancsolja Brangenének, szolgálónőjének, hogy sátrának függönyét húzza szét, látni akarja a hajót.

Ott áll Trisztán, a hős, a kormánynál. Elgondolkozva nézi a tengert. Mellette hú kísérelője, Kurwenal. Az árboc tetején fiatal hajós üde éneke hangzik, enyhítve a feszült hangulatot.

Izolda és Trisztán tekintete összevillan. A szerelmi motívum zeng a zenekarból, majd felzúg tompán, vészjóslóan a halál-motívum.

Izolda Bragenet Trisztánhoz küldi, hogy hozza őt úrnője elé. Trisztán nem megy. Brangene visszatérve, összerántja maga mögött a függönyt.

Egyedül vannak ismét. Kívülről hangzik a hajósok éneklése. Izolda a kudarc miatt kétségbeesett haragra gyúl. A harag szólama dühöng a zenekarban. Brangene szelid szavakkal csillapítja Izoldát. Megcsendül a szerelmi kéjvarázs epedő dallama. Ezalatt Brangene előhossa Izolda édesanyjának csodabalzsamokat tartalmazó szekrénykáját. Izolda vad örömmel kap a mérreg után. A zenekarban zeng a szerelmi vágy, a végzet s a halál szólama.

Közben a hajó partot ért. Marke király a parton várja menyasszonyát. De Izolda Kurwenallal megüzeni Trisztánnak, hogy addig nem száll ki, míg Trisztán tőle bocsánatot nem kér a rajta esett sérelemért.

Megparancsolja Brangenének, hogy a halálos mér-

get öntse aranycsészébe, azzal fogja Trisztánt meg-
itatni s együttes haláluk lesz a kiengesztelődés áldo-
zata. Tompán hangzik a halál szólama.

Trisztán megjelenik kürtök hatalmas harsogása
közepette (Trisztán hősi motivuma), mellyel a végzet
szólama fűződik össze.

Trisztán kardját nyújtotta Izoldának, hogy a
Morolt halála miatti vérbűn árnyát köztük eloszlassa.
Izolda nem veszi át a kardot, hanem azt akarja,
hogy Trisztán igyék vele békepoharat. Trisztán rááll.
De Brangene a halálital helyett a szerelmi kéjvarázs
bűvös folyadékát öntötte a csészébe. Trisztán szá-
jához emeli a poharat, Izolda kitépi a kezéből, ő is
iszik s mindketten várják a halált. A szerelmi kéj-
varázs és a szerelmi vágy viharos fortisszimójában
benső tüztől égve, görcsös szerelmi ölelésben egye-
sülnek. A bájital megtette hatását.

Kürt- és harsonaszóval megérkezik a hajó. A
két szerelmes se lát, se hall. Onkívületben állanak.
Az udvarhölgyek erőszakkal viszik Izoldát a király
elé. A felvonás vezérmotívumainak zengő fortisszi-
mója alatt megy le a függöny.

II. Felvonás. Szín: királyi kert, tündéri fákkal
és virágokkal. Holdas nyári éj.

A felvonás előjátékkal kezdődik, mely a szerelmi
kéjvarázs, a végzet és Trisztán hősi motivumának
összefonódásából áll.

Marke király vadászatra ment. Ezt használja fel
Izolda, hogy Trisztánnal találkozhasson. Hiába óvja
bizalmasa, Izolda eloltja palotája erkélyén a fáklyát,
mely a légyott jeladása és megittasodottan a szere-
lemtől, Trisztán ölébe hull.

Ez a szerelmi várakozás és feszültség a zeneirodalom egyik remeke. Hát még a rákövetkező szerelmi kettős! («Oh, szállj le halkan kéjek éjel») Minden szerelmi kettős koronája. Gyönyörbe fulladó, mámorosan bágyadt hangjaival megvesztegető, meg-ejtő és elkábító. Földöntúli szépségű összhangján el-álmélkodik Wagner-hívő és hitetlen. Ilyen tökéletes hangulatot Wagneren kívül talán senki se tudott a zenéből teremteni.

A szerelmi elragadtatás tetőpontján Marke király és Melot megjelenik. Vérfagyasztó helyzet. Marke szemére veti Trisztánnak hiteztetését, mire Trisztán felelet és igazolás helyett homlokon csókolja Izoldát. Emiatt Melot karddal Trisztánra ront s a hőst halálosan megsebesíti. Trisztán Kurwenál karjaiba omlik. Izolda Trisztánhoz rohan.

Marke Melot kardját megfékezi s a függöny viharos zenekar zúgásában hirtelen legördül.

III. felvonás. Szín: Trisztán ősi várának kertje, balról várkastély, jobbról őrtoronnyal szegélyezett bástyafal, hátul várkapu. A távolban messzenyúló tengersík. Terebélyes hársfa alatt Trisztán nyugágyon mozdulatlanul fekszik. Ágya fejénél hűsleges fegyverhordozója, Kurwenal, aki sebesült urát az ősi várba hozta.

A függöny felgördültekor pásztorsíp szól. Trisztánt sebláz gyötri, haldoklik, de nem tud elszakadni az élettől, míg Izoldát nem látja. Kurwenal hajót küldött volt Izoldáért. A pásztor és Kurwenal ezt a hajót kémleli, Trisztán ez után a hajó után sóvárog.

Izolda megérkezik. Trisztán seblázában leszaggatja kötelékeit, támolyogva igyekszik az elfulladva besiető Izolda elé. Véres kebelével roskad Izolda karjaiba, élettelenül.

Megkapó hatással zeng fel a zenekarból a szerelmi vágy vezérmotivuma. Hangjai mellett Trisztán, a hős elérte az örök megnyugvást.

Izolda ájultan borul szerelmese holttestére.

A háttérből dulakodás, fegyverzörej hallszik. A pásztor új hajó érkezését jelenti.

Megjelenik Marke király kíséretével, hogy Izoldát és Trisztánt egymásnak adja. Késő, Trisztán már halott. A helyzetet félreértő hű Kurwenal Melotra rohan, megöli gazdája megsebzőjét, de maga is halálos sebbel elvágódik.

Marke megrendülve nézi a borzalmakat s az ájult Izoldát, ki egy percre feleszmélve, gyönyörű foházzal («Elfúlok, elmúlok! Boldog éj, égi kéj») Trisztán holttestére roskad.

Marke király megáldja a halott szerelmeseket.

Igy végződik a világirodalom fenséges zenéjű szerelmi drámája. A tragikum kiengesztel.

A Trisztán és Izolda zenéje.

Wagner összes reformgondolatát ez a mű valósítja meg. A vezérmotívumok tartják egységben a zenedrámát. Az egész vezérkönyv ezek logikus alkalmazásából és keveréséből áll. A vezérmotívumok sorozata adja az úgynevezett wagneri végtelen dallamot. Ez azt jelenti, hogy a *Trisztán és Izolda*-ban nincsenek áriák, duettek, tercettek stb., nincsenek finálék, külön szólók, külön kórusok, hanem a zene

folyamatosan él és szervesen lüktet, amint a külső, vagy belső cselekmény parancsolja. A melódiából szavalati ének, vagyis deklamálás lett, mely hasonlít a régebbi operák úgynevezett recitativó-jához, de annál emelkedettebb és mélyebb értelmű.

A zenei témák inkább a zenekarban élnek, mint a színpadon. Az ének csak egy hangszer. A zenei összességben csupán egy szín, egy szerv, melyen keresztül a szövegbeli értelem megmutatkozik. Wagner színpada ragyogó, tökéletes, de zenekara a festészethöz, szobrászathoz és irodalomhoz együttevve — többet mond. Ezt úgy szokták kifejezni, hogy a wagneri zenedráma súlypontja a zenekarban van. Ennek legjobb példája a *Trisztán és Izolda*, mely azoknak, akik a zene titokzatos nyelvét nem értik és nem érzik — meglehetősen unalom, de fogékonyaknak: a zeneművészet egyik legragyogóbb csúcsa.

Azok számára, akik érdeklődéssel hallgatják Trisztán vezérkönyvét, megjelölünk néhány zenei részt figyelmük némi irányítására.

Figyeljék az első felvonás előjátékának megejtő szépségeit. Az örökös vágy zenéje ez. Panaszkodik, kielégül, kirobban és megtörik, mint a folyton nyugtalan tenger. A szerelem, a vágyódás és a boldog beteljesedés három vezérmotivumából táplálkozik az előjáték, mely a szerelmi káprázat mámoros muzsikájává dagad, majd sötét reménytelenségbe süllyed.

Az első felvonásban felvonul a vezérmotivumok egész sora. Ezekkel Wagner előkészíti, elmondja és megmagyarázza az egész tragédiát.

A második felvonásban az előzenén kívül a várakozás szép költeményét olvashatjuk. Izolda má-

morosan várja Trisztánt. Mikor megérkezett, a szerelmi kettősök utolérhetetlen muzsikája zeng fel a színpadon és a zenekarban. Akármilyen zenei szépségekkel terhes is a *Trisztán és Izolda*, legragyogóbb ékköve ez a részlet.

A harmadik felvonásban megejt az Izoldát váró Trisztán szaggatott, vérző vágyódása, haldoklása s Izolda megsemmisülést áhító, búcsúzó szerelmi halál-éneke. Van itt még sok fantasztikus zenei szépség. Ki tudna mindenikre rámutatni?

Bayreuth és a magyar művészek.

Minden művész álma hatvannégy év óta, hogy meghívják szereplésre a bayreuthi ünnepi játékokra. Zenekultúránk magasrendűségét mutatja, hogy ezt a kitüntetést a magyarok közül többen elérték. Apponyi Albert gróf mint fiatalember, a «Festspielhaus» megnyitó ünnepi bankettjén világhírű beszédet mondott német nyelven Wagnerről és a wagneri művészet jelentőségéről. Apponyi gróf állandó látogatója volt a bayreuthi játékoknak s a Wagner-család barátainak egyik híressége. Ugyancsak régi jó barátja a Wagner-családnak a szorgalmas Bayreuth-járó Somssich Andor, zenei író. Élvezetes könyvben adta ki bayreuthi emlékeit («Harminc esztendő Bayreuthban» 1933). Mihalovich Odön csaknem családtagnak számított Wagneréknél. Nemzeti Színházunk régi zenekarából több tag játszott a bayreuthi orkeszterben (1876). Később Mészáros Imre, Operaházunk egykori igazgatója és Kerner István, feledhetetlen emlékkü operaházi főzeneigazgatónk is játszott a wagneri zenekarban, mint brácsaművész. Énekesünk közül a híres Takáts Mihály (baritonista), Ney Dávid (basszista) s

a mostaniak közül kiváló tenoristánk: Székelyhidý Ferenc dr. Az újabban meghívottak közül Pilinszky Zsigmond viszi el a pálmát, aki két éven át (1930, 1931) bayreuthi Tannhäuser volt. Ennél magasabb művészeti rangot tenorista nem kaphat. Testvére Pilinszky Géza (tenor) is jelentős sikerrel szerepelt az ünnepi játékok során (1930). Szintúgy Szántó Enid (alt).

PARSIFAL

A «Parsifal» szó valószínű, hogy az arab Parseh-fal kifejezésből származik, mely «kába szent»-et jelent. Parsifal olyan hős neve, aki romlatlansága s tisztasága révén üdvözítő cselekedetet visz végbe. Wagner *Parsifal*-jának tárgya a megváltás üdvözítő nagy eszméje körül forog.

Wagner Richard ezt a művet is mondákból, legendákból és saját fantáziavilágából alkotta meg. A Parsifal-monda ősrégi breton eredetű. Körülbelül a tizenkettedik században összeolvadt a még régibb Grál-mondával, a középkori kereszténység legszebb népköltési emlékével. Ebből a tárgykörből Wagner, a zenedráma megalkotója, misztikus hangulatú színpadi oratórium-szerű művet írt, mely vallási és erkölcsi meggyőződésének, mélységes keresztény hitének művészi formája. A *Parsifal* nem zenedráma, nem is opera. Annyira különleges jellegű alkotás, hogy műfajok szerinti keretbe nem szorítható be. Maga Wagner «fenkölt ünnepi játék»-nak nevezte s kivételességét azzal is hangsúlyozta, hogy színpadát kizárólag és minden időkre a bayreuthi Wagner-

színház, az úgynevezett «Festspielhaus» számára akarta biztosítani. Első előadását, mely Bayreuthban, 1882 július 26-án volt, maga Wagner vezényelte s attól kezdve harminc éven át Európában csak a bayreuthi Wagner-színház adhatta elő a *Parsifal*-t. A szerzői egyezmény szerint a mű előadási joga a szerző halála után 30 év múlva felszabadult, mikor is a nagy európai operaszínházak egymásután siettek műsorukba illeszteni a *Parsifal*-t.

Magyarország a legelsőkk közt hozta színre a «fenkölt ünnepi játék»-ot, aminthogy Magyarország mindig legelől járt Wagner lángelméjének elismerésében. A mű felszabadulásának első napján, 1914 január 1-én került bemutatásra Budapesten az akkor még Népszínháznak nevezett Városi Színházban, de német szöveggel, Anthes Györggyel a címszerepben. Az Operaház 1924-ben mutatta be. Eddig harmincöt-ször adták elő.

A *Parsifal* eszméje csaknem negyven éven át foglalkoztatta Wagnert. 1857 nagypéntek reggelén a zeneköltő Zürich melletti villájának erkélyéről elragadtatva nézte a tavaszi pompában viruló réteket és mezőket. Egyszerre megsejtette a hit, a kereszt nagyszerű misztériumát. Vallásos áhitattal azonnal leírta a «Nagypénteki varázs» gyönyörű verseit. Napokra félretette a *Trisztán és Izolda* vezérkönyvét, melyen akkor dolgozott s a *Parsifal* eszméjéhez fordult. Nagypéntek nagy napja adta Wagnernek a *Parsifal* alapeszméjét. Krisztus halálának napja egyben a természet újraéledésének napja. A tavaszi időben minden fűszál, minden lomb, minden virág: a megváltás, a feltámasztás misztériumát éli. A keresztény dráma első vázlata

és a mű gerince: a «Nagypénteki varázs», néhány nap alatt elkészült, de az ünnepi színjáték kidolgozásához csak húsz év múlva foghatott hozzá, az akkor már lehiggadt Wagner, mert közben megírta a *Trisztán-t*, a *Mesterdalnokok-at* és a *Nibelung gyűrűjét-t*. A *Parsifal* zenei részén öt évig dolgozott az agg zeneköltő. Fél évvel a bemutató után meghalt. Így az ünnepi színjáték Wagner hatyúdala és egyben művészeti végrendelete. Ebben a művében foglalta össze legtömörebben mindazt, amire egész életén át törekedett. Amint Bach a *Máté-passió*-ban, vagy Beethoven a *IX. Szimfóniá*-ban, úgy Wagner a *Parsifal*-ban emberi és művészi «Credo»-ját adta át az emberiségnek.

A *Parsifal* zenéjének stílusa ugyanolyan, mint Wagner többi zenedrámájáé. A zenei szövet tartószálai itt is az egész műre szétágazó témák és jellegzetes motívumok. Ezeknek végnélküli kombinálása, variálása, át- meg áthangolása, valamint önálló szimfónikus képletekké fejlesztése adja a vezérkönyv anyagát. Ez a szimfónikus továbbhőmpölygés, ez az önálló életét élő, érzékeny zenekar: a *Parsifal* tengelye. Amit a zenéhez énekelnek, inkább csak drámai töredékek.

A *Parsifal* cselekményének tüzetesebb ismertetése előtt összefoglaljuk az előzményeket.

Az ünnepi színjátékok központja a: Grál. A Grál a keresztény lovagkori eszménynek egyazonban visszaadott megjelölése. Tulajdonképpen az a szent kehely,

amelyből Krisztus, az utolsó estén az Úrvacsorán, tanítványaival ivott s amelybe arimathiai József a keresztre-feszített vérének felfogta. A Grált a Grállovagok rendje őrzi. Tagjai tiszta erkölcsű, vallásos férfiak, akiket a szent ereklye csodás erővel és ifjúsággal ruház fel. Az igazság és az elhagyottak védői ők, Krisztus katonái, akik a harcban győzhetetlenek. A szent kehely mellett ők őrzik a szent dárdát is, azt a dárdát, mellyel Longinus nevű római katona sebet ütött a szenvedő Megváltó testén. A két ereklyét, melyek a kereszténység legszebb szimbólumai, a monda szerint az úgynevezett Monsalvat hegyén őrzik a Grál lovagok. Monsalvat hegye a Pirrenneäusokban, Spanyolországban van. Monsalvat etimológiailag franciául (mont sauvage) megközelíthetetlen hegyet jelent, mert oda csak tiszta lélekkel lehet eljutni. Erre a hegyre egy mesebeli francia király fia, neve Titurel, a Grállovagok testvéri szövetségének várát építette fel.

A Grál monda főalakja közül Klingsort, Amfortast és Kundryt kell még megismernünk.

Wagner minden művében, így a *Parsifal*-ban is, két ellentétes világ összeütközése adja a drámai cselekmény keretét. Parsifal és a Grál jelképezi a kereszténységet, Klingsor pedig a bűnt, érzékiséget és a pogányságot. Klingsor a német mondák ismert varázslója, «a bűvös tükör, az elvarázsolt erdő és a 400 szűzek fejedelme». A gonosz varázsló Monsalvat szomszédságában tündéri várat építtetett buja virágkertekkel. Lakói bűbájos fiatal lányok, kiknek az a feladatuk, hogy a Grállovagokat elcsábítsák és így a Grál hatalmát megtörjék. Már sokan estek áldozatul Klingsor

virágleányainak, de különösen fájdalmas csapás volt a lovagrendre, hogy mikor Amfortas (az erőtlen) a királyi méltóságot átvéve, Klingsor leverésére indult a szent dárda erejével, a varázsló a legigézőbb nőt, Kundryt, küldte ellene. Kundry elcsábította Amfortast s így a szent dárda is Klingsor hatalmába került, aki azzal súlyos sebet ejtett a királyon. Ez a seb gyógyíthatatlan, de Amfortas nem tud meghalni, mert a Grál tagjai nem halandók s mert, mint királynak, neki tiszte és kötelessége az életet és erőt adó Grál-kehelynek évenkénti áldozatos felmutatása. De éppen az áldozati szertartás okozza Amfortasnak a legnagyobb kínokat, mert sebe ilyenkor mindig felfakad és ömlő vére újra és újra eléje tárja bűnösségét. Itt kapcsolódik a legendába a megváltás hűsvéti eszméje. Istentől jöhet csak felszabadulás, ha egy tisztalelkű, ártatlan, hős lovag a Klingsortól visszaszerzett szent dárdával megérinti Amfortas sebeit. A király erre meggyógyulna s a Grál régi ereje visszatérne. A megszabadító megváltó, tisztalelkű hős nem más, mint Parsifal. Ez Wagner *Parsifal* című «fennkölt ünnepi játékának» a tárgya.

*

Az ünnepi színjáték elé Wagner szimfonikus nyitányt írt, mely a hangversenytermekben is otthonos. A nyitány a színpadi cselekménynek nem előzetes hangképe, mint Wagner más műveiben, hanem a mű vallásbölcseleti tartalmának zenei megtestesítője. Stílusa ennek megfelelően néhány egyszerű témának meghatározott gondolatmenet szerinti felvonulása, mely a hallgatót a mű magasztos hangulatával tölti el.

Az első felvonás színhelye Monsalvat hegyén egy őserdő tisztása. Háttérben tó. Reggeli szürkület. Gurnemanz nevű idősebb Grál-lovag és két apród egy fa tövében alszik.

Éles harsonaszó hangzik a Grál-várból: a későbbi Úrvacsora-jelenet dallama. Felébrednek rá a lovagok s reggeli imát rebegnek, azután nekilátnak a nagy-beteg Amfortas király fürdőjének elkészítéséhez. Amfortas sebére az erdei szent tó vizében keres enyhülést.

A Grál-vár felől lovagok érkeznek, jelezve, hogy jön a király. Utánuk vágató ménen berobog Kundry. Ő ekkor még a Grál hű szolgája. Átadja a balzsamot a beteg király sebére.

Hordágyon hozza a kíséret a királyt. Vontatott, színpompásan aláfestett, borús hangszínű dallam vonul utána, melybe az erdő reggeli pompájának természeti képe hoz derűt. A királyt a tó felé viszik. Az öreg Gurnemanz elbeszéli Amfortas, Klingsor és Kundry történetét.

Egyszerre zűrzavaros hangok törik meg az elbeszélés méltóságos menetét, a hegedűkből nyílsebes futam röppen ki és a színen: halálra sebzett fehér hattyú esik a földre.

A felkavart zenekar lármájában apródok rotnak a színpadra és hozzák a bűnöst: Parsifalt, a fiatal lovagot. A Parsifal-motívum büszke akkordjai hullámában minden félelem nélkül áll a hős, aki sem hazáját, sem szüleit nem ismeri. Együgyű és balga, de a lelke tiszta és a lénye romlatlan.

Az öreg Gurnemanz védelmébe veszi az ifjút s magával viszi a Grál-várba.

Változik a színhely s a változás alatt indulószerű közzene érzékíti Parsifal és Gurnemanz felvonulását a Grál-várba. Szimfónikus tájfestés ez a közzene, melybe a Grál-harangok bűgő kondulással szólnak bele. A távolból hat harsona fújja az Úrvacsora-motívumot, az egész zenekar zúgva-zengve emelkedik, míg nem eléinktárul a Grál-templom kupolás oszlopcsarnoka, ahol az ünnepi színjáték legfelemelőbb jelenete, az Úrvacsora-osztás, megy végbe.

A templomszerű nagy terembe a grállovagok ünnepélyesen bevonulnak. Hordágyon hozzák Amfortas királyt. Előtte négy ministránsfiú bíborvörös lepel-lel bevont szekrényben viszi a Grált, a szent kelyhet.

Zeng a Grál-téma, harang zúg, vallásos énekek töltik be a kupolát, melynek legmagasabb régióiban angyalok dalaként szállong a kíséretnélküli gyermekkar.

Egyszerre síri csend. Kísértetiesen hangzik az agg Titurel király szava, aki inti fiát, hogy tisztét, az Úrvacsora-osztást, teljesítse.

Amfortas engedelmeskedik. A lelki kín és fájdalom szenvedélyes kitörése marcangolja az áhitatos gyülekezetet, hiszen Amfortas sebe mindig kiújul, valahányszor áldozatot mutat be a szent kehellyel.

Izzó fényben tündöklük a Grál-kehely, mindnyájan térdre borulnak. A zene a Grál-harmóniák és a harang motívum békéjével keretezi a szent jelenetet.

Parsifal egész idő alatt önfeledten áll és mozdulatlanul nézi a szenvedő királyt. Részese ugyan a kegyelmi jelenetnek, de együgyűségében nem érti az egészet. Az öreg Gurnemanz nem veszi észre Parsifal lelkiállapotát. A hős szótlanúságát és elfogódottságát

érzéketlenségnek, részvétlenségnek gondolva, gorombán kiutasítja őt a Grál-templomból.

A szín üres marad s a Grál-motivum zengése és a távoli harangzúgásba kapcsolódó lágy harmóniák békéje zárja le az első felvonást.

A *második felvonás* rövid nyitánya jelzi, hogy Klingsor varázsló várában folyik tovább a cselekmény, mert a zenekarból állandóan Klingsor sötét, gonosz motívumai hangzanak.

Klingsor várának toronyszobája az első szín, ahol a vár ura varázseszközei közt tartózkodik. Amint a bűvös tükörbe néz, látja, hogy Parsifal közeledik a vár felé.

Klingsor életrekelti a régóta alvó Kundryt, a legszebb, legcsábosabb nőt s megparancsolja neki, hogy kerítse hálójába Parsifalt, mint ahogy annakidején Amfortast elcsábította volt.

A színhely pillanatok alatt virágpompában tündöklő, illatos varázskeretté változik. A háttérben a várfal ormai látszanak.

Lenge öltözetű, gyönyörű, fiatal nők rontanak a színpadra. Ezek az úgynevezett viráglányok. Feladatuk a lovagok elcsábítása.

Wagnernek itt ismét alkalma nyílt arra, hogy páratlan illusztráló tehetségét megragyogtassa. A virágzó kert illatszิมfóniája száll ki hangszereiből.

Parsifal jön, az ellenálló várőrséget leveri s egyszerűen a viráglányok csábító körében áll. De elhivatásának ösztönös megérzésével visszautasítja őket. Még Kundry csábításának is ellenáll, csókját elhárítja s eltaszítja magától a szép nőt.

Kundry haragjában megátkozza őt.

Mindezt látja Klingsor s végső dühében a várfalról Parsifal felé dobja a szent dárdát, mely a hős feje fölött a levegőben megáll.

Parsifal hirtelen elkapja azt s ihletteljes elragadtatásában a kereszt jelét írja le vele.

Ez égi jelre az álnokság és ördögi varázslat országa pillanat alatt megsemmisül, a várkastélyt minden hozzátartozójával a föld nyeli el.

A zenekar félelmetes akkordokkal jelzi a földindulást. A Klingsor-motivum sötét basszusokban vész el s vadul zúgó kromatikus menetek festik a pusztulást és enyészetet.

Parsifal távozik a romok közül. Kundry felé fordul s a kereszt szimbólumával mutatja számára a megigazulás útját.

A nő fájdalmas, vágyó zenei sóhaja kíséri ki a színpadról Parsifalt.

A *harmadik felvonás* bevezető zenéje komor, sötét hangkép, mely a Grált kereső Parsifal kietlen bolyongását és küzdelmeit festi. A nyitány formailag: lassú szimfóniatételnek felel meg.

Színhely: Tavaszi verőfény pompájában tündöklő, virágos, erdőszegélyezte, dombos rét Grál birodalmában. Egyik oldalon forrás, másik oldalon egyszerű remete-lak.

Az öreg Gurnemanz lakik a kunyhóban.

A remetelak melletti túskebokorból panaszos hangok jönnek. Kundry csaknem félájultan, dűrva daróruhában fekszik ott. Egész lénye elárulja, hogy szolgálni, vezekelni akar.

Amint az öreg Gurnemanz eszméletre téríti, szó nélkül foglalatostkodni kezd a remetelak körül.

A zenekarban a tavasz ébredésének, a természet újraéledésének zenéje zeng. Beleszól az Úrvacsora-motívummal ölelkező Grál-motívum. Hiszen ma nagypéntek napja van.

Egy fekete páncélos lovag közeledik. Gurnemanz szelíden figyelmezteti, hogy nagypéntek napján fegyvert viselni ezen a szent helyen nem szabad.

A lovag leteszi fegyverét és áhítatosan imába merül. Az imádkozóban Gurnemanz álmélkodva ismeri fel Parsifalt.

A hős elmondja bolyongásának történetét. Azóta, hogy a szent dárdát Klingsortól visszahódította, Amfortas királyhoz igyekezett vele, de nem találta meg a Grál-birodalomba vezető utat.

Gurnemanz is elmondja a Grál-lovagok szenvedéseit, Titurel király halálát és Amfortas kegyetlen kínjait.

Parsifal önmagát okolja mindezekért, mert a szent dárdával késedelmeskedett s bűnbánóan szinte összeroskad fájdalmában.

Kundry enyhítésül vizet hoz a forrásból s megmossa Parsifal lábát.

Gurnemanz a Grál papjává keni fel a lovagot. Parsifal Kundryt megkereszteli. Mindhármukat hatalmába ejti a lelki boldogság.

Itt zendül fel a csodás zenéjű úgynevezett «Nagypénteki varázs». Széles, ünnepélyes dallamai mindvégig boldog elragadtatásban úsznak. A lelkek belső örömének enyhe fénye melegíti a zenét. (Ez a szimfonikus zenekép, mint hatásos zenekari szám, gyakran szerepel a hangversenyek műsorán.)

A Nagypénteki varázs után megszólalnak a Grál-várában a harangok. Gurnemanz, Parsifal és Kundry a közzene hangjainál bevonulnak a szent várba.

Az oszlopcsarnokban Titurel király gyászünne-
pélyére gyülekeznek a lovagok.

A gyötrődő Amfortas szenvedélyesen követeli a lovagoktól, hogy öljk meg őt.

Ekkor Parsifal, aki észrevétlenül állt a templomcsarnokban, a szent dárdával megérinti Amfortas sebét.

A király azonnal meggyógyul, de alig tud a lábán állni a nagy megindultságtól.

Az öreg Gurnemanz gyengéden támogatja.

Parsifal felhalad az oltár lépcsőjén s a szent kehelyből kiosztja az Úrvacsorát.

A templomkupolából lefelé, sugárzó fénykéven fehér galamb száll alá és a levegőben lengve marad a szent kehelyel áldozó Parsifal feje fölött.

Kundry erőtlenül a földre hull és megváltva leheli ki lelkét.

Amfortas, Gurnemanz és a lovagok térdreborulva hódolnak az új király, Parsifal előtt. Valamennyien éneklnek.

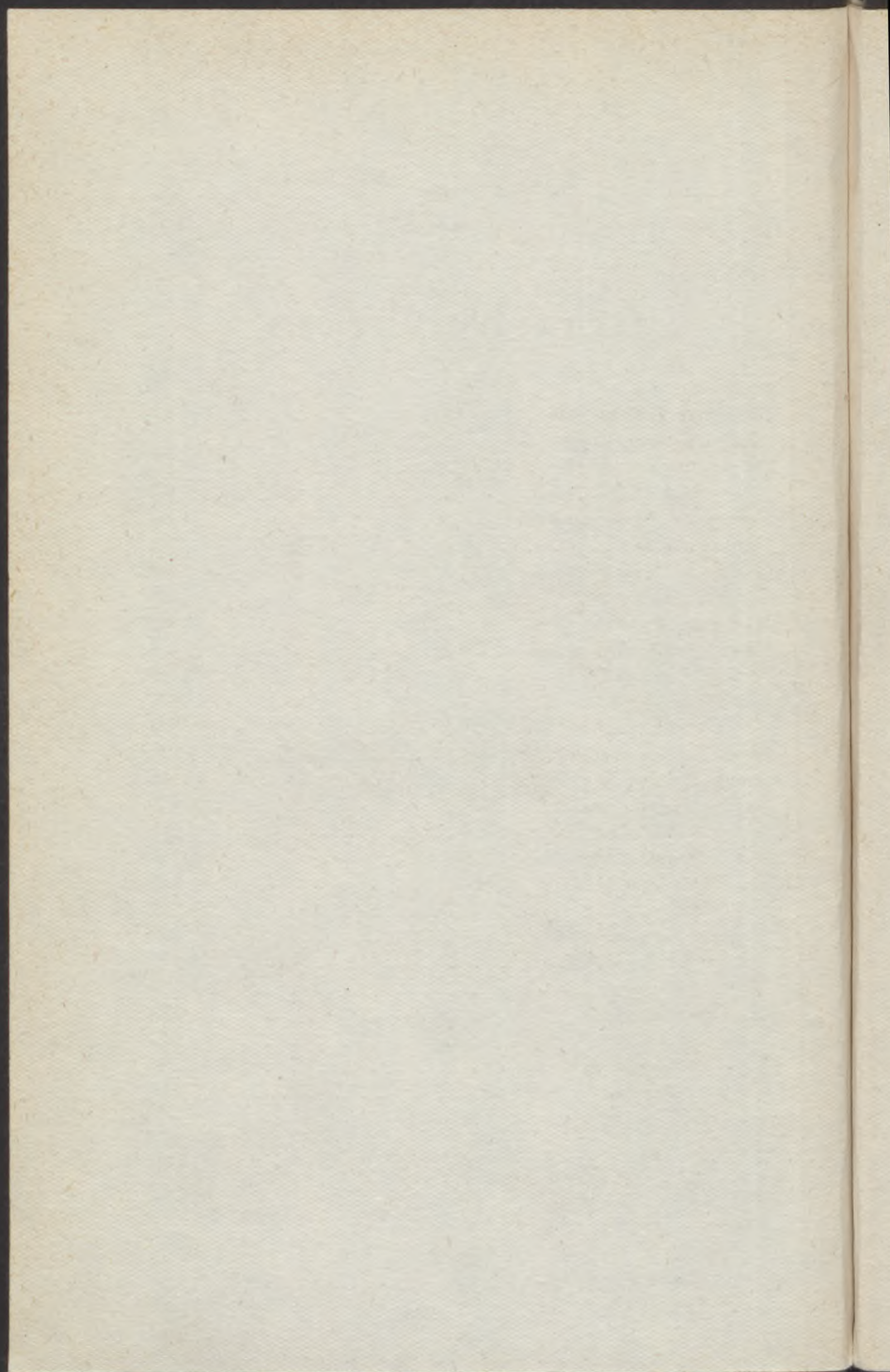
*«Udv csodája!
Meváltó megváltása!»*

A zenekarból az Úrvacsora, a Grál és a Hlt három alapotívuma lágy harmóniákba ölelkezve száll az ég felé.

TARTALOM-MUTATÓ

	Oldal
Beethoven: <i>Fidelio</i>	7
Dohnányi: <i>Simona néni</i>	12
Donizetti: <i>Don Pasquale</i>	16
Erkel: <i>Hunyadi László</i>	19
» <i>Bánk bán</i>	27
Fioravanti: <i>Vándorszínészek</i>	35
Flotow: <i>Márta</i>	41
Goldmark: <i>Sába királynője</i>	49
Gounod: <i>Faust</i>	59
Mascagni: <i>Parasztbecsület</i>	69
Musszorgszkij: <i>Hovancsina</i>	76
Poldini: <i>Farsangi lakodalom</i>	84
Puccini: <i>Bohémélet</i>	93
» <i>Pillangókisasszony</i>	100
Rossini: <i>A szevillai borbély</i>	109
Strauss Richárd: <i>Rózsalovag</i>	115
Verdi: <i>Rigoletto</i>	123
» <i>A trubadur</i>	131
» <i>Simone Boccanegra</i>	141
» <i>A végzet hatalma</i>	147
» <i>Aida</i>	154
Wagner: <i>Tannhäuser</i>	164
» <i>A Rajna kincse</i>	177
» <i>A walkűr</i>	182
» <i>Siegfried</i>	189
» <i>Istenek alkonya</i>	197
» <i>Trisztán és Izolda</i>	205
» <i>Parsifal</i>	218

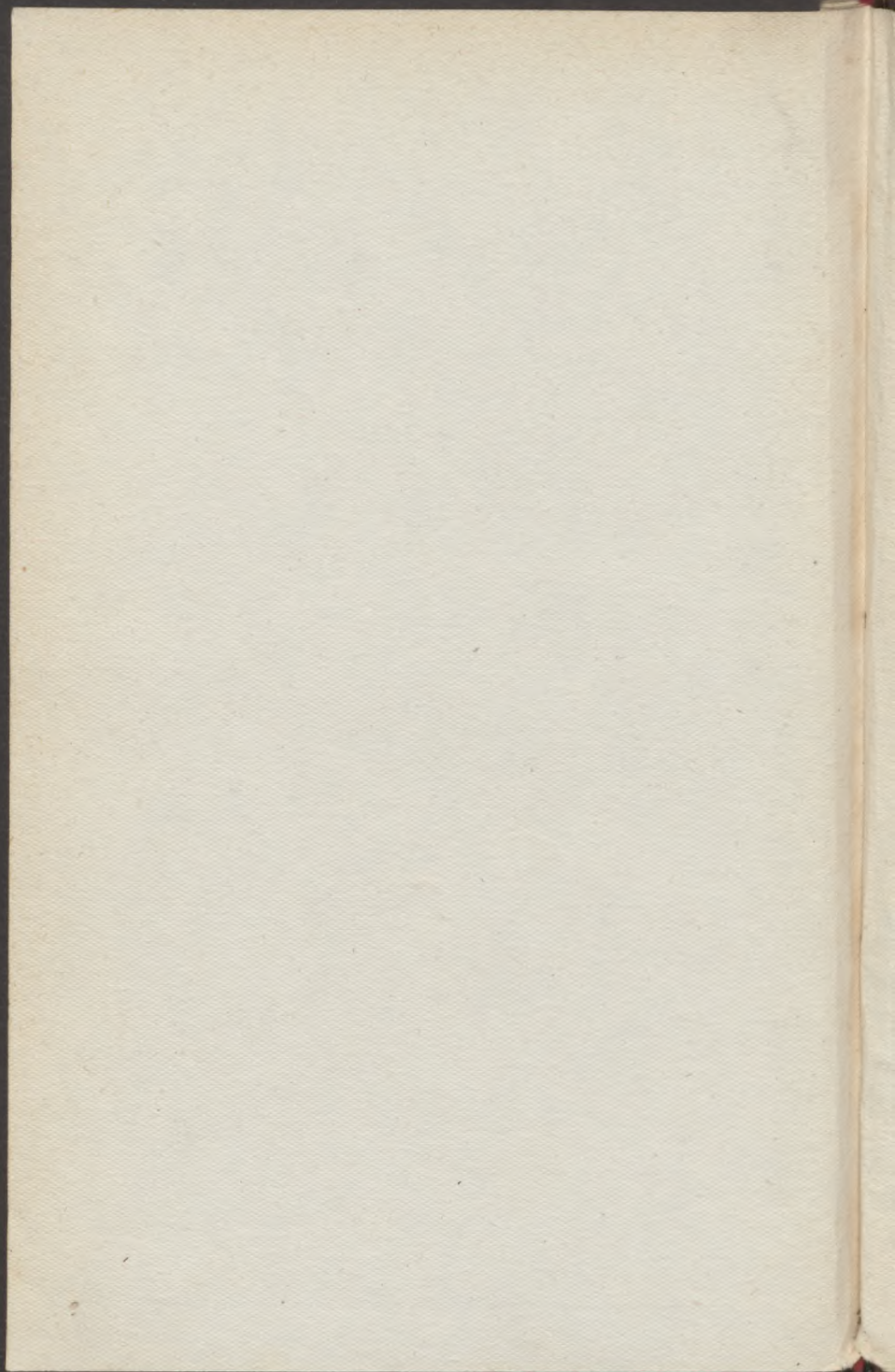
Papp Viktor

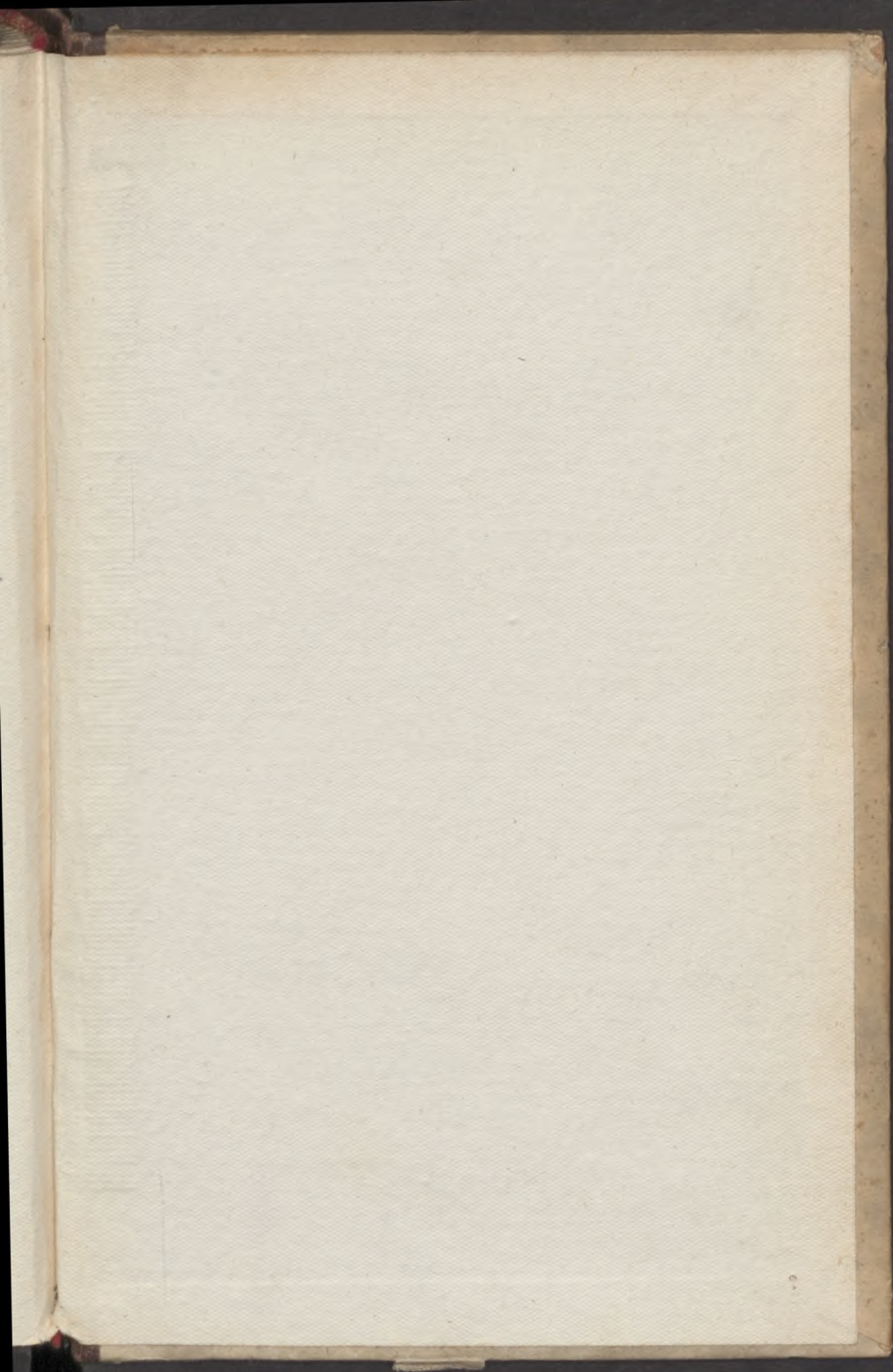
könyvei:

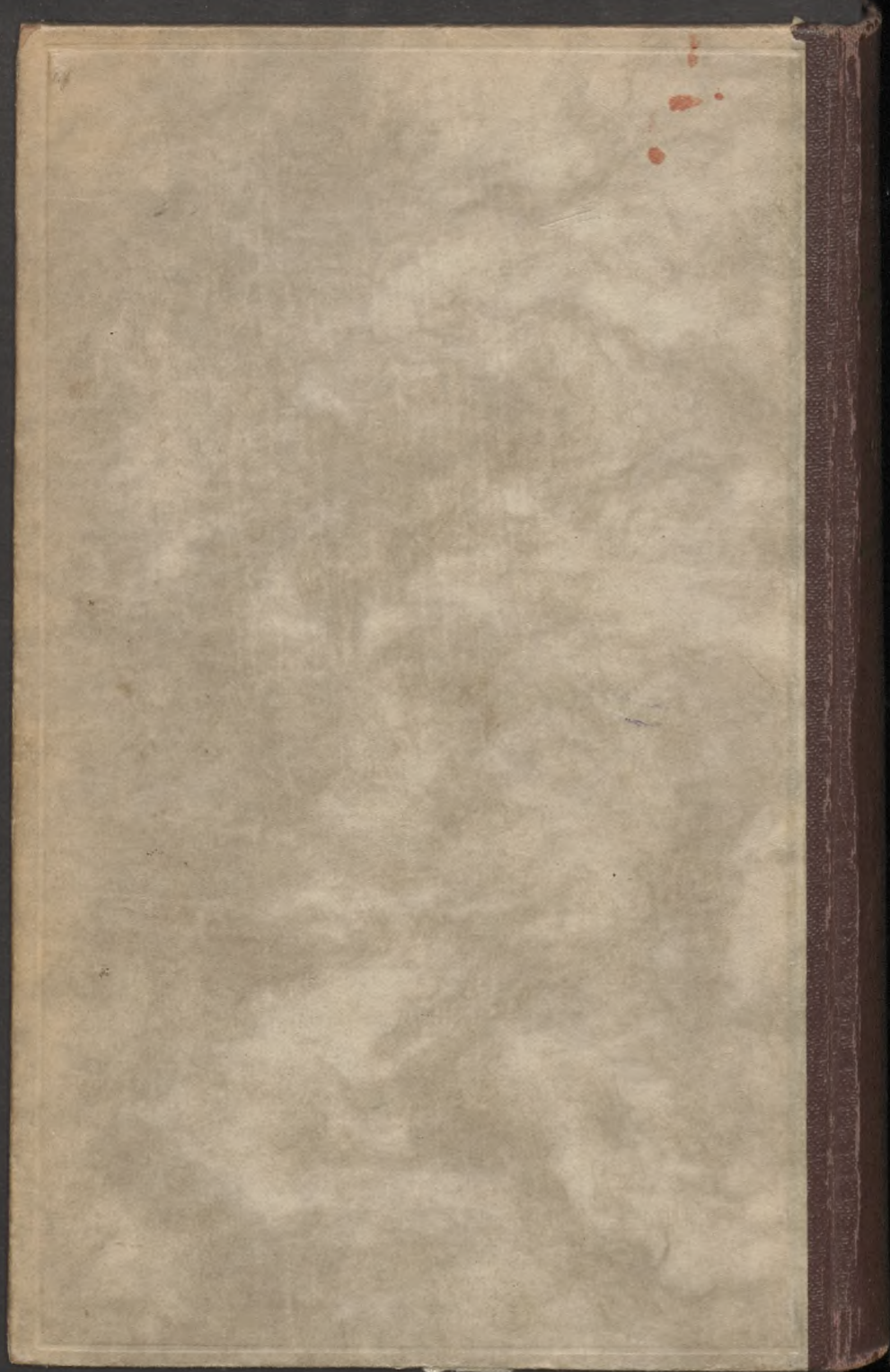
1. „Arcképek a zenevilágból” (1918). Franklin Társulat kiadása.
2. „Bach János Sebestyén élete és művei” (1921). Pantheon kiadása.
3. „Beethoven élete és művei” (1921). Pantheon kiadása.
4. „Beethoven élete és művei”, II. bővített kiadás (1927). Pantheon kiadása.
5. „Haydn József élete és művei” (1922). Pantheon kiadása.
6. „Arcképek az Operaházból” (1923). Stádium kiadása.
7. „Arcképek a külföldi zenevilágból” (1923). Stádium kiadása.
8. „Arcképek a magyar zenevilágból” (1923). Stádium kiadása.
9. „Dohnányi Ernő” (1927). Stádium kiadása.
10. „Bevezető a zeneművészetbe” (1927). Voggenreiter kiadása, Berlin.
11. „Beethoven és a magyarok” (1927). Szerző kiadása.
12. „Dohnányi Ernő és szegedi miséje” (1930). Csáthy kiadása.
13. „Muzsika” (1935). Gergely kiadása.
14. „Liszt Ferenc élő magyar tanítványai” (1936). Dante kiadása.

1900 1901 1902

1	1900	1901	1902
2	1900	1901	1902
3	1900	1901	1902
4	1900	1901	1902
5	1900	1901	1902
6	1900	1901	1902
7	1900	1901	1902
8	1900	1901	1902
9	1900	1901	1902
10	1900	1901	1902
11	1900	1901	1902
12	1900	1901	1902
13	1900	1901	1902
14	1900	1901	1902
15	1900	1901	1902
16	1900	1901	1902
17	1900	1901	1902
18	1900	1901	1902
19	1900	1901	1902
20	1900	1901	1902

PAPP VIKTOR
ZENEKÖNYV
—
OPERAISMER-
TETÉSEK

STÁDIUM
KIADÁSA